

**KÜRESELLEŞME İLE ENTEGRE OLAN EKONOMİLERİN GÜÇ
SAVAŞLARI:
ENERJİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME VE TÜRKİYE ÖZELİNDE
ÖNERMELER**

MURAT MADAN

HAZİRAN 2023

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI TİCARET ve LOJİSTİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**KÜRESELLEŞME İLE ENTEGRE OLAN EKONOMİLERİN GÜÇ
SAVAŞLARI:
ENERJİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME VE TÜRKİYE ÖZELİNDE
ÖNERMELER**

MURAT MADAN

HAZİRAN 2023

ÖZET

KÜRESELLEŞME İLE ENTEGRE OLAN EKONOMİLERİN GÜÇ SAVAŞLARI: ENERJİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME VE TÜRKİYE ÖZELİNDE ÖNERMELER

Murat MADAN

Uluslararası Ticaret ve Lojistiği Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Mahir NAKİP

Haziran 2023, 158 Sayfa

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan sıkıntıların tekrar yaşanmaması ve dünya ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla kurulan IMF, GATT ve Dünya Bankası gibi kurum ve kuruluşların katkısı ile teknolojik gelişmeler küreselleşmenin yolunu açmıştır. Soğuk savaşın bitişi, DTÖ'nün hayata geçirilmesi ve internetin bireysel olarak kullanılması sonucu küreselleşme hız kazanmış, ülkelerin ekonomik ve sosyal olarak birbirlerine bağılılıkları üst seviyelere çıkmıştır. Oluşan şartlardan en büyük kazancı, modern dünyanın üretim üssü haline gelen Çin sağlamış, soğuk savaş sonrası kurulan SSCB mirasçısı Rusya da, ekonomik olarak toparlanarak tekrar eski günlerine dönme yönünde politikaları hayata geçirmiştir. Geline durum, başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler tarafından risk olarak değerlendirilmiş ve engelleyici adımlar atılmaya başlanmıştır. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonucu uygulanan yaptırımlar, Çin ve ABD'nin ticaret savaşları, Covid-19 pandemisi ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgale kalkışması süreçlerinde dünya ticareti büyük sınamalar yaşamış, gıda, sağlık ve çip krizi başta olmak üzere tedarik zincirlerinde yaşanan sorunlar üretim süreçlerini negatif etkilemiş ve dünya genelinde enflasyonu rekor seviyelere çıkarmıştır. Küresel güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda özellikle 2010'lu yıllardan itibaren izlemiş oldukları politikalar, küreselleşmenin etkisi ile birleşen ekonomiler için riskin

büyükliğini göstermiştir. Dünyada yaşananlardan Türkiye de izole kalamamış, yüksek enflasyona bağlı halkın alım gücünde azalma meydana gelmiş, izlediği politikalarla gıda ve enerji yönüyle diğer ülkelere göre kısmen daha az etkilenmiştir. Ancak, enerji konusunda dışa bağımlılık oranının çok yüksek olması gelişmekte olan ülke için büyük bir risk olarak ortada durmaktadır. Çalışmamız kapsamında, küreselleşme süreci ve küresel güçlerin izledikleri politikalar ele alınmış, Türkiye için enerji kaynaklı riskler ortaya konulmuş ve bu risklerin azaltılması veya ortadan kaldırılmasına yönelik, özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarından olan güneş enerjisi açısından, Türkiye'nin potansiyeli mukayeseli olarak incelenerek önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Güç Savaşları, Enerji Kaynakları, Türkiye'nin Enerji Potansiyeli

ABSTRACT

POWER STRUGGLES IN INTEGRATED ECONOMIES THROUGH GLOBALIZATION: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF ENERGY AND RECOMMENDATIONS FOR TURKEY

MADAN, Murat

Master's Thesis on International Trade and Logistics

Supervisor: Prof. Dr. Mahir NAKİP

June 2023, 158 Pages

In order to prevent the recurrence of hardships experienced during the First and Second World Wars and to liberalize world trade, institutions such as the IMF, GATT, and World Bank have played a significant role in paving the way for globalization, along with technological advancements. The end of the Cold War, the establishment of the WTO, and the individual use of the internet have accelerated globalization, leading to heightened economic and social interdependence among countries. China has been the greatest beneficiary of these conditions, becoming the manufacturing hub of the modern world, while Russia, as the successor to the USSR, has implemented policies to revive its economy and return to its former days. However, this situation has been viewed as a risk by Western countries, particularly the United States, leading to the implementation of restrictive measures.

The sanctions imposed as a result of Russia's annexation of Crimea, the trade wars between China and the US, the Covid-19 pandemic, and Russia's attempted occupation of Ukraine have posed significant challenges to world trade. Issues in supply chains, particularly in food, health, and chip sectors, have negatively affected production processes and pushed global inflation to record levels. The policies pursued by global powers, primarily since the 2010s, in line with their own interests, combined

with the effects of globalization, have demonstrated the magnitude of the risk for interconnected economies.

Turkey has been affected by these global developments, leading to a decrease in the purchasing power of its population due to high inflation. The country's policies have provided some insulation in terms of food and energy compared to other nations. However, the high level of energy dependency poses a significant risk for a developing country like Turkey. Within the scope of our study, recommendations have been made by comparing Turkey's potential in solar energy, a renewable energy source, in order to reduce or eliminate the identified risks.

Keywords: Globalization, Power Struggles, Energy Resources, Turkey's Energy Potential

TEŞEKKÜR

Tez çalıŐmalarım esnasında yardım ve katkılarını esirgemeyen, motive edici ve yönlendirici yaklaşımı ile desteğini hep yanımda hissettiğim ve örnek aldığım değerli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Mahir NAKİP'e, tezli programa geçiŐimi teşvik eden ve yüksek lisans eğitimim sürecinde her zaman destek sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. Dilek TEMİZ'e, tez çalıŐmamda da her türlü desteği ile yanımda olan sevgili eŐim Ayşe MADAN'a ve birlikte geçirebileceğimiz sürelerin azalmasını anlayıŐla karşılayan çocuklarıma gönülden teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

TEZDE İNTİHAL OLMADIĞINA DAİR BEYAN SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
ŞEKİLLER	xiii
TABLolar	xv
KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ	1
BÖLÜM I.....	5
KÜRESELLEŞME.....	5
1.1. KÜRESELLEŞME SÜRECİ.....	5
1.1.1. Küreselleşme Tanımları.....	5
1.1.2. Küreselleşmenin Başlangıcı.....	6
1.1.3. Küreselleşmenin Nedenleri.....	6
1.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA KURULAN VE KÜRESELLEŞMEYE ETKİ EDEN KURUMLAR	7
1.2.1. Breetton Woods Sisteminin Kuruluşu	9
1.2.2. GATT'ın Kuruluşu	9
1.2.3. Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO)	10
1.2.4. Uluslararası Para Fonu (IMF).....	10
1.2.5. Dünya Bankası	11
1.3. TEKNOLOJİK GELİŞMELER	11
1.3.1. İletişim ve Ulaşım Alanındaki Gelişmeler.....	12
1.3.1.1. Kara Yolları	14
1.3.1.2. Deniz Yolları.....	14
1.3.1.3. Hava Yolları.....	15
1.3.1.4. Demiryolları.....	15

1.3.1.5. Boru Hatları	16
1.3.2. İnternetin Hayata Geçirilmesi	17
1.4. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE DÜNYA TİCARETİNDEKİ GELİŞMELER	18
1.4.1. Ticarete Etki Eden Kurumların Ortaya Çıkışı	18
1.4.2. NATO ve Ekonomik Örgütlerin İşlevi	18
1.4.3. Altına Sabit Dolar Uygulamasından Çıkılması ve Sonuçları	19
1.5. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER	20
1.5.1. Soğuk Savaş ve Sonrası Gelişmelerin Küreselleşmeye Etkisi.....	20
1.5.2. Soğuk Savaş Öncesi ve Sonrası Ülke Ekonomilerindeki Değişimler.....	21
BÖLÜM II	25
GÜÇ SAVAŞLARININ ORTAYA ÇIKIŞI	25
2.1. ÇİN'İN EKONOMİK YÜKSELİŞİ	25
2.2. RUSYA'NIN EKONOMİK VE ASKERİ OLARAK YÜKSELİŞİ	29
2.3. RUSYA'NIN ULUSLARARASI ALANLARDAKİ ADIMLARI VE DİĞER ÜLKELERİN TEPKİLERİ	30
2.4. ABD'NİN ÇİN VE RUSYA'NIN YÜKSELİŞİNE KARŞI YAPTIĞI HAMLELER	31
2.5 COVID-19 SALGINININ ETKİLERİ	40
2.5.1. Ulaştırma Sektörüne Etkisi	42
2.5.2. Sosyal Etkileri.....	45
2.5.3. Ekonomilere Etkisi	46
2.6. RUSYA'NIN UKRAYNA'YA MÜDAHALESİNİN EKONOMİK SONUÇLARI	47
2.6.1. Rusya'nın Ukrayna Üzerindeki Hassasiyeti	47
2.6.2. Müdahale Öncesi Rusya'nın Dünya Ekonomisindeki Yeri.....	48
2.6.2.1. Ticaret Dengesi Durumu	49
2.6.2.2. Hidrokarbon Kaynaklar Yönüyle Durumu	51
2.6.2.3. Tarım Ürünleri Yönüyle Durumu	51
2.6.3. Rusya'ya Uygulanan Yaptırımlar	55
2.6.3.1. Ülke ve Birliklerin Yaptırım Uygulamaları.....	57
2.6.3.1.1 ABD Tarafından Uygulanan Yaptırımlar	57
2.6.3.1.2. Avrupa Birliği Tarafından Uygulanan Yaptırımlar	58

2.6.3.1.3. İngiltere Tarafından Uygulanan Yaptırımlar.....	58
2.6.3.1.4. İsviçre Tarafından Uygulanan Yaptırımlar	59
2.6.3.1.5. Kanada Tarafından Uygulanan Yaptırımlar	59
2.6.3.1.6. Japonya Tarafından Uygulanan Yaptırımlar	60
2.6.3.1.7. Avusturalya Tarafından Uygulanan Yaptırımlar.....	60
2.6.3.2. Büyük Şirketlerin Yaptırım Uygulamaları	60
2.6.3.3. Spor ve Organizasyonları Yaptırımları	62
2.6.3.4. Uluslararası Bankalar ve Borsa Yaptırımları	63
2.6.4. Rusya'nın Yaptırımlara Karşı Hamleleri.....	63
2.6.4.1. Rusya'nın Yaptırımların Etkisini Hafifletmek İçin Aldığı Tedbirler.....	64
2.6.4.2. Rusya'nın Yaptırımlara Mütakabiliyet Çerçevesinde Cevapları	64
2.6.5. Enerji Güvenliğinde Oluşan Riskler	65
2.6.6. Tarım ve Sanayi Ürünlerinin Tedariklerinde Yaşanan Sorunlar	67
2.6.7. Enerji Savaşının Ortaya Çıkması ve Tespit Edilen Bulgular.....	68
BÖLÜM III.....	73
KÜRESELLEŞMENİN ENERJİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ. 73	
3.1. ENERJİ İHTİYACININ TARİHSEL GELİŞİMİ	73
3.1.1. Enerjinin Toplum ve Ülke Ekonomilerindeki Yeri	73
3.1.2. Dünyadaki Enerji Kaynakları Dağılımı ve Arz Değişimi.....	74
3.1.2.1. Nükleer Enerji.....	77
3.1.2.2. Elektrik Enerjisi.....	82
3.2. DOĞALGAZ.....	83
3.2.1. Doğalgazın İlk Kullanım Örnekleri	84
3.2.2. Doğalgazın Enerji Kaynağı Olarak Kullanılması	85
3.2.3. Doğalgaz Tedarik Riskleri	87
BÖLÜM IV	92
KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE GÜÇ SAVAŞLARININ	
DEĞERLENDİRİLMESİ, TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKASI RİSKLERİ	
VE TÜRKİYE ÖZELİNDE ÖNERMELER	92
4.1. KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ	92
4.1.1. Ekonomik Büyümeye Katkısı	92
4.1.2. Küreselleşmenin Sosyo-Kültürel Faydaları	94
4.2. KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK VE SOSYAL RİSKLERİ	95
4.3. TÜRKİYE'NİN ENERJİ İHTİYACI	97

4.3.1. Türkiye'nin Enerji Talebindeki Gelişmeler	97
4.3.2. Mevcut Elektrik Enerjisi Kaynakları	102
4.3.3. Doğalgaz Tedarikindeki Riskler	102
4.3.4. Mevcut Tedarik Kanallarının Dezavantajları ve Planlanan Çalışmalar..	106
4.4. YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ AVANTAJLARI.....	107
4.4.1. Güneş Enerji Santralleri (GES).....	108
4.4.2. GES Verimliliğine Etki Eden Hususlar	108
4.5. DÜNYA VE TÜRKİYE'NİN GÜNEŞ ENERJİSİ POTANSİYELİ.....	109
4.5.1. Güneş Enerjisinde Türkiye'nin Avantajı	113
4.5.2. Kesintisiz Enerji İçin Hibrit Modeller ve Türkiye Potansiyeli	116
4.5.3. Enerji Konusunda Alternatif Çözüm Önerisinin Avantajları	118
4.5.4. Enerji Konusunda Alternatif Çözüm Önerisinin Dezavantajları	118
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA	124
ÖZGEÇMİŞ.....	140

ŞEKİLLER

Şekil 1. 1991 Yılı En Büyük 10 Ekonominin Yıllık GSYH Dağılımı.....	26
Şekil 2. Yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Büyüme Grafiği.....	27
Şekil 3. Gelişmiş Ülkelerin Yıllara Göre İhracat Değişimi	35
Şekil 4. Ülkelerin Yıllık Büyüme Oranları (1991-2021).....	36
Şekil 5. Ülkelerin Dış Ticaret Farkları.....	38
Şekil 6. Çin, ABD, Rusya ve Türkiye'nin Yıllık Büyüme Oranları (2008-2021).....	39
Şekil 7. Canlı Uçak Takip Haritası	42
Şekil 8. Dünya Yolcu Trafiği Gelişimi (1945-2022).....	44
Şekil 9. Pandemi Sürecinde Ülkelerin Büyüme Grafiği (2018-2021).....	46
Şekil 10. GSYH'sı En Yüksek 20 Ülke	49
Şekil 11. Rusya ve Türkiye'nin Döviz Rezerv Değişimi.....	50
Şekil 12. Buğday İhraç Eden İlk 10 Ülke (2021 Yılı İhraç %).....	52
Şekil 13. Ayçiçek Yağı İhraç Eden İlk 10 Ülke (2021 Yılı İhraç %)	52
Şekil 14. Buğday İthal Eden Ülkelerin Rusya ve Ukrayna'ya Bağımlılık Oranları ..	54
Şekil 15. En Çok yaptırım Uygulanan Ülkeler	55
Şekil 16. Rusya'ya En Çok Yaptırım Uygulayan Ülkeler ve Yaptırım Türleri.....	56
Şekil 17. TTF Doğalgaz Fiyatları Değişim Grafiği (2021-2022)	66
Şekil 18. Dünya Buğday Fiyat Değişimi (USD/Ton).....	67
Şekil 19. Avrupa'daki En Önemli Doğalgaz Boru Hatları	69
Şekil 20. 2016 Yılı Dünya Enerji Arzında Birincil Kaynakların Dağılımı.....	75
Şekil 21. Yıllara Göre Enerji Kaynaklarının Arzındaki Değişim (1990-2019).....	76
Şekil 22. Dünya Nükleer Enerji Santralleri Haritası.....	79
Şekil 23. Doğalgaz Tüketiminin Sektörlere Göre Dağılımı	86
Şekil 24. Avrupa Doğalgaz Taşıma Hatları (İnteraktif 2022).....	88
Şekil 25. Yıllara Göre Enerji Kaynaklarının Enerji Arzındaki Değişimi	98
Şekil 26. Türkiye'nin 2016-2021 Yılları Arası Doğalgaz Tüketimi.....	99
Şekil 27. 2021 Yılı Türkiye Doğalgaz Kullanımının Sektör Dağılımı	100
Şekil 28. Türkiye'nin Elektrik Enerjisi Üretmekte Kullandığı Kaynaklar	101

Şekil 29. 2011-2021 Yılları Doğalgaz İthalat Kaynaklarının Pay Değişimi	104
Şekil 30. Botaş Doğal Gaz-Petrol Boru Hatları Haritası	105
Şekil 31. Dünya Güneşlenme Haritası	110
Şekil 32. Dünya Güneş Enerjisi Potansiyeli Haritası.....	110
Şekil 33. Dünya Güneş Enerji Santralleri Durumu.....	112
Şekil 34. Güneş Enerjisi Potansiyel Atlası (GEPA)	113
Şekil 35. Güneş Enerji Potansiyeli Yüksek Bölgenin Uydu Görüntüsü.....	115
Şekil 36. Çin’de 2900 Metre Rakımda Kurulu GES	116
Şekil 37. Arazinin Yapısı ve 200 Metre Derinlikli Vadi	117

TABLÖLAR

Tablo 1. En Büyük 20 Ekonominin Yıllara Göre GSYH Değişimi	23
Tablo 2. Kişi Başına Düşen Yurtiçi Gayri Safi Hasıla.....	28
Tablo 3. 2020 Yılı Dış Ticaret Fazlası Veren Ülkeler.....	33
Tablo 4. 2020 Yılı Dış Ticaret Açığı Veren Ülkeler	34
Tablo 5. Ülke Bazında Nükleer Enerji Santralı ve Üretim Kapasitesi (2021)	81
Tablo 6. Bazı Avrupa Ülkelerinin Enerji Kaynakları.....	90

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AMD	: Gelişmiş Mikro Cihazlar
BBC	: Britanya Yayın Kuruluşu
BM	: Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	: Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BRICS-T	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye
CEO	: En Üst Düzey Yönetici
COVID-19	: Koronavirüs Salgını 2019
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
ETKB	: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FIFA	: Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği
FIVB	: Uluslararası Voleybol Federasyonu
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GDP	: Gross Domestic Product
GES	: Güneş Enerji Santralleri
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBRD	: Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası
ICAO	: Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ISU	: Uluslararası Paten Birliği
İTO	: Uluslararası Ticaret Örgütü
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğalgaz
MFA	: Dışişleri Bakanlığı

NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NEI	: Nükleer Enerji Enstitüsü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği
PANDEMİ	: WHO'ya Göre Yeni Bir Hastalığın Dünya Çapında Yayılması
PV	: Güneş Pili
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
SWIFT	: Bankalararası Finansal Telekomünikasyon Derneği
TDK	: Türk Dil Kurumu
TUI	: Uluslararası Turizm Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UEFA	: Avrupa Futbol Federasyonları Birliği
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
WITS	: Dünya Entegre Ticaret Çözümü

GİRİŞ

Toplumların tarihlerine bakıldığında, bireysel ve devlet mekanizması olarak hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için zenginleşmenin gerekliliğine inanılmıştır. Zenginlik, ihtiyaç duyulan kaynaklara daha kolay ulaşmayı, ülkeler için güvenlik gereksinimlerini karşılamayı, bunların sağlanabilmesi amacıyla sağlıklı ve nitelikli iş gücü yetiştirmeyi olanaklı hale getirir. Devletler, vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını ve güvenlik gereksinimlerini karşılayarak refah seviyelerini yükseltmeyi asli görev olarak görürler (Gümüş 2018). Bu hedeflere ulaşmak için rekabet edebilecek seviyede üretim ve ticaret yapmayı tercih edebilirler ya da farklı saldırı yöntemleri ile diğer ülkelerin kaynaklarına el koyma yolunu seçebilirler (Varlık 2013:123). Modern toplumlarda legal zenginleşme, ya var olan doğal kaynakların diğer ülke ve toplumlara satılması ya da toplumların ihtiyaç duyacakları mal ve hizmetin diğerlerine göre daha ucuz veya daha kaliteli üretilmesi ve satılması ile sağlanır (Yirmibeşoğlu ve Dinçer 2018:124).

Sanayi devrimi ile Batı'da yaşanan gelişmeler makine kullanımını artırmış, üretim maliyetlerini düşürmüş, dışarıdan hammadde alarak yeni pazarlara son ürünlerin satılması düzenine bağlı batı toplumunda hızlı bir zenginleşme ve refah artışı meydana gelmiştir. Batı devletlerinin sömürgesi durumunda bulunan gelişmemiş ülkelerin hammaddelerini paylaşamama ve pazar payını büyütme ana nedenine bağlı olarak Birinci ve İkinci Dünya Savaşı yaşanmıştır. 30 yıl içerisinde yaşanan iki savaşta çok büyük kayıplar verilmiş, ekonomik olarak büyük sıkıntılarla yüzleşilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası büyük güçlerin önderliğinde kurulan BM, NATO, IMF, GATT ve bölgesel birlikler ile büyük savaşların önlenmesi, dünya ticaretinin düzenlenmesi, az gelişmiş ülkelerin dünya ticaretine katılımının sağlanması hedeflenmiş ve kısmen başarılı olunmuştur (Özlük 2018:373). Söz konusu örgütlerin kurulması, iletişim ve ulaştırma alanındaki gelişmeler ve teknolojik yeniliklerle birlikte finansın ülkeler arasında rahatça dolaşması sonrası, ülkeler birbirlerine ekonomik olarak bağlanmaya başlamışlardır. Bunun yansıması olarak dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşanan sıkıntı, diğer bölgelerini de etkiler hale gelmiştir. Dünya üretim merkezleri ucuz iş gücünün bulunduğu güvenli bölgelere doğru kaymış, az gelişmiş ve gelişmekte olan

Ülkelerin yaşam standardı yükselmeye başlamıştır. Bunun yanında özellikle gelişmiş ülkelerin sosyal yaşantısı, diğer toplumlari etkiler hale gelmiştir (Oluç ve Güzel 2021).

Küreselleşme olarak tanımlanan bu gelişmeler, başlangıçta ucuz iş gücü olarak görülen Çin'i küresel bir üretim merkezi ve teknoloji geliştiren ve dünya ticaretine yön veren bir deve dnştrmştir (Deniz 2014:195). Bunun yanında 1991 yılında dağılan SSCB'nin mirasçısı Rusya ekonomik olarak toparlanmış, zengin doğal kaynakları ve askeri teknolojisi ile tekrar küresel bir aktör haline gelmiştir (Kemaloğlu 2016:6).

Soğuk savaş sonrasında oluşan tek kutuplu dünyanın lideri konumundaki ABD, küreselleşmeden faydalanarak ekonomik ve teknolojik olarak dev bir güce dönüşen ve dünya ekonomisine yön veren Çin'in yükselişinden, soğuk savaş dönemindeki rakibi Rusya'nın tekrar küresel askeri güç olarak ortaya çıkmasından ve yayılmacı politikalar izlemesinden rahatsız olmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak Çin'in ekonomik olarak yükselmesinin önünü kesmek için ABD ve müttefikleri tarafından ekonomik ambargolar uygulanmış ve karşılıklı restleşmeler yaşanmıştır (Koçakoğlu ve zaydın 2020:636-637).

2019 yılında yaşanan ve etkisi iki yıl süren Covid-19 pandemisi nedeniyle ekonomiler kapanmış, ülkeler kendilerini koruma moduna geçmiş, üretim ve tedarik kanallarında yaşanan sorunlar nedeniyle özellikle sağlık ve gıda ihtiyaç maddelerinin tüketicilere ulaştırılmasında bencil davranışlar sergilenmiştir (Aslan 2021:1741).

2022 yılı başında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırarak topraklarının bir kısmını işgal etmesi, AB yesi veya adayı ülkeleri tehdit etmesi, ABD ve Avrupa lkeleri tarafından Ukrayna'nın desteklenmesi, Rusya'ya ağır yaptırımların uygulanması, Rusya'nın karşı hamle olarak AB'ye olan enerji ve diğer kritik ürünlerin arzını kısıtlaması, dünya ekonomisini derinden etkilemiştir (Korla 2022:7).

Pandemi döneminde ve Rusya-Ukrayna savaşında yaşanan ip krizi, tedarik kanallarındaki yavaşlama ve enerji güvenliğinde yaşanan sorunlar nedeniyle başta gıda olmak üzere emtia ve enerji fiyatlarını hızla yükseltmiş ve küresel olarak rekor düzeylerde enflasyon artışına neden olmuştur (BBC NEWS 2022a), (Anadolu Ajansı 2022b).

Enerji kaynaklarında büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye, son yıllarda yaşanan krizlerden ağır şekilde etkilenmiş ve artan enflasyon nedeniyle halkın alım gücü azalmıştır (TÜİK 2022a).

Türkiye, tarihsel mirası ve stratejik konumu ile büyük güçlerin stratejileriyle çakışan hedefleri olan, komşuları ile çözülememiş sorunları bulunan ve bu nedenlerle ekonomik ve askeri olarak sürekli güçlü olmak zorunda olan bir ülkedir. Bahse konu nedenler göz önünde bulundurulduğunda, özellikle stratejik çıkarlarda çatışma yaşadığı büyük güçlere karşı dışa bağımlılığı en aza indirmek durumundadır. Bu noktada Türkiye'nin dışa bağımlılıkta en yumuşak karnı fosil yakıt kaynaklı enerji ihtiyacıdır ve bu ihtiyacın en önemlisi olarak ikinci enerji kaynağı ve dönüştürülebilir nitelikte olması nedeniyle elektrik olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelecek yıllarda fosil yakıtlı araçlar yerine elektrikli araçların devreye girecek olması enerji kaynağı olarak elektriğin önemini daha da artırmaktadır. Türkiye mevcut durumda büyük oranda elektrik üremi, fosil enerji kaynaklı dışa bağımlı olarak gerçekleştirmektedir ve fosil kaynakları ağırlıklı olarak zaman zaman çıkar çatışması yaşadığımız Rusya'dan sağlanmaktadır ki bu ülkemiz için büyük risk anlamına gelmektedir (Bilim 2016a), (Erkal 2018:74).

Dünyadaki güç savaşlarına bağlı yaşanan gelişmeler, enerjinin ülkeler için kritik öneme haiz olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin fosil enerji kaynakları açısından dışa bağımlı olmasının gerek toplum hayatı gerekse üretim sektörü yönüyle enerji konusundaki riskleri daha da artırdığı değerlendirilmiş, mevcut enerji politikalarının getirdiği riskler ve alternatif çözümler konularında çalışma yapılması hedeflenmiştir.

Çalışmamızda, yukarıda bahsedilen konularda yapılan geniş literatür incelemeleri ve yurtiçi/yurtdışı kurumların verilerine göre analizler yapılarak tarihsel süreçte küreselleşme ile birlikte yaşanan gelişmelerin ortaya konulması, ticari güç savaşları, Covid-19 pandemisinin etkileri, Rusya-Ukrayna savaşının ekonomik yansımaları, Türkiye özelinde risklerin ele alınması ve enerji konusunda dışa bağımlılığı azaltmaya yardımcı olacak öneriler ele alınmıştır. Devletler ve toplumlar için hayati derecede önemli olan enerji ihtiyacı, bu ihtiyacın karşılanma yolları, Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamak için attığı adımlar, enerji stratejisinin içerdiği riskler, risklerin Türkiye özelinde olası etkileri, enerji güvenlik riskini azaltmak için sunulan öneri kapsamında, Türkiye'nin yenilenebilir enerji çeşitlerinden güneş enerjisi kullanımını mukayeseli olarak gösterilmiş ve dışa bağımlılığı azaltacak veya ortadan kaldıracak potansiyel barındırdığı hipotezi ispatlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda, konusu nedeniyle güncel verilerin kullanılmasının uygun olacağı değerlendirildiğinden tez, makale ve kitap kaynaklarından yararlanılmakla birlikte küresel ticarete yön veren IMF, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Gıda

Örgütü, Türkiye ve dünyada enerji ve diğer alanlarda konusunda otorite olan kurumların raporlarından alınan verilerle istatistikler oluşturulmuş, ulusal ve uluslararası haber ajanslarının verilerinden çıkarım ve analiz yapma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma konusunun kapsamı gereği, tümdengelim, tümevarım ve nicel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmıştır.

BÖLÜM I

KÜRESELLEŞME

1.1. KÜRESELLEŞME SÜRECİ

Küreselleşme, günümüz dünyasında en çok karşımıza çıkan kavramlardan olmakla birlikte kavramın anlamı, tarihsel süreçleri, kazanım ve dezavantajları gibi konularda farklı disiplinlerin farklı yaklaşımları ve bakış açısına göre küreselleşmeye yüklenen anlamda çeşitlilik görülmektedir.

1.1.1. Küreselleşme Tanımları

Küreselleşme kavramı konusunda çok sayıda tanımlama mevcuttur. Ağırlıklı olarak tanımlamaların ortak noktası ülkelerin geniş ve kısmi ekonomik entegrasyonlarla pazarlarını birbirlerine açmaları ve ihtiyaç duyulan kaynakların bu pazardan karşılanması şeklindeki tanımlanmadır (İncekara ve Savrul 2011:5). Farklı bir açıdan yaklaşımla küreselleşme, sosyal yaşantı çerçevesinde ele alınarak toplumların birbirlerinin kültürlerinden etkilenmeleri şeklinde tanımlanmıştır (Kılıç 2021:3). Diğer yandan pozitif bilimlerde standart kabullerin ortaya çıkması, ekonomik hayata yönelik ortak davranış modellerinin gelişmesi, dini inanç ve yönelimlerde resmi olarak görülmesi de benzer şekilde yaşama tarzlarının ortaya çıkması şeklinde tanımlamalar da görülmektedir. Yukarıdaki tanımlamaların yanında, toplumların ekonomik ve sosyo-kültürel olarak birleşerek farklılıkların azalması, ulus kavramının zayıflayarak küresel tek topluma doğru ilerleme sürecini ifade etmek için de kullanılmaktadır. (Tutar 2000:17-18)

Sanayi devriminden günümüze kadar devam eden iki asırlık sürede, ekonomik, kültürel, toplumsal ve politik alanlarda büyük değişimler olmuştur. Özellikle teknolojik gelişmelerin etkisi ve diğer alanlardaki ilerlemelere bağlı olarak 1980 yılından itibaren değişim hızlanmış ve ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel olarak ülkelerin ve toplumların bütünleşerek sınır ve farklılıkların azaltılması süreçleri hızlanmış ve devam etmektedir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı ve arasındaki süre

hariç bahsedilen alanlarda toplumların bütünleşme sürecini küreselleşme olarak tanımlayabiliriz (Adıgüzel 2013).

1.1.2. Küreselleşmenin Başlangıcı

Küreselleşme ile ilgili literatür incelendiğinde, tanımlama olarak küreselleşme kavramının 1962 yılında Marshall McLuhan tarafından yazılmış olan Gutemberg Galaxy kitabında, yeni dünya düzeni ve global köy kavramı olarak kullanıldığı görülmekte, 1980'li yıllarda Colombia Üniversitesi Zbiginiew BREZINSKI tarafından kavramın güncellendiği kabul edilmektedir (Atner vd. 2018).

Küreselleşme kavramı özellikle 1980-1990'lı yıllardan sonra gündeme gelmiş olsa da öz itibarıyla bu kavramla sanayileşme devrimi ile ulusların savaş dışındaki ticarete bağlı etkileşimi kaynaklı olarak tanıştıkları söylenebilir. Mal alışverişi nedeniyle ülkeler arası sadece ham madde ve ürün transferi değil kültürel etkileşimler de olmuştur. Ülkelerin, düşük maliyetli ürünleri dış pazardan temin etmek, gelişmiş silah ve teknolojileri müttefiklerinden edinme yolları açılmış, buna bağlı devlet yönetiminde ve toplumsal yaşantıda etkilenmeler görülmüştür (Şahin 2019:2-3).

Ancak, küreselleşmenin tam karşılığı ve küreselleşme ile ilgili tanımlamaları kapsayan sürecin 1990'ların başından itibaren başladığı şeklinde çıkarım yapmak da anlamsız olmayacaktır. Zira, 1990'lardan itibaren kişisel bilgisayarlar ve internet bireysel kullanıma açılmış, soğuk savaşın bitmesi ile ekonomiler ve kültürler arası kaynaşma artmış, bunun sonucu karşılıklı çıkar sağlanan ticari faaliyetlerin yükselmesi görülmüş, gelişen teknoloji ve seyahat imkanları ile toplumların birbirlerini tanımaları, internetin kültürler arası alışverişe konu olacak içeriklere olanak sağlaması, sosyal platformlar ve online ticaret imkanlarının doğması süreçleri yaşanmıştır. Küreselleşmede, önceki dönemler emekleme olarak değerlendirilirse özellikle 2000'lerden itibaren koşu moduna geçildiği söylenebilir.

1.1.3. Küreselleşmenin Nedenleri

Küreselleşmenin nedenlerine yönelik Yakut tarafından yapılan değerlendirmede, ulaşım, bilgi ve iletişim alanındaki gelişmeler sonucu maliyetlerin oldukça makul seviyelere düştüğü ve buna bağlı olarak iletişimin ve ticaretin kolaylaştığı dile getirilmiştir (Yakut 2010:10).

İktisat biliminin temel ilkelerinden olan ihtiyaçlar sınırsızken kaynakların sınırlı olduğu gerçeğinden yola çıkıldığında, insanlar ve devletler ihtiyaç duydukları

mal ve hizmetleri en uygun maliyetle ve en iyi kalitede karşılamak isterler. Yine aynı şekilde mal ve hizmet sahipleri de söz konusu mal ve hizmetlerini en yüksek fiyattan satmak isterler. Bu yaklaşım, çıkarlarına en uygun olanı bulabilmek için erişilebilecek tüm pazarlara ulaşma isteğini doğurmuştur (Yirmibeşoğlu ve Dinçer 2018:116). Söz konusu istek hep var olmakla birlikte bunun karşılanması oranının yükseldiği dönem İkinci Dünya Savaşı ve özellikle soğuk savaş döneminin bitmesine denk gelir. 1900'lerin ilk yarısında yaşanan iki büyük dünya savaşı, devletler ve toplumlar arasındaki iletişimi ve ticareti zayıflatmıştır (Özlük 2018:373). Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında tekrar savaşların yaşanmaması ve uluslararası ticaretin yükseltilecek bağlılıkların artırılmasına yönelik atılan adımlar ve kurulan örgütlerin hazırladıkları ortam, soğuk savaşın bitimi ile birlikte Doğu Bloku ülkelerinin de dünya ticaretine katılmaları, internetin günlük hayatta kurumsal ve bireysel olarak yoğun şekilde kullanımına geçilmesi küreselleşmenin nedenleri olarak değerlendirilebilir. Küreselleşme sürecinde yönlendirici rol oynamaları ve ABD ile Batılı güçlerin söz konusu kurumların yönetim ve politikalarını belirliyor olması, bu kurumların ayrıca incelenmesini gerektirmiştir.

1.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA KURULAN VE KÜRESELLEŞMEYE ETKİ EDEN KURUMLAR

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda, savaşa katılan tüm ülkeler çok büyük zararlar görürken ABD bu savaşlardan kazançlı çıkmıştır. Bunun nedeni, savaşın kendi topraklarına hiç gelmemiş olmasıdır. Her iki savaşta da savaşın olduğu ülkelerde nitelikli ve yetişmiş insan gücü kaybedilmiş, fabrikalar yıkılmış, altyapılar imha edilmiş, tarım alanları olması gerektiği şekilde kullanılamamış ancak ABD'de bu negatif durumların tam tersi yaşanmıştır (Akın 2017b:120). Savaş süresince diğer ülkelerde ekonomik daralma ağır bir şekilde hissedilmiş, bazı ülkelerin ekonomileri sadece temel ihtiyaçların karşılanması seviyesinde ABD'nin ekonomik desteği ile ayakta kalabilmiştir. 1929 ekonomik buhranı sonrasında ABD, İkinci Dünya Savaşı'na yüksek üretim kapasitesi ile girmiş, savaş sırasında ordusunu ve müttefiklerini desteklemek için üretim kapasitesini artırmış, özellikle savunma sanayisini büyüterek ekonomisini canlı tutmuş, hem savaşın kazanılmasına, hem yeni teknolojilerin edinilmesine zemin hazırlamış, hem de müttefik ülkelere yaptığı nakdi ve aynı yardımlarla onları kendisine bağımlı hale getirmiş ve savaş sonrasında ekonomik, teknolojik ve askeri olarak dünyanın süper gücü haline gelmiştir (Karabağ 2020:263).

İkinci Dünya Savaşı'nın diğer kazananı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'dir. SSCB, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte, diğer Avrupa ülkeleri gibi Almanların saldırısına uğramış, topraklarının bir kısmını kaybetmiş ancak SSCB, topraklarındaki iklim şartlarının da yardımı ile Almanları, petrol kaynakları bulunan Hazar Denizi'ne ulaşmadan durdurmayı başarmıştır. ABD'nin de savaşa dahil olması ile birlikte, Almanların güçlerini bölmeleri sonucu SSCB taarruza geçmiş ve kaybettiği topraklarla birlikte Almanların işgal ettiği Polonya dahil, Doğu Avrupa topraklarını ele geçirmiş, Berlin'e ABD ve müttefiklerinden önce girerek savaşı bitiren taraf olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonunda Alman savaş makinesinin yok edilmesi, işgale uğrayan Fransa ve İngiltere'nin güçlerini kaybetmeleri sonrasında SSCB, Avrupa ve Asya kıtasının en büyük gücü olarak kalmıştır. Kendi silah teknolojisini oluşturan ve ordusunu bu silahlarla donatan, savunma sanayisi, büyük askeri gücü, geniş toprakları, zengin doğal kaynakları ile Avrupa ve Asya kıtalarına aynı anda etki edebilen SSCB, soğuk savaş döneminde Doğu Bloku'nun süper gücü haline gelmiştir(Akın 2017).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD en büyük güç olarak ortada dururken SSCB de savaş sırasında işgal ettiği topraklardan çıkmamış, kendi sosyalist yönetim anlayışını bu ülkelere taşımış, yakın coğrafyalardaki ülkelere baskılar kurarak veya yardımlar yaparak bu bölgelere sosyalist yönetim anlayışını taşımaya çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'den toprak talebinde bulunmak, boğazların birlikte yönetilmesini ve Montrö Sözleşmesinin yeniden düzenlenmesini teklif edecek kadar ileri girmekten de geri durmamıştır (Ertem 2010:254).

ABD, savaş sonrasındaki süper güç olma pozisyonunu korumak, SSCB'nin güçlenerek Avrupa ülkelerini etkisi altına almasını önlemek ve dolayısı ile SSCB'nin kendisi için tehdit oluşturmasının önüne geçilmesine yönelik önlemler almayı hedeflemiştir (Akın 2017:122). Bu amaçla ABD, kendi müttefikleri arasındaki bağları güçlendirme, ticaret hacimlerinin artırılmasına katkı sağlama, ülkelerin SSCB'nin etkisi altına girmesini engellenme, kurulan ekonomik bağlarla büyük savaşların önüne geçilme misyonuyla GATT, IMF, Dünya Bankası gibi örgütler kurmuş ve Breetton Woods kararları ile altına bağlı dolar uygulamasını hayata geçirerek dünya ticaretini kontrol etmeyi hedeflemiştir. Bu örgütlerin kuruluş amaçları, fonksiyonları, küresel güç odaklarının emelleri ve dünyadaki sosyo-ekonomik gelişmelerin birlikte ele alınması gerekir.

1.2.1. Breetton Woods Sisteminin Kuruluşu

Birinci Dünya Savaşı sonrasında finansın merkezi konumunda bulunan İngiltere ve Avrupa devletleri büyük zararlar görmüş, ABD tarafından borçlandırılan ekonomiler o dönemde uygulanan altın para sistemi kaynaklı olarak dış borçların ödenmesinde zorluklar yaşamış ve ülkeler korumacı ekonomi politikaları uygulamak durumunda kalmışlardır. Bunun sonucu olarak dünya ticaretinde büyük düşüşler yaşanmış, 1929 tarihinde başta ABD ekonomisi olmak üzere gelişmiş ülke ekonomilerini derinden etkileyen en büyük ekonomik durgunluk “büyük buhran” yaşanmıştır. 1933 yılına kadar altın para sisteminin destekçisi olan İngiltere, yaşadığı ekonomik sıkıntı nedeni ile altın para sistemini desteklemekten vazgeçmiş ve bu da uluslararası ticareti negatif etkilemiştir(Altınay ve Akıncı 2018).

İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru, savaşın ABD ve müttefikleri tarafından kazanılacağı netleşmişken 1944 yılında ABD'nin Breetton Woods kasabasında gerçekleştirilen konferansta, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve ülkelerin refah düzeylerinin artırılması için önemli kararlar alınmıştır. Dünya ticaretinde güvenilir bir ticaret parasına ihtiyaç olması ve ABD dolarının altına endeksli olarak kalan tek para birimi olması ve arkasında süper gücün bulunması, onu dünyanın ticaret ve rezerv parası haline gelmiştir. 1 ons altın 35 dolar olarak sabitlenmiş, altın getirene dolar verilmesi, dolar getirene altın verilmesi kararlaştırılmıştır. Uygulanan politikalarla çeyrek asır boyunca dünya ticaretinde dolar rezerv para olarak kullanılmaya devam edilmiş, yaşanan sıkıntılar nedeniyle 1971 yılında ABD tarafından doların altına endeksli olmasından vazgeçilmiştir. Buna rağmen oluşturulan ekonomik bağılıklar ve güven sonucu, dünya ticaret ve rezerv parası olarak kullanılmaya devam edilmiş ve günümüzde halen aynı gücünü korumaktadır. (Polat ve Akduru 2021)

1.2.2. GATT'ın Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ticaretinin geliştirilmesi, savaşın etkisi ile yıkıma uğrayan ülkelerin tekrar inşa edilmesi, yaşanan sıkıntıların ortadan kaldırılması gerekliliği fark edilmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan felaketlerin tekrar yaşanmaması amacıyla, ülkeler arası ticaret ve iş birliklerinin artırılması ve birbirlerine olan bağılıkların güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca savaş sonrası dünya düzenine yön veren ABD tarafından mevcut pozisyonunun korunması, SSCB'nin ülkeler üzerindeki etkisinin azaltılması ve engellenmesi gündeme gelmiştir. Bu amaçla, ülkelerin uygun şartlarda ticaret yapabilmeleri,

gelişmekte olan ülkelerin gelirlerini artırıcı önlemler alınması, dünya ticaretinin kurallarının belirlenmesi ve ticaretin geliştirilmesi için Uluslararası Ticaret Örgütü (İTO) kurulmak istenilmiştir. Ancak bazı ülkelerin parlamentolarından onay alınamadığı için söz konusu örgüt 1994 yılına kadar hayata geçirilememiştir. İTO yerine 1994 yılına kadar dünya ticaretinin serbestleştirilmesi amacıyla, ülke parlamentolarından onay alınmasını gerektirmeyecek olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) 1947 yılında imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma, belirli dönemlerde üyelerin toplanması ile alınan kararlar doğrultusunda geliştirilerek devam ettirilmiş, dünya ticaretinin büyütülmesine ve özellikle ABD ile müttefiklerinin amaçlarına hizmet etmiş, ülkeler arası işbirlikleri ve bağlılıkların artırılması ile küreselleşme sürecine büyük katkı sağlamıştır (Yakut 2010).

1.2.3. Uluslararası Ticaret Örgütü (İTO)

1944 yılında Bretton Woods konferansında kurulması kararı alınan ancak hayata geçirilemeyen Uluslararası Ticaret Örgütü (İTO), GATT'ın dünya ticaretini büyütürken getirdiği 1994 yılında görevlerini devralarak kuruluşu tamamlanmıştır. GATT'ın gümrük ve ticaret üzerine olan kontrol alanını genişleterek Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması uygulamaya konulmuştur (Altınay ve Akıncı 2018). İTO'nun hayata geçirildiği dönem, SSCB'nin yıkılışından sonra varisi olan Rusya ve Doğu Bloku ülkeleri ile Çin'in dünya ticaretinde ağırlığını hissettirmeye başladığı döneme denk gelmektedir. Yine aynı dönem internet ve kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile ülkelerin ticari ve kültürel bağlılıklarının hızla artmaya başladığı zaman dilimine karşılık gelir. Ticaretin artırılması, sürdürülebilir ekonomik büyüme, yaşam kalitesini artırma, çevreye duyarlı ticaret hedefi doğrultusunda, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin refahtan aldıkları payın artırılması misyonu ile çalışmalarını sürdürmüş, küreselleşmenin yükselişi olarak tanımlanan yıllarda dünya ticaretine yön vermiştir (Saçık 2008).

1.2.4. Uluslararası Para Fonu (İMF)

Bretton Woods konferansında ortaya çıkan fikirlere biri de uluslararası ticaretin kurallarının belirlenmesi, ticaretin serbestleşmesi ve ticarete kullanılacak altına endeksli paranın belirlenmesinden sonra ülkelerin ticaret yaparken kaynak ihtiyacının doğması yönündedir. Ayrıca bazı ülkelerde yaşanacak olumsuz gelişmeler

nedeniyle uluslararası ticaretin zarar görmesini engelleyecek ve söz konusu ülkeyi tekrar uluslararası ticarete döndürmek için kaynak sağlayacak bir kuruma gereksinim duyulmuştur. Bu amaçla, 1947 yılında Uluslararası Para Fonu (International Money Fon-IMF) kurularak hayata geçirilmiştir. IMF yönetimi, ülkelerin sağladıkları kaynak miktarı ile doğru orantılı olduğundan, örgütün ana fon sağlayıcısı olan ABD tarafından yönetildiği söylenebilir. ABD bu gücünü, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeyen ülkelere söz konusu fonun kullanımını çeşitli yollarla kısıtlama şeklinde sergilerken, politikalarını destekleyen ülkeleri kendine olan bağlılığını artırma ve ödüllendirme aracı olarak kullanmıştır (Karabağ 2020:290).

1.2.5. Dünya Bankası

İkinci Dünya Savaşı'na katılan ABD dışındaki ülkeler, kazanmış olsalar bile büyük bir yıkımla yüzleşmek durumunda kalmışlardır. Özellikle batı Avrupa'nın önemli yerleşkelerinin, sanayisinin, altyapı tesislerinin yeniden inşa edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bunun içinde IMF dışında daha uzun vadeli ve uygun şartlarda kredi verecek bir kuruma ihtiyaç duyulmuş ve bu amaçla Bretton Woods konferansında ortaya konulan fikir kapsamında İkinci Dünya Savaşının bitmesini takiben 1945 yılında Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD) günümüzdeki adı ile Dünya Bankası kurulmuştur. Banka, kuruluş misyonu doğrultusunda ilk yıllarda Avrupa'nın yeniden inşasında rol almış, 1950'lerden sonra da gelişmekte olan ülkelere destek sağlayarak ekonomilerinin gelişmesine, batı merkezli uluslararası ticarete katılmalarına katkı sağlamıştır. Bu destekler sağlanırken yönetimde karar mekanizmasını elinde bulunduran ülkelerin istekleri doğrultusunda hareket edilmiştir. Günümüzde 180'den fazla ülkenin üyesi olduğu kurum özellikle az gelişmiş ülkelere katkı sağlamaya devam etmekte, küresel yoksullukla ve sürdürülebilir büyüme doğrultusunda eylemlerin hayata geçirilmesini amaçlamaktadır (Uysal 2008).

1.3. TEKNOLOJİK GELİŞMELER

İkinci Dünya Savaşı büyük yıkımlara neden olmakla birlikte, savaşan tarafların savaşta üstün gelme amacıyla teknoloji geliştirme çabalarına sahne olmuştur. Özellikle daha sonra sivil alanda da kullanım yeri bulacak olan askeri teknolojiler geliştirilmiştir. Bu ortamda, toprakları savaş tehdidi ile karşı karşıya olmayan ve diğer ülkelere göre gerek bilim insanlarının gerekse sermaye ve girişimcilerin kaçacağı güvenli bir limana

ihtiyaç duyulmuştur. ABD bu fırsatı iyi değerlendirmiş, bilim insanları ile birlikte sahip olmadığı teknolojileri ve bilgi birikimini de ülkesine sokmuş, sağladığı imkanlarla yeni teknolojilerin ortaya çıkarılacağı bir ekosistem oluşturmuştur (Akın 2017). Bu çalışmaların sonucunda, savaşın sonlanmasında büyük etkisi olan atom bombaları geliştirilmiş, diğer alanlarda da geliştirilen teknolojiler savaş sonrasında sivil yaşamın kullanımına sunulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş dönemi başlamış, bu dönemde ABD ve SSCB arasında özellikle askeri teknolojide ve uzay alanında büyük bir rekabet doğmuştur. Bu rekabette nükleer silah geliştirilmesi gibi tehlikeli alanlarda olsa da uzaya ve Ay'a gidilecek teknolojinin geliştirilmesine, havacılığın ilerlemesine, bilgisayar teknolojisinin ortaya çıkarılmasına, kitle iletişim alanında ilerlemelere sahne olmuştur. Özellikle ABD tarafında kullanılan serbest piyasa ekonomisi ile bireysel girişimlerin önü açık tutulmuş, Amerikan rüyası olarak adlandırılabilir özgürlüğün ve fırsatlar dünyasının sunulduğu imajıyla zeki, eğitilmiş ve girişimci insanlar ABD'ye çekilmiştir. ABD sineması ve yazılı görsel medyasını kullanarak ABD'nin kültürü Doğu Bloku dışındaki ülkelere aşılabilmiş, ABD'nin çekim merkezi rolünün desteklenmesine katkı sağlanmıştır. Özellikle Hollywood tarafından çekilen filmlerde Batı kültürü yansıtılmış, diğer ülkelere televizyon ve sinema kanalı ile sunulan bu kültür, küreselleşmenin sosyal yönünü büyük ölçüde etkilemiştir. ABD ve SSCB arasında sürdürülen soğuk savaş, SSCB'nin rekabete ayak uyduramayarak ekonomik olarak çökmesi ve 1991 yılında dağılması ile son bulmuştur (Alptekin 2022:167).

1990'lardan itibaren kişisel bilgisayarların aktif olarak kullanıma sokulması, internetin yaygınlaşması ve mobil telefonların ortaya çıkması, küreselleşmede hızlı bir ivme yaşanmasına neden olmuştur. Bu teknolojik gelişmeler, ABD merkezli Batı kültürünü baskın hale getirmiş, sadece ekonomik alanda değil kültürel ve sosyal yaşama ait alanların tamamına etki etmiştir. Bu durum Fast food kültürü, benzer giyim şekli, hoşlanılan aktivitelerin aynışması gibi sonuçlar doğurmuştur (Baygül 2020). Küreselleşme sürecindeki ağırlıklı rolleri nedeniyle iletişim, ulaşım ve internetin kullanımı konularının ayrı başlıklar altında incelenmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir.

1.3.1. İletişim ve Ulaşım Alanındaki Gelişmeler

Küreselleşme olarak tanımlanan toplumların, kültürlerin ve ekonomilerin kaynaşması sürecini en çok etkileyen alanın iletişim ve ulaşım sektöründeki gelişmeler

olduğu söylenebilir. Yüz yıl önce dünyanın bir noktasında meydana gelen bir hadise günler, haftalar hatta aylar sonra dünyanın diğer noktalarında haber haline gelirken bugün dünyanın herhangi bir noktasındaki olay, bazen canlı olarak dünyanın diğer noktalarında izlenebilmektedir. Gelişen televizyon, uydu, mobil telefonlar ve internet sayesinde, 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası spor müsabakaları, doğal afetler, savaşlar, seçimler vb. önemli olaylar naklen dünyaya yayınlanmaktadır (Karakoç 2009).

ABD'nin Irak'a müdahalesinde, Irak semalarında izli mermiler, uçakların ve füzelerin motor alevleri yeşilin tonlarındaki görüntülerle televizyonlar kanalıyla canlı olarak tüm dünyaya sunulmuştur. 11 Eylül 2001 yılında ABD'de dünya ticaret merkezlerine yolcu uçaklarının çarpıtılması ile gerçekleştirilen terör eylemleri, yine canlı olarak yayınlanmıştır. Dünyada izleyici sayısı milyarları bulan futbol müsabakaları, uzun süredir canlı yayımlanmakta olup 2000'li yıllardan itibaren internetin yaygınlaşması ve veri aktarım hızlarındaki artışlar artık her hadisenin canlı yayınlanabilmesine olanak sağlamıştır. Tüm bunlar insanlar üzerinde dünyanın herhangi bir noktasında meydana gelen olay için duygusal yaklaşımlar doğurmuş, bir felaket anında yaşanan üzücü olaya binlerce kilometre uzaklıkta aynı dile, dine ve kültüre sahip olmayan insanların üzüntü hissetmelerine, milli futbol takımı dünya kupasında olmamasına rağmen destekledikleri futbol takımı nedeniyle o ülkeye yakınlık hissetmelerine neden olmuştur. Yayınlanan film ve dizilerin diğer ülkelerde yayınlanması ile toplumlar birbirlerini daha yakından tanımaya başlamış, dizinin yaşandığı kültür öğelerine yakınlık duyma ve özenilme, o ülkeye karşı sempati besleme gibi durumlar gözlenir hale gelmiştir (Karakoç 2009).

Ulaşım sektöründeki gelişmeler de önceki yüzyıllarda hiç olmadığı şekilde gelişmiş ve insanları kültürel olarak yakınlaştırmıştır. İnsanların farklı coğrafyalara ayak basmaları savaş, ticaret, köle ticareti gibi nedenlere bağlı iken günümüzde turistik seyahat, ticaret, eğitim, sağlık ve benzeri nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Bu noktada uluslararası seyahat maliyetleri ve sürelerinin kısaltılması önem taşır ki İkinci Dünya Savaşı sonrasında jet uçaklarının yolcu taşımada kullanılması, yüksek hızlı tren hatlarının hayata geçirilmesi, gemi seyahatlerinin konforunun artırılması önemli olmuştur. Ülkelerin turistik faaliyetler için tesisleşmeye önem vermesi de bu kültürel yakınlaşmalara zemin hazırlayan faktörlerden birisi olmuştur (Oral ve Kırpkıp 2019).

Ulaşım alanında gelişmelerin küreselleşmeye katkısı daha çok ekonomik alanda görülmektedir. 1970'li yıllardan itibaren küresel sermayenin hareketli hale

gelmesi, gelişmekte olan ÷lkelerde altyapıların kurulması ile düşük maliyetli üretim için yatırım yapılabilir hale gelmeleri, soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte tüm dünya ÷lkelerinin uluslararası ticarete katılmalarının sonuçları olmuştur. Özellikle uluslararası işletmeler, düşük maliyetli üretim imkanları bulunan ÷lkelerde üretim yapmaya ve dünyanın diğer ÷lkelerine burada ürettikleri ürünleri satma politikasını izlemişlerdir. Bu durum, uluslararası taşımacılık sektörünün de gelişmesini sağlamış, düşük maliyetli ve ürüne zarar vermeden veya bozulmasını önleyecek teknolojik imkanlarla hedef pazarlara nakledilmesi yeteneklerinin gelişmesini sağlamıştır. Uluslararası şirketler, bazı ürünlerinin farklı kısımlarını farklı fabrikalarda üretme ve belirlenen bir fabrikada da birleştirme yöntemlerini tercih ederek üretim sürecinde birbirine bağlılığı artırmıştır (Cengiz ve Karacan 2015).

Dünyanın bir noktasında üretilen ürünün, hammaddenin veya hizmet sektörü ürünlerinin dünyanın diğer noktalarına düşük maliyetli olarak arz edilebilmesi için kullanılan kara, deniz, hava, demiryolu ve boru hatları taşımacılığında büyük gelişmeler yaşanmıştır.

1.3.1.1. Kara Yolları

Kara taşımacılığı genel olarak tek başına bir taşıma sektörü olmasının yanında diğer sektörlerle entegre çalışan, destekleyici rolü bulunan bir taşıma sektörüdür. Teknolojinin gelişmesine bağlı taşıma kapasiteleri artmış, süreler kısalmış, taşıma konforu yükseltilmiş ve maliyetler düşür÷lmüştür. Hem gemilerle hem kara taşıtları ile taşınabilen konteynır taşımacılığı artmıştır (Demirlioğlu 2008).

1.3.1.2. Deniz Yolları

Deniz taşımacılığında özellikle düşük maliyeti nedeniyle büyük bir yükselme gör÷lmüş, deniz taşımacılığını desteklemek için büyük yükleme limanları kurulmuş, bu alanlar diğer taşıma sektörleri ile entegre hale getirilmiştir. Kurulan bu sistem hızlı ve düşük maliyetli taşımaya büyük katkılar sağlamış ve son tüketim yerindeki ürünlerin maliyetini düşürmüştür. Yolcu taşımacılığında da büyük katkı sağlayan deniz taşımacılığı, büyük seyahat gemileri ile hem taşımacılık hem de turizm sektörü için önemli rol oynamaktadır (Bayraktutan ve Özbilgin 2015).

1.3.1.3. Hava Yolları

Hava yollarında da büyük gelişmeler yaşanmış, yüksek kapasiteli ve düşük maliyetli hızlı uçaklar, açılan yeni ve büyük havalimanları sayesinde, hava yolu yolculuğu daha düşük gelir grupları için de ulaşılabilir hale gelmiştir. Bu durum özellikle turizm sektörüne büyük bir katkı sağlamış, gelişmiş ülkelerdeki insanlar geliştirmekte olan veya az gelişmiş ülkelere giderek buraların kültürleri ile tanışmışlardır. Ziyaret edilen ülkeler, turizm sektörü için altyapılarına yatırım yapmışlar ve sağladıkları hizmetten kazandıkları, ülke ekonomileri için vazgeçilmez bir gelir kalemi haline gelmiştir (İlban ve Güngör 2020).

1.3.1.4. Demiryolları

Demiryolları sanayi devrimi sonrasında üretilen yüksek miktardaki ürünün ve bu ürünün girdisi olan hammaddenin taşınmasında, deniz ve kanal yollarıyla ulaşılabilen noktalara da erişimi sağlayan ve düşük maliyetli taşıma yöntemi olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi devriminin başkenti sayılan İngiltere, 1830 yılında başladığı ülkeyi demiryolları ağı ile örme hedefinde 1890 yılına gelindiğinde, 30.000 km kapasitesine ulaşarak bu konuya verdiği önemi göstermiştir. Sonraki dönemlerde diğer gelişmiş ülkeler de demiryollarına büyük yatırımlar yapmışlardır ve gelinen süreçte gelişmiş ülkeler tarafından gerek yolcu gerekse yük taşımada demiryolları kapsamında büyük yatırımları hayata geçirmişlerdir. 2012 yılında açıklanarak Çin tarafından hayata geçirilen “bir kuşak bir yol” projesi ile deniz taşımacılığına alternatif bir taşıma yolu olarak büyük demiryolu projelerine de başlanmıştır (Ayaz 2020:21-22). Ülkelerin ekonomik bağılıklarının artması ve demir yolu konusundaki altyapılara yapılacak yatırımlarla demiryolu, hem yük hem de yolcu taşımak için hızlı ve düşük maliyetli bir alternatif olarak taşımacılık sektörleri arasında yükselecektir (Alperen 2018).

Türkiye'nin demiryolu tarihine bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde bu konuya büyük önem atfedilmiş ve dış borçlanma veya yap-işlet-devret modelleri ile demiryolları yatırımları yapılmış, 1856-1922 yılları arasında 8619 km demiryolu inşa edilmiştir. Böylelikle geniş topraklarındaki ticaret ve güvenliğin sağlanması, gerekmesi halinde ordunun istenilen bölgeye sevk edilebilmesi yeteneği kazanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında da demiryolları önemini korumuş ancak 1950'lerden sonra gerçekleşen politika değişikliği ile kara yolları ön plana çıkmış ve demiryolları ikinci plana atılmıştır. Osmanlı'dan kalan 4112 km yola

1923-1950 yılları arası 3578 km eklenmiş ancak 1950-1980 yılları arasında sadece 80 km demiryolu inşa edilmiştir. Yolcu ve yük taşınmasında demiryollarının ağırlığı azalırken karayollarının ağırlığı artmış, demiryollarının ulaştırma sisteminde payı 1950'lerde yolcuda %42 yükte taşımada %78 iken 1994 yılında gelindiğinde, sırasıyla %4 ve %8'e gerilemiştir. İzlenen bu politika, çalışmamızın konu başlıklarından olan Türkiye'nin enerji ihtiyacı yönüyle risklerine negatif etki yapan bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira, gerek karayolu yapımında gerekse taşıtların kullanımında petrol türevleri yakıtlara duyulan ihtiyacın yanında karayolları, demiryollarına göre yolcu taşımada 11 kat, yük taşımada 10 kat daha yüksek maliyetlidir (Baklavacıoğlu ve İncekara 2017). Ulaştırma sektörleri arasındaki bu tercih sonucu fosil yakıt ithalatı, dış ticaret açığına neden olan en büyük kalem olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.1.5. Boru Hatları

Küreselleşmenin sonuçlarından birisi, ülkelerin ekonomilerinin ihtiyaç duydukları enerji kaynaklarının düşük maliyetle tedarik edilmesinin gerekliliğidir. Enerji, rekabet ortamında sürdürülebilir ekonomik büyüme için kesintisiz ve düşük maliyetli olmak durumundadır. Ayrıca, enerji ihtiyacı modern yaşantının en büyük gereksinimlerinden biridir. Günümüzde modern yaşamın olmazsa olması durumundaki ulaştırma hizmetlerinin önemli girdisi petrol türevleri ürünlerdir. Diğer yandan doğalgaz da yaşam alanlarında, sanayide, hizmet sektörü ve tarım gibi alanlarda ihtiyaç duyulan elektrik enerjisi ve ısınma ihtiyacının karşılanmasında önemli enerji kaynaklarının başında gelmektedir. İhtiyaç duyulan bu petrol ve doğalgazın en düşük maliyetli ve en güvenli taşıma yolu boru hatlarıdır. Boru hatlarının ilk kurulum maliyeti yüksek olsa da uzun vadede en ekonomik taşıma kanalıdır (Bakırcı vd. 2018:613).

Petrol ve doğalgaz kaynaklarının yaklaşık %50'si Ortadoğu ülkelerinde veya komşu bölgelerde bulunmaktadır. Kaynakların buldukları ülkeler ve tüketici pozisyonundaki ülkeler farklı olduğundan bu enerji kaynaklarının taşınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Teknolojinin gelişmesi, ekonomilerin enerji kaynaklarına olan taleplerindeki artışlar, soğuk savaşın son bulması ile 1990'lı yıllardan itibaren petrol ve doğalgazın boru hatları ile taşınmasını ön plana çıkarmıştır. Günümüzde hem Avrupa ülkeleri hem de Türkiye için boru hatları ile tedarik edilen enerji kaynakları hayati önemdedir (Aydemir 2015). Enerjinin önemi, çalışmanın ileriki bölümlerinde de ele alınacaktır.

1.3.2. İnternetin Hayata Geçirilmesi

İnternetin geliştirilerek sivil kullanıma sunulması ekonomik, sosyal ve kültürel alanda bir devrimin başlangıcı olarak tanımlanabilir. 1970'li yıllardan itibaren kurumsal olarak, 1990'lı yıllardan itibaren bireysel olarak kullanımı yaygınlaşan internet ekonomik, sosyal ve kültürel küreselleşmenin motoru olmuştur denilebilir. İnternet ortamında ticaretin yaygınlaşması, ilave bir aracı olmadan desteklenen alışveriş platformları ile dünyanın herhangi bir noktasından alışveriş yapmayı olanaklı hale getirmiştir. Ulaşılmak istenilen bilgiye, kütüphanelere gitmeden doğru bilgi kaynakları ile yazılı ve görsel olarak erişim imkânı doğmuştur. Sanat, gezi, sanal ortamda buluşturan sosyal platformlarla, online yüz yüze görüşme, online eğitim, film, müzik gibi sanat eserlerine ulaşma olanağı doğurmuştur. Sınırları olmayan bu sanal dünyada kullanıcıların hizmetine yeni uygulamalar ve teknolojiler getirerek internet evrenini büyütme devam etmektedir. (Öncel 2020)

Son on yılda gündeme gelen kripto para varlıklar, internet tabanlı bir ürün olarak hızla büyümekte, reel ekonomiye alternatif olarak gelişme göstermektedir. Son dönemde oluşturulan metaverse sanal evreninde dijital emtialar alınıp satılabilmekte, ticari hayatta kullanıma başlanılan kripto paralar, önümüzdeki dönemde de ağırlık kazanması beklenen söz konusu sanal dünyanın alışveriş para birimi olarak görülmektedir (Kahraman 2022:152-153). Fiziksel çalışma ortamlarından evde çalışmaya kayan birçok iş kolunda olduğu gibi çalışma hayatının diğer alanlarında da internet odaklı evden veya lokasyona bağlı olmadan çalışma düzenine geçilmesi uzak bir ihtimal olarak görülmemektedir. Çalışmalarını internet üzerinden gerçekleştiren, alışverişlerini internet platformlarından yapan, makine ve sistemleri internet üzerinden kontrol eden insan sayısı arttıkça, internetin insan hayatında kapladığı yer de genişlemeye devam edecektir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında küreselleşme sürecinin batı merkezli olarak başlaması ve batılı ülkelerin bu süreçten elde etmiş oldukları kazanımlarının analiz edilebilmesi için soğuk savaş dönemi ve sonrası dünya ticaretinin incelenmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir.

1.4. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE DÜNYA TİCARETİNDEKİ GELİŞMELER

1.4.1. Ticarete Etki Eden Kurumların Ortaya Çıkışı

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin korumacı ekonomi politikaları ağırlık kazanmaya başlamış, 1929 yılında yaşanmaya başlanan büyük ekonomik buhran ile uluslararası piyasalarda güven kaybolmuş, İkinci Dünya Savaşı ile uluslararası ticarete keskin bir düşüş yaşanmıştır. İngiltere'nin dünya finans piyasası baş aktörü rolü ortadan kalkmış, dünya ticaretinde güvensizlik hâkim hale gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na sonradan katılmış olan ABD, savaşın ilk yıllarında üretim kapasitesini artırarak müttefiklerini desteklemiş, savaşa katılmış olan dünyanın gelişmiş ülkeleri, ekonomik ve fiziki kayıplara uğrarken ABD hızla büyümüş, bu ortamda oluşturmuş olduğu çekim gücü ile sermaye, bilgi ve girişimciliğin sığınağı haline gelmiştir. Savaşın ABD ve müttefiklerince kazanılmasının kesinleştiği 1944 yılında, Bretton Woods konferansı ile altına endeksli ABD doları uluslararası ticarete rezerv para haline gelmiştir (Üzümcü 2019:470). Aynı konferansta, uluslararası ekonominin kalkınması ve ülkelerin ihtiyaç duyacakları finansın sağlanması için IMF'nin kurulması, savaşta zarar gören ülkelerin altyapılarının tekrar ayağa kaldırılması için Dünya Bankası, uluslararası ticaretin artırılarak ekonomilerin birbirlerine bağlanması ve Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'na sebep olan şartların bir daha yaşanmaması için DTÖ'nün kurulması planlanmıştır. Savaşın bitişini takiben 1947 yılında IMF ve Dünya Bankası hayata geçirilmiş, DTÖ'nün amaçlarına yönelik gelişmiş ülkelerin endişeleri nedeniyle bu kurumun yerine 1994 yılına kadar yürürlükte kalacak olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanarak uygulamaya konulmuştur (Altınay ve Akıncı 2018).

1.4.2. NATO ve Ekonomik Örgütlerin İşlevi

Savaş sonrasında SSCB'nin yayılcı politikasına karşın ABD tarafından, ülkeleri kendi yanına çekmek ve kurulmasında ana aktör olduğu kurumlara katılmalarını sağlayarak Batı dünyası ekonomilerine entegre etme politikaları izlenmiştir. Bu amaçla Marshall yardımları kapsamında, savaşa katılan ülkelere olduğu gibi savaşa katılmayıp da kendi yanında görmek istediği ülkelere de aynı ve nakdi olarak yardımda bulunmuştur. Bu yardımların bir kısmı hibe şeklinde olurken bir kısmı borç olarak verilmiştir. Aynı yapılan yardımlar daha çok savunma sanayi ürünleri olan silah ve mühimmat şeklinde olmuştur. Aynı dönemde SSCB'nin

politikalarına karşı ABD öncülüğünde SSCB'yi tehdit olarak gören, saldırı durumunda birlikte mücadele edebilme misyonu ile Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kurulmuş, üye olan ülkeler batı ittifakının doğal parçaları haline gelmişlerdir. ABD tarafından uygulanan ekonomi politikaları, IMF ve Dünya Bankası aracılığı ile ABD çıkarlarına uygun politikalar izleyen ülkeleri ödüllendirmiş, çatışan ülkelere çıkarılan zorluklar ile cezalandırma uygulamaları görülmüştür. ABD ve diğer gelişmiş Batı ülkeleri, gelişmemiş veya az gelişmiş diğer ülkelere işlenmiş ürün sağlarken gelişmemiş ülkelere hammadde sağlayarak ve borçlanarak bu ticarete yer almışlardır (Akın 2017).

1.4.3. Altına Sabit Dolar Uygulamasından Çıkılması ve Sonuçları

Batı Bloku'nun gelişmiş ülkeleri, cari açık vermeleri halinde paralarını dolar karşısında %10 devalüasyon yapabilmeleri sayesinde altına bağlı dolar kurundan yararlanmışlar, gelişerek cari fazla verir durumuna gelmişlerdir. Ancak bu süreç 1960'ların sonuna doğru ABD için sıkıntılar doğurmuş, Vietnam savaşında başarısız olan ABD'nin ekonomik ve prestij kayıpları nedeniyle 1971 yılında ABD altın standardından çekilmiştir (Şişman 2008:68). Altın standardı para sisteminde dolara sabitlemiş olan diğer ülke paraları da dalgalı kur sistemine geçiş yapmış, bu uygulama faizlerin istenildiği şekilde değiştirilmesine, ülke paralarının değerlerinin düşürülmesine veya artırılmasına zemin hazırlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında doların uluslararası ticarete kazandığı güven devam etmiş, rezerv para olarak pozisyonunu günümüze kadar korumayı sürdürmüştür. Dalgalı kur sistemi, sermayenin ülkeler arasında serbest hareketine olanak tanımış, gelişen teknoloji ile Batı Bloku hem ekonomik hem de teknolojik olarak hızlı bir yükseliş göstermiştir (Cengiz ve Karacan 2015:341).

Rekabete dayanamayan ve ekonomik olarak geride kalan SSCB önderliğindeki Doğu Bloku'nda sorunlar çıkmış, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan ve refah seviyesi yükselen ve daha özgürlükçü görülen Batı Almanya'ya refah seviyesi düşük kalan Doğu Almanya'dan kaçışlar başlamış, bunun üzerine Doğu Almanya tarafından 1961 yılında inşa edilen Berlin Duvarı 1989 yılında yıkılarak Doğu Bloku'nun dağılma süreci başlamış, 1991 yılında SSCB'nin yıkılması ile soğuk savaş sona ermiştir (Karaosmanoğlu 2014),(Samedov 2022:21).

Soğuk savaş dönemi boyunca küreselleşme kavramının karşılığı Batı Bloku'nda daha etkili olarak görülmüştür. Doğu Bloku'na karşı oluşturulan güvenlik

yapısı bir arada bulunuşluğa katkı sağlayarak ülkelerin birbirleri ile ekonomik bağılıklarını artırıcı rol oynamıştır (Yakut 2010:10).

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulması ile üye ülkeler arasında ticari faaliyetlerde kazanılan avantajlar dışında, sosyal alanlarda da refah artırıcı uygulamalar bağılıkları artırmıştır. O dönem dünyanın ekonomik olarak süper gücü olan ABD ve sonrasında ekonomik ve teknolojik güç haline gelen Japonya karşısında bugünkü adı ile Avrupa Birliği ortaya çıkarak, 2004 yılına gelindiğinde dünya ticaretine %25'lik katkı sağlamıştır ki ABD'nin sağladığı %20'lik katkıdan daha yüksektir. AB'nin ortak pazar uygulaması, kendi içinde bağılıkları artırdığı gibi dünya ticaretine sağladıkları katkıyla uluslararası ticarete ve entegrasyona katkıda bulunmuştur (Bilici 2006:40).

Soğuk savaş sürecinde özellikle Batı Bloku ülkelerinin ekonomik olarak yükseldikleri, bölgesel birliktelikler kurarak barış ortamına katkı sağladıkları, halkların refahlarının arttığı görülmektedir. Bu süreçte Doğu Bloku'nun, Batı Bloku seviyesinde atılım yapamadığı, ekonomik ve teknolojik olarak geride kaldığı, halkın refahının batıdaki gibi olmadığı, batı ülkelerinin ekonomik ve sosyal özgürlüklerin temsilcisi olduğu izlenmektedir. Doğu Bloku halklarında huzursuzlukların arttığı, Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya olduğu şekilde batı tarafına geçişlerin durdurulması dahil baskıcı politikalar uygulandığı tespitleri yapılmıştır. Küreselleşmenin Batı Bloku'na büyük katkı sağladığı, batı tarafından da özellikle savaş sonunda büyük yıkıma uğrayan Japonya ve Almanya gibi ülkelerin en büyük kazancı sağladıkları, küreselleşmenin geride kalmış büyük potansiyel barındıran ekonomiler için doping etkisi yaptığı söylenebilir. Bu noktada soğuk savaş sonrası küreselleşmenin Doğu Bloku ekonomilerine ne şekilde etki yaptığının incelenmesi ve barış ortamında küreselleşmenin potansiyeli olan geri kalmış ekonomilere katkı sağladığının doğrulanması açısından soğuk savaş sonrası süreç de incelenmiştir.

1.5. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

1.5.1. Soğuk Savaş ve Sonrası Gelişmelerin Küreselleşmeye Etkisi

Küreselleşme sürecini etkileyen ve ivmesinin artmasını sağlayan önemli gelişmelerden birisi soğuk savaşın bitmesidir. Doğu ve Batı Bloku arasında ekonomik, sosyal ve kültürel geçişlerin önünde bariyer olan soğuk savaş dönemi 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile son bulmuştur. O döneme kadar her iki blok tarafından da korumacı politikalar izlenmiş, kendi blokunda yer alan ülkelerin karşı tarafa

yaklaşması hoş karşılanmamış, yakınlaşmaya çalışan ülkelere yaptırımlar, ekonomik ve askeri darbeler vb. araçlarla müdahale edilme yolları tercih edilmiştir. Bu iki blokun birbirleri ile tam potansiyelleri olan ticareti yapamaması ve kültürel alışverişte bulunamaması, küreselleşme sürecini negatif etkilemiştir. Ayrıca taraflar, birbirlerine karşı oluşturdukları güvenlik politikaları nedeniyle, kaynaklarının önemli bir kısmını savunma harcamalarına ayırmak durumunda kalmışlardır (Yakut 2010:5).

Soğuk savaş bitimi ile iki kutup arasındaki engeller kaldırılarak, dünyayı tek bir pazar haline getirme süreci başlamıştır. Bu çerçevede Bretton Woods konferansında kurulması planlanan, ancak 1947 yılından itibaren GATT antlaşması ile yönetilen dünya ticareti, 1994'te kurularak 1995 yılında hayata geçirilen, dünya ticaretinin %98,2'sini kontrol eden Dünya Ticaret Örgütü ile ticaretin serbestleştirilmesi yolunda büyük bir adım atılmıştır (Özlük 2018:374).

Soğuk savaş sonrası dönemde yaşanan teknolojik ilerlemeler, iletişim ve ulaşım alanlarındaki gelişmeler ile bu alanlardaki maliyetlerin düşürülmesi, sermaye hareketlerinin hızlanması küreselleşmeye ivme kazandırmış ve soğuk savaşın bitmesi sonucu yepyeni pazar fırsatları doğurmuştur. GATT ve DTÖ'nün katkılarıyla 1950 yılında 380 milyar dolar olan dünya ticaret hacmi, 1997 yılında 5,86 trilyon dolara yükselmiştir. Ülkeler arasında sınırlar esnetilmiş, uluslararası şirketler üretim birimlerini daha düşük maliyetle gerçekleştirebilecekleri hammadde, iş gücü, çevresel faktörleri uygun olan ülkelere taşıma yoluna gitmişlerdir. 1990'ların sonuna doğru dünya ticaretinin 2/3'ünü kontrol eden çok uluslu şirketler, dünyayı tek bir pazar gibi görerek finans kaynaklarını ve üretim imkanlarını getirisi yüksek olan ülkelere kaydırmışlar, burada yapılan üretimleri de hedef pazarlara taşıma yoluna gitmişlerdir (Yakut 2010:13).

1.5.2. Soğuk Savaş Öncesi ve Sonrası Ülke Ekonomilerindeki Değişimler

Soğuk savaş döneminde ve sonrasında, ülkelerin ekonomilerinde görülen değişikliklerin görülebilmesi ve değerlendirme yapılabilmesi için Dünya Bankası'nın verileri incelenmiş ve 2021 yılında gayri safi yurtiçi hasılasına (GSYH) göre ilk 20'ye giren ülkeler Tablo 1'de gösterilmiştir. Verilerin alındığı data bankasında 1960 yılından itibaren günümüze kadar yıl bazında ülkelerin GSYH'lerinin verildiği görülmüş olup incelememizde verilerin ilk kayıt tarihi olarak 1960 yılı, doların altın sabit sisteminden çıktığı 1971 yılı, soğuk savaşın bittiği 1991 yılı, küresel bankacılık krizinin yaşandığı 2008 yılı ve son kayıtların olduğu 2021 yılı verileri kullanılmıştır.

1960 ve 1971 yıllarında soğuk savaş devam ettiğinden, Rusya ve Almanya henüz kurulmadıklarından tabloda verileri bulunmamaktadır.

Tabloya göre soğuk savaş döneminde Batı Bloku ülkelerinin hızla geliştikleri ve ekonomilerini büyüttükleri, Doğu Bloku ülkelerinin bu rekabette geride kaldıkları görülmektedir. Soğuk savaşın bittiği yıllarda Doğu Bloku'nun en büyük ekonomisi Batı Bloku'nun orta seviye büyüklükte bulunan bir ekonomisi kadar Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) üretebilmiştir.

Soğuk savaşın bitmesi sadece dünya ticaretini artırmamış aynı zamanda kültürel alışverişe de katkı sağlamıştır. İnternetin kullanılması başta olmak üzere, sinema, diğer kültürel araçlar ve turizm yolu ile doğu-batı kültürleri kaynaşmaya başlamış, ABD'nin markaları SSCB'nin yıkılmak üzere olduğu 1990 yılının sonlarında SSCB'nin mirasçısı Rusya'nın başkenti Moskova'da yerini almıştır (BBC News 2022b).

Tablo 1. En Büyük 20 Ekonominin Yıllara Göre GSYH Değişimi

DÜNYA GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA (GSYH) DEĞİŞİMİ (Milyar Dolar)								
Sıra No	Ülke Adı	1960	1971	1991	2008	2015	2021	Değişim Oranı (Kat) (1990-2021)
	DÜNYA	1392	3310	23759	64123	75179	96100	4
1	ABD	543	1164	6158	14769	18206	22996	4
2	Çin	59	99	383	4594	11061	17734	46
3	Japonya	44	240	3584	5106	4444	4937	1
4	Almanya		249	1868	3745	3357	4223	2
5	İngiltere	73	148	1142	2938	2956	3186	3
6	Hindistan	37	67	270	1198	2103	3173	12
7	Fransa	62	165	1269	2930	2439	2937	2
8	İtalya	40	124	1246	2408	1836	2099	2
9	Kanada	40	99	610	1552	1556	1990	3
10	Kore	3	9	330	1047	1465	1798	5
11	Rusya			517	1660	1363	1775	3
12	Brezilya	17	48	342	1695	1802	1608	5
13	Avustralya	18	45	325	1055	1350	1542	5
14	İspanya	12	46	577	1631	1195	1425	2
15	Meksika	13	39	313	1109	1171	1293	4
16	Endonezya		9	116	510	860	1186	10
17	Hollanda	12	44	327	951	765	1018	3
18	Suudi Arabistan		7	132	519	654	833	6
19	Türkiye	13	16	150	770	864	815	5
20	İsviçre	9		269	570	702	812	3

Kaynak: (DATA.WORLDBANK 2022)

Not: Tablodaki değişim oranı soğuk savaşın bittiği yıldan itibaren hesaplanmıştır.

Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi kapsamında, üretim maliyetlerinin düşürülmesi hedefi ile birlikte düşük ve temiz enerji ihtiyacı da gündeme gelmiştir. Bu noktada fosil enerji kaynakları yönüyle zengin olan SSCB'nin dağılması ile kurulan başta Rusya olmak üzere, Türk devletlerinden boru hatları ve diğer taşıma kanalları ile enerji ihtiyacı olan ülkelere sevk kanalları oluşturulmuştur (Mırcıoğlu 2021:110). Rusya da SSCB'den kalan sorunları gidererek enerji ihracından kazandığı paralarla

ekonomik olarak toparlanmaya başlamış, askeri teknolojisini yenileyerek tekrar eski gücüne dönme yolunda adımlar atmış, artan gücünü kullanarak eski doğu bloku ülkelerine nüfuz etme politikaları izlemiştir.

Ucuz işçilik ve yüksek üretim kapasitesi ile Çin dünya ekonomisi için üretim üssü haline gelmiş, yıllık rekor büyüme rakamları ile dünya ticaretinden aldığı pay hızla artmaya başlamıştır ve Tablo-1’de görüldüğü gibi son 30 yılda gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) büyümesinde dünya ortalaması 4 kat artış iken Çin 46 kat artış sergilemiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan kurumların ve teknolojik gelişmelerin etkisi ile özellikle Batı Bloku ülkelerinde hızlı bir ekonomik yükseliş görülmüş, dünya ticareti artmış, bu süreç soğuk savaşın sonuna kadar devam etmiştir. SSCB’nin dağılması ve soğuk savaşın bitmesi ile bloklar arası ticaret engeli ortadan kalkmış, Dünya Ticaret Örgütü’nün hayata geçmesi ile küreselleşme ve dünya ticaretinde hızlı bir yükseliş dönemine girilmiştir. Bu dönem yukarıdaki tablolarda da görüldüğü üzere en çok SSCB’nin mirasçısı Rusya, Çin ve diğer gelişmekte olan ülkelere fayda sağlamıştır. Çin’in ekonomik bir deve dönüşmesi, Rusya’nın ekonomik olarak toparlanması ve askeri gücünü artırması, her iki gücün de başta ABD olmak üzere batılı güçlerin hoş karşılamayacağı adımlar atması batı tarafında endişe kaynağı olmaya başlamıştır. Küreselleşmenin kendileri açısından negatif yüzü ile karşılaşan Batılı ülkeler, Çin ve Rusya’nın yükselişinin önlenmesi amacı ile adımlar atmış, güç savaşları olarak tanımlayabileceğimiz bir süreç yaşanmaya başlamıştır.

BÖLÜM II

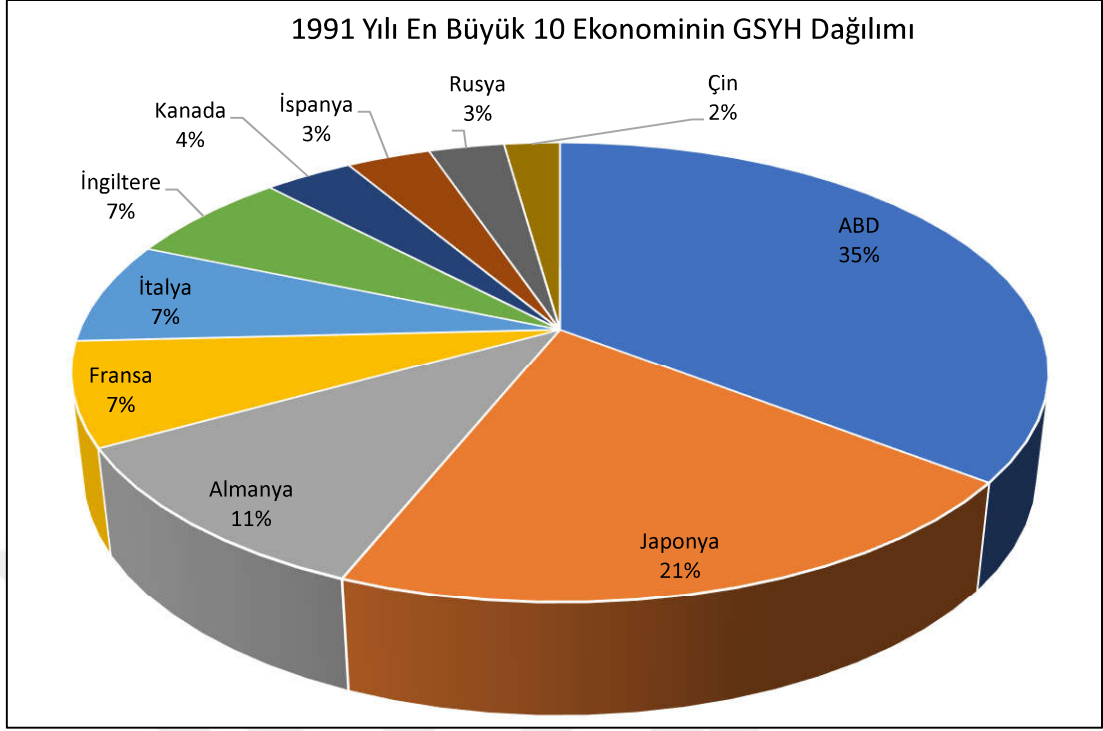
GÜÇ SAVAŞLARININ ORTAYA ÇIKIŞI

2.1. ÇİN'İN EKONOMİK YÜKSELİŞİ

1971 yılından sonra ülke paralarının altın ve dolara endeksli sabit kurdan çıkması ile birlikte sermaye hareketlerinin önü açılmıştır. Serbest piyasa uygulayan ekonomiler, dış ticaret açığı olan ülkelerin paraları değer kaybederken bu ülkelerdeki emtialar ve işgücü ucuzlamıştır. Bu durum, küresel sermaye için cazip fırsatlar doğurmuş ve bu ülkelere yatırımlar artmıştır (Yakut 2010:6). 1991 yılında soğuk savaşın bitmesi ve 1994 yılında DTÖ'nün kurulması ile bazı kapalı ekonomiler hariç dünya ticaretinin önünde engel kalmamıştır. DTÖ'nün politikalarını belirleyen batının gelişmiş ekonomileri, dünya ticaretinin artırılmasına ve bu amaçla gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ekonomik olarak kalkınmasına destek vermişlerdir. Dünya ticaretinin artması için çok uygun şartların olduğu bu dönemde Batı sermayesi, hammadde zengini ve ucuz işgücü kaynağı olarak gördükleri eski Doğu Bloku ülkelerine akın etmiştir.

1991 yılında dünyanın en büyük ekonomilerinin yıllık gayrisafi yurtiçi hasıla pastasına yapmış olduğu katkı, diğer bir ifade ile ekonomik büyüklükleri Şekil-1'te gösterilmiştir. Küreselleşmenin Batı Bloku'ndaki ülkelere nasıl katkı sağladığını karşılaştırmalı olarak görebilmek için gösterge niteliğinde olan tabloya göre, soğuk savaş döneminin kaybeden ülkeleri Japonya ve Almanya, savaşın bitişinden itibaren geçen yaklaşık yarım asırlık sürede ekonomik olarak toparlanarak sırasıyla %21'lik ve %11'lik pay ile dünyanın ikinci ve üçüncü büyük ekonomileri haline gelmişlerdir. Aynı dönemde ikinci dünya savaşın kazananı SSCB'nin mirasçısı Rusya, büyük potansiyeline karşın %3'lük pay ile dünyanın 9'uncu büyük ekonomisi olabilmiş, bu dönemde Çin dünya ekonominden ancak %2'lik pay alabilmiştir. 1991 yılına gelindiğinde en büyük sekiz ekonominin küreselleşmenin katkılarından faydalanan Batı Bloku ülkeleri olduğu görülmekte olup küreselleşmenin bu dönemde ekonomilere pozitif yönde büyük etki yaptığı söylenebilir.

Şekil 1. 1991 Yılı En Büyük 10 Ekonominin Yıllık GSYH Dağılımı

Kaynak: (DATA.WORLDBANK 2022)

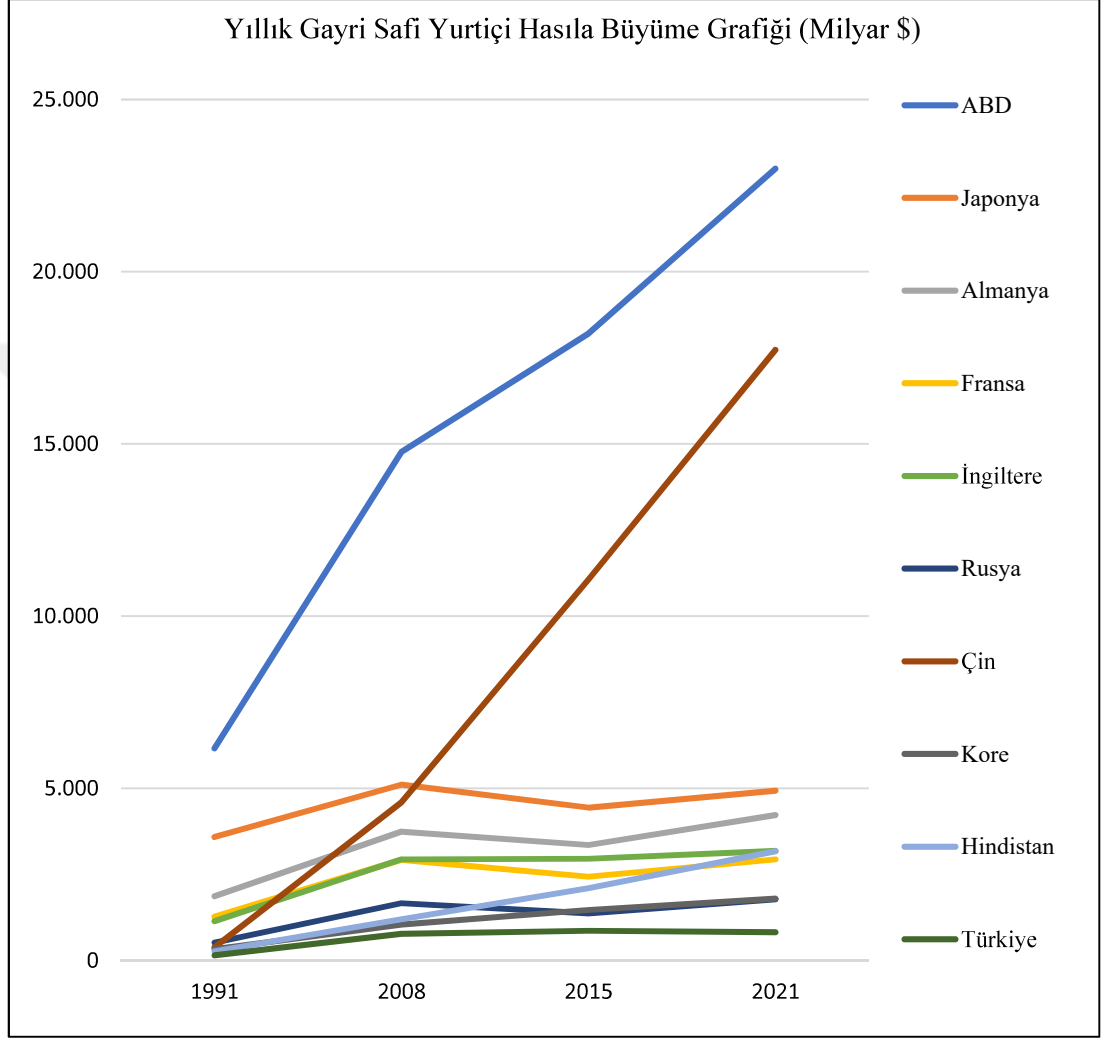
1991 yılında soğuk savaşın bitmesi ve 1994'te DTÖ'nün hayata geçirilmesi ile birlikte Çin, Hindistan ve Endonezya gibi ülkelerde, diğer Batı Bloku ülkelerine göre çok daha yüksek büyümeler gerçekleşmiştir.

GATT ve DTÖ'nün, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi hedefi doğrultusunda 2008 yılına kadar atılmış olan adımlar tarafların ekonomilerine katkı sağlamıştır. 2008 yılında yaşanan ABD merkezli finansal kriz tüm dünyayı etkilemiş, Çin ve diğer Asya ülkelerinde büyüme hızla devam ederken ABD hariç Batı Bloku ülkelerinde büyüme yataya geçmiştir.

En büyük ekonomilerin soğuk savaş sonrası GSYH büyümeleri Şekil-2'deki gibi gerçekleşmiştir. Bu durumdan ekonomik olarak büyük faydayı Çin sağlamıştır. Ucuz işgücü ve üretim kapasitesi ile küresel firmaların üretim üssü haline gelmiş, izlediği üretim politikaları ile hemen her alanda ve kalitede üretim yapabilir seviyeye ulaşmıştır. 1991 yılından 2021 yılına kadar dünya ortalaması olarak gayri safi yurtiçi hasıla 4 kat büyümüş, aynı dönemde ABD'nin büyümesi dünya ortalaması ile aynı şekilde 4 kat artış olarak gerçekleşmiş, diğer Batı Bloku gelişmiş ülkeler dünya ortalamasının altında büyüme sağlayabilmiştir. Ancak 1991 yılına kadar geride kalmış Çin, ülkesine gelen yabancı kaynaklar ve düşük iş gücü maliyetinin avantajını iyi

kullanarak, yirmi yıllık süre içerisinde gayri safi yurtiçi hasilasını 46 kat gibi rekor bir seviyeye çıkarmayı başarmış ve dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmiştir. (DATA.WORLDBANK 2022)

Şekil 2. Yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Büyüme Grafiği

Kaynak: (DATA.WORLDBANK 2022)

Burada ekonomilerin büyümesinin yanında bu büyümenin topluma refah olarak yansımalarının da incelenmesi önemli bir husustur. Tablo-2’de yıllara göre en yüksek gelirli ülkeden başlamak üzere yıllık kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın dağılımı verilmiştir.

Tablo 2. Kişi Başına Düşen Yurtiçi Gayri Safi Hasıla

ÜLKELERİN KİŞİ BAŞINA GELİR DEĞİŞİMİ (Dolar)								
S/N	Ülke Adı	1960	1971	1991	2008	2015	2021	Değişim Oranı (Kat) 1991-2021
1	Lüksemburg	2.242	4.435	35.747	120.422	105.462	135.683	3,8
2	İrlanda	686	1.704	14.087	61.353	62.012	99.152	7,0
3	ABD	1.179	5.609	24.342	48.570	56.763	69.288	2,8
4	Danimarka	1.229	3.846	27.011	64.322	53.255	67.803	2,5
5	Katar	1.398	3.247	14.124	80.234	63.039	61.276	4,3
6	Finlandiya	396	2.716	25.485	53.773	42.802	53.983	2,1
7	Kanada	520	4.520	21.768	46.711	43.596	52.051	2,4
8	Almanya	0	3.192	23.358	45.613	41.103	50.802	2,2
9	İngiltere	204	2.650	19.901	47.549	45.405	47.334	2,4
10	Fransa	0	3.169	21.675	45.519	36.653	43.519	2,0
11	Japonya	0	2.272	28.915	39.876	34.961	39.285	1,4
12	İtalya	955	2.306	21.957	40.945	30.242	35.551	1,6
13	İspanya	396	1.362	14.812	35.511	25.742	30.116	2,0
14	Suudi Arabistan	345	1.178	7.883	20.078	20.628	23.586	3,0
15	Yunanistan	0	1.652	10.188	32.128	18.084	20.277	2,0
16	Çin	90	119	333	3.468	8.016	12.556	37,7
17	Dünya	235	880	4.426	9.490	10.232	12.263	2,8
18	Rusya	345	0	3.490	11.635	9.313	12.173	3,5
19	Türkiye	509	456	2.736	10.941	11.006	9.587	3,5
20	Hindistan	82	119	303	999	1.606	2.277	7,5

Kaynak:(DATA.WORLDBANK 2022)

Tablo-2’de görüldüğü üzere soğuk savaş döneminde Batı Bloku’nda yer alan ülkelerin kişi başına düşen gelirleri, dünya ortalamasının oldukça üzerindedir. 1991 yılından itibaren Doğu Bloku ülkelerinin de dünya ticaretine katılması ile kişi başına düşen gelirlerinde hızla artış yaşanmıştır. Küreselleşmeden büyük yarar sağlayan Çin, en büyük artışın olduğu ülke olarak 30 yılda yaklaşık olarak 38 kat kişi başına gelirini artırmış ve dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır. Aynı dönemde dünyadaki kişi başına düşen gelirden 2,8 kat artış yaşanırken, ABD kişi başına düşen geliri dünya ortalaması ile aynı değerde 2,8 kat artırmış, gelişmiş Avrupa ekonomileri dünya ortalamasının altında kalmıştır. Tablo-2 de kişi başı gelirler 1960 ve 1971 yılları için

de gösterilmiş ancak o dönemlerde Doğu Bloku ülke kayıtları ve SSCB'nin dağılmış olması nedeniyle analizde kullanılan verilerden 1991 yılı ve sonrası esas alınmıştır. Tabloda dünyanın ikinci büyük nüfusuna sahip Hindistan'ın da kişi başına düşen gelirini 7,5 kat artırması dikkat çekmekte ve henüz gelişmiş ülkelere göre düşük gelir grubunda yer alması nedeniyle aynı hızla büyümeye devam edebileceği izlenimi vermektedir (Data.worldbank. 2022). Aynı dönemde Türkiye ve Rusya, kişi başına düşen gelirini 3,5 kat artırarak dünya ortalamasının bir miktar üzerinde artış kaydetmiş ancak BRICS-T ülkelerinin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) ortalamasının altında kalmıştır (Manga ve Cengiz 2020:94).

2.2. RUSYA'NIN EKONOMİK VE ASKERİ OLARAK YÜKSELİŞİ

Soğuk savaşın kaybeden aktörü olarak 1991 yılında SSCB dağılmış ve resmi mirasçısı olan Rusya, ekonomisi çökmüş ve teknolojisi geri kalmış ülke olarak ortaya çıkmıştır. Rusya yüz ölçümü olarak dünyanın en büyük ülkesi, zengin petrol ve doğalgaz kaynakları olmasına karşın merkezi yönetim anlayışı ve yönetimde oluşan zafiyetler nedeniyle ilk yıllarda istenilen başarı sağlanamamıştır. Merkezi yönetim anlayışı yerine serbest piyasa ekonomisi uygulanması adımları atılmış ve batı yanlısı politikalar hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Güler 2012).

2000'li yılların başından itibaren merkezi yönetim anlayışının ortaya çıkardığı ekonomik sıkıntıları ve yönetim yapısındaki sorunları ortadan kaldırma yolunda adımlar atmıştır. Sahip olduğu petrol ve doğalgazı, kurulan bağlantılarla dünya piyasasına arz etmiş, enerji fiyatlarının artması ile sağladığı kazançla ekonomisini düzeltmiştir. 1990'lı yıllarda IMF'den almış olduğu borçları ödemiş, bozulan aile yapısını ve azalan nüfus artış oranını düzeltmek için teşvikleri hayata geçirmiştir. Petrolden sağladığı kazançlarla zor günler için tasarruf fonunu oluşturmuş, ekonomik olarak güçlendikçe bağımsız ve aktif politikalar izlemeye başlamış, SSCB döneminde hakimiyetinde bulunan ülkelere yapmış olduğu yardımlarla ve baskılarla kendi etki alanında kalmaları için adımlar atmıştır. Batı tarafında, bu ülkelere Rusya tarafından yapılan temaslar olumsuz karşılanmış ve Rusya için kritik bölgelerde, askeri operasyonlar dahil olmak üzere baskı uygulanma yoluna gidilmiştir. Bu noktada Rusya tarafından ordunun modernizasyonu girişimleri başlamış, Sovyetler döneminden kalma eski teknolojiler yerine, yeni teknolojilerin hayata geçirilmesi için planlar devreye alınmıştır (Alptekin 2022:183).

2014 yılında kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılayı yaklaşık 24 bin ABD dolarına çıkararak Rusya, 2015 yılında bütçesinin yaklaşık %35'ini savunma sanayi ve milli güvenliğe ayırmıştır. Bu yeni silah ve teknolojilerin geliştirilmesi ve ordunun modernize edilmesi süreci için kritik bir karardır. 2014 yılında Ukrayna toprağı olan Kırım'ın ilhak edilmesi batı ile ilişkileri negatif etkilemiş, petrol fiyatlarının düşmesi ve uygulanan ambargolarla ülke ekonomisinde sıkıntılar başlamıştır. Her ne kadar yaptırım ve baskı uygulansa da Rusya mevcut potansiyeli ile dış baskılara karşı dirençli bir ülkedir. Geline aşamada ekonominin diğer alanlarında olmasa da petrol ve doğalgaz kaynaklarını elinde tutması yanında dünyaya silah ihraç eden ve geliştiren küresel bir güç olarak yerini korumaktadır (Kemaloğlu 2016).

2.3. RUSYA'NIN ULUSLARARASI ALANLARDAKİ ADIMLARI VE DİĞER ÜLKELERİN TEPKİLERİ

Rusya, kuruluşunun ilk yıllarında batı ile romantik denilebilecek ilişkiler kurmuş ancak uygulanan ekonomi politikalarının başarısız olması, yaşanan ekonomik kriz batıya karşı güven sorununu ortaya çıkarmış ve 2000'li yılların başında değişen yönetim ile birlikte bağımsız politikalar izlenmiştir. Ekonominin düzelmesi, toplum refahının artması ve ülke içindeki federe yönetimlerin istikrarlı hale getirilmesi için atılan adımlarla tekrar güç merkezi haline gelmiştir.

Rusya tarafından, 2000'li yılların başından itibaren ekonomik olarak sorunların çözülmeye başlanmasını takiben eski SSCB bağılısı cumhuriyetlerle ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Ancak gerek Avrupa Birliği'nin gerekse NATO'nun bu cumhuriyetlerle ilgilenmesi ve kendi tarafına çekmeye çalışması, Rusya ile yaşanan sorunları artırmıştır. Rusya, eski gücüne döndüğünü göstermek ve kaybolan prestijini yeniden kazanmak için adımlar atmaya başlamış, bu da soğuk savaş döneminde yaşanan sorunları hatırlatmıştır. Arap baharı olarak tanımlanan, Ortadoğı ülkelerinde yönetimleri değiştiren batı destekli hareketler karşısında Rusya tavrını mevcut yönetimleri desteklemek yönünde göstermiş, Suriye'de bulunan askeri üssünü ve kazanımları kaybetmemek için terör örgütleriyle mücadele kapsamında mevcut hükümete yardım çerçevesinde ilk yurtdışı operasyonunu gerçekleştirmiştir (Kemaloğlu 2016). 2014 yılında Ukrayna'da batı destekli grupların Rusya yanlısı hükümeti yıkarak batı yanlısı hükümet getirilmesine karşılık olarak Rusya daha önce hazırlıklarının yaptığı ve kendisi için kritik ve stratejik önemde olan Kırım'ı 27 Şubat 2014 tarihinde ilhak edilmiştir (Avar 2021:316).

Soğuk savaş sonrası küreselleşmenin hazırlamış olduğu ortamdan büyük kazanımlar elde eden Çin ve Rusya, başta ABD olmak üzere batılı ülkeler tarafından büyüyen risk olarak görülmeye başlanmış ve engelleyici hamleleri yapmaları kendileri için kaçınılmaz olmuştur.

2.4. ABD'NİN ÇİN VE RUSYA'NIN YÜKSELİŞİNE KARŞI YAPTIĞI HAMLELER

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel baş aktör konumunu korumak ve yaşanan büyük savaşların tekrar yaşanmaması amacıyla kurulmasında belirleyici rol oynadığı kurumlar ve ABD'nin küresel düzeyde attığı adımlar büyük ölçüde amacına ulaşmıştır. 1991 yılına kadar devam eden soğuk savaş sürecinde uyguladığı ekonomik politikalarla, kendisi ile birlikte Batı Bloku ülkelerinin gelişmesine zemin hazırlamış ve gerek askeri gerekse ekonomik olarak Doğu Bloku'nun dağılması için şartları oluşturmuştur. 1944-1971 yılları arasında uyguladığı altına sabit dolar para politikasından Batı Bloku'nun diğer ülkelere göre negatif etkilendiğini değerlendirerek bu politikadan vazgeçmiştir (Altınay ve Akıncı 2018:11).

Soğuk savaş sürecinde ekonomik ve teknolojik olarak geride kalmış Doğu Bloku ülkeleri, ucuz iş gücünün ve doğal kaynakların bol olduğu ve pazar olarak geniş potansiyeller barındırdıklarından, batı sermayesi için büyük fırsat ortamı oluşturmuşlardır. Soğuk savaşın bitimi ile oluşan barış ortamı, gelişmiş dünyanın refahından faydalanmak isteyen Doğu Bloku ülkelerini dünya ticaretinin içine çekmiştir. DTÖ'nün hayata geçirilmesi ile kolaylaşan ticaret ve küresel sermayenin daha fazla kazanma misyonu, bahsi geçen fırsatları herkes için kazan kazana dönüştürmüştür.

Batı sermayesinin üretim faktörlerini Çin'e kaydırması, bu ülkenin rekor büyüme oranları ile ekonomik olarak gelişmesine zemin hazırlamış ve sahip olduğu ve uyguladığı üretim politikaları ile her alanda üretim yeteneği kazanmıştır. Bu durum dünyanın hemen her bölgesinde, düşük maliyetli ürünler nedeniyle refah artışına neden olmuştur. Dünya Bankası tarafından desteklenen Dünya Entegre Ticaret Çözümü (WITS) verilerine göre hazırlanan ve Tablo-3'te 2020 yılı dünya ticaretinde fazla veren ülkelerin bilgileri Tablo-4'te aynı yılda ticaret açığı veren ülkelerin bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilere göre Çin, yıllık yaklaşık bir trilyon dolar gibi bir dış ticaret fazlası elde ederken, ABD tam tersine yaklaşık bir trilyon dolar dış ticaret açığı

vermektedir. Çalışmanın önceki sayfalarında yer alan ve Şekil-2’de gösterilen yıllık gayri safi yurtiçi hasıla büyüme grafiğine bakıldığında hem Çin hem de ABD’nin istikrarlı bir büyüme gösterdikleri görülmektedir. Ancak Çin, büyümesini dış ticaret fazlası vererek başarırken, ABD dış ticarete açık vererek sağlamakta, hormonlu bir büyümeye işaret etmekte ve ileride ekonomisinin büyük sıkıntılara girebileceği izlenimi vermektedir.

Tablo-3’te Çin’in dünya ihracat pazar payının yaklaşık %16 olduğu, dış ticaret açığı veren ülkelerin yer aldığı, Tablo-4’te gösterilen ABD’nin dünya ihracat pazarındaki payının ise %8 olduğu görülmektedir. 2020 yılı verilerine göre diğer küresel güç Rusya’nın yaklaşık 113 milyar dolar ile dış ticaret fazlası veren ülkeler arasında yedinci sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 3. 2020 Yılı Dış Ticaret Fazlası Veren Ülkeler

2020 YILI DIŞ TİCARET FAZLASI VEREN ÜLKELER (MİLYAR DOLAR)						
SIRA NO	ÜLKE	DIŞ TİCARET FARKI	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT PAYI (%)	İTHALAT PAYI (%)
1	Çin	973.979.774	2.681.372.824	1.707.393.050	15,57	10,01
2	Almanya	199.485.051	1.288.732.212	1.089.247.161	7,48	6,38
3	Japonya	181.126.687	719.838.385	538.711.698	4,18	3,16
4	Kore	162.684.174	579.447.361	416.763.188	3,36	2,44
5	İrlanda	129.964.653	212.413.155	82.448.501	1,23	0,48
6	Malezya	129.521.153	328.295.688	198.774.535	1,91	1,16
7	Rusya	113.654.589	328.387.402	214.732.814	1,91	1,26
8	Meksika	96.815.798	444.615.325	347.799.527	2,58	2,04
9	İtalya	80.036.407	487.119.013	407.082.606	2,83	2,39
10	Brezilya	77.871.916	233.962.485	156.090.569	1,36	0,91
11	Tayland	76.023.222	260.361.722	184.338.501	1,51	1,08
12	Avusturalya	71.156.498	263.620.063	192.463.565	1,53	1,13
13	Vietnam	67.815.952	350.963.342	283.147.390	2,04	1,66
14	Endonezya	49.725.898	187.399.427	137.673.529	1,09	0,81
15	Güney Afrika	41.528.024	111.016.208	69.488.184	0,64	0,41
16	S. Arabistan	39.769.562	169.736.657	129.967.095	0,99	0,76
17	İsviçre	33.577.259	316.094.959	282.517.700	1,84	1,66
18	Katar	27.411.746	55.809.338	28.397.592	0,32	0,17
19	Şili	19.616.044	76.365.693	56.749.650	0,44	0,33
20	Arjantin	18.905.245	58.926.152	40.020.907	0,34	0,23
21	Irak	17.625.709	64.769.922	47.144.213	0,38	0,28
22	Angola	16.559.441	23.975.222	7.415.781	0,14	0,04
23	Kuveyt	14.986.404	43.991.733	29.005.329	0,26	0,17
24	Peru	12.934.165	46.205.967	33.271.803	0,27	0,2
25	Çek Cumhuriyeti	11.851.727	164.141.062	152.289.334	0,95	0,89
26	İsveç	9.144.361	144.945.197	135.800.836	0,84	0,8
27	Guana	7.347.201	12.086.204	4.739.004	0,07	0,03
28	Slovakya	7.148.484	82.333.754	75.185.270	0,48	0,44
29	Türkmenistan	7.006.158	10.239.886	3.233.728	0,06	0,02
30	Macaristan	6.569.695	114.450.667	107.880.972	0,66	0,63

Kaynak: (WITS 2022)

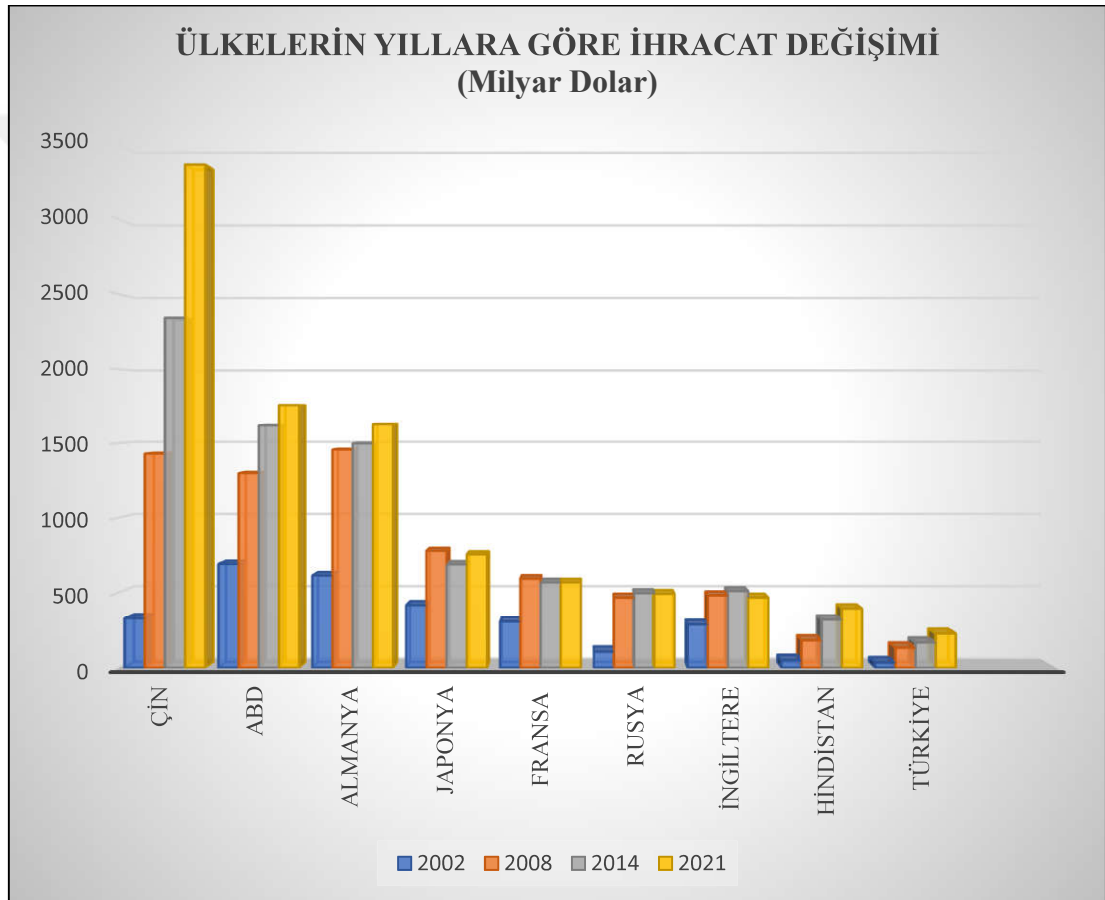
Tablo 4. 2020 Yılı Dış Ticaret Açığı Veren Ülkeler

2020 YILI DÜNYA TİCARETİNDE ÜLKELERİN DURUMU DIŞ TİCARET AÇIĞI VEREN ÜLKELER (MİLYAR DOLAR)						
SIRA NO	ÜLKE	DIŞ TİCARET FARKI	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT PAYI	İTHALAT PAYI
1	ABD	-922.268.678	1.381.332.898	2.303.601.575	8,02	13,5
2	İngiltere	-244.287.444	360.769.172	605.056.616	2,09	3,55
3	Hollanda	-71.616.990	471.011.902	542.628.893	2,74	3,18
4	Fransa	-57.837.963	489.836.279	547.674.241	2,84	3,21
5	Singapur	-43.437.444	242.701.258	286.138.702	1,41	1,68
6	Mısır	-41.536.848	28.649.521	70.186.369	0,17	0,41
7	Hindistan	-36.878.452	256.121.842	293.000.293	1,49	1,72
8	Türkiye	-34.136.406	154.686.962	188.823.368	0,9	1,11
9	Panama	-29.797.118	5.150.244	34.947.363	0,03	0,2
10	Filipinler	-29.059.059	87.211.387	116.270.445	0,51	0,68
11	Belçika	-24.792.241	328.104.307	352.896.548	1,91	2,07
12	Polonya	-23.702.464	241.747.956	265.450.420	1,4	1,56
13	Yunanistan	-23.039.846	30.877.117	53.916.963	0,18	0,32
14	Pakistan	-22.535.133	22.387.858	44.922.991	0,13	0,26
15	Romanya	-17.102.219	70.514.857	87.617.075	0,41	0,51
16	İran	-14.699.925	12.617.616	27.317.541	0,07	0,16
17	Portekiz	-13.889.354	59.529.428	73.418.783	0,35	0,43
18	İsrail	-13.095.747	53.834.705	66.930.452	0,31	0,39
19	Cezayir	-12.973.151	21.054.389	34.027.540	0,12	0,2
20	Hırvatistan	-12.371.941	14.177.769	26.549.710	0,08	0,16
21	Kenya	-12.205.251	5.678.493	17.883.744	0,03	0,1
22	Liberya	-11.391.115	1.042.244	12.433.359	0,01	0,07
23	Bir. Arap E.	-10.618.196	165.907.679	176.525.875	0,96	1,03
24	Malta	-10.497.871	4.116.023	14.613.894	0,02	0,09
25	Fas	-9.802.518	29.022.927	38.825.446	0,17	0,23
26	Kanada	-9.748.602	395.507.776	405.256.378	2,3	2,38
27	Yemen	-9.484.110	1.624.164	11.108.275	0,01	0,07
28	Bangladeş	-8.541.001	41.399.768	49.940.770	0,24	0,29
29	Lüksemburg	-7.900.667	15.454.566	23.355.233	0,09	0,14
30	Lübnan	-7.887.736	3.640.751	11.528.488	0,02	0,07

Kaynak: (WITS, 2022)

Çalışmada sadece 2020 yılı rakamlarının kullanılmasının hataya neden olabileceği değerlendirildiğinden ve fotoğrafı daha anlamlı okuyabilmek için 2002 yılından itibaren sağlıklı veriler sunan Uluslararası Ticaret Merkezi'nin verileri dikkate alınarak Şekil-3'te 2002-2021 yılları arasında bazı ülkelerin yıllara göre ihracat değişimi sütun grafiği olarak verilmiştir. Bu grafikte de görüldüğü üzere Çin, 2002 yılında 325 Milyar dolar olan ihracatını 2021 yılında 3.361 milyar dolarlık hacme ulaştırarak en yakın rakibi ABD'nin iki katı ihracat yapmıştır.

Şekil 3. Gelişmiş Ülkelerin Yıllara Göre İhracat Değişimi

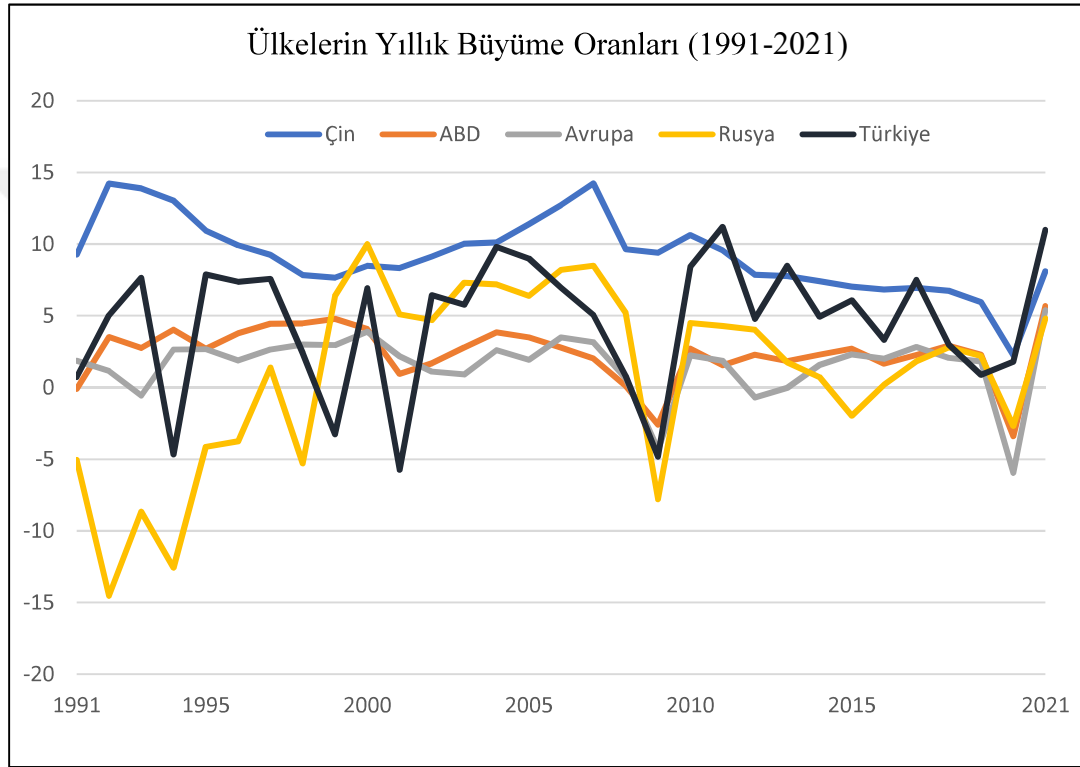

Kaynak: (TRADEMAP 2022)

Diğer yandan Şekil-3'e göre Rusya'nın durumu incelendiğinde dış ticaretini 2002'den 2008 yılına kadar hızlıca artırmış ve sonrasında stabil olarak ihracat rakamları yaklaşık aynı değerlerde kalmıştır. Rusya sanayi üretiminden daha çok petrol, doğalgaz ve doğal kaynak ihracatına odaklandığından ve ihraç ettiği ürünlerin yıllık talep miktarında büyük değişiklik yaşanmadığından ihracat rakamları belirli bir seviyede kalmıştır. Dünya Bankası verileri dikkate alınarak hazırlanan Şekil-4'te 1991

yılından 2021 yılına kadar olan sürede Çin, ABD, Rusya, Türkiye ve Avrupa Birliği'nin yıllık büyüme grafiği verilmiştir. Bu tabloda Çin'in ortalama yıllık %10 gibi bir değer ile diğer ülkelere göre istikrarlı ve yüksek büyüme kaydettiği, ABD ve Avrupa Birliği'nin istikrarlı ancak ortalama %2 gibi diğer ülkelere göre düşük bir yıllık büyüme kaydedebildiği görülmüştür. Türkiye de bu tabloda gerek kendi kırılğanlıkları gerekse dışsal etkiler nedeniyle dalgalı bir büyüme sergilemiştir.

Şekil 4. Ülkelerin Yıllık Büyüme Oranları (1991-2021)

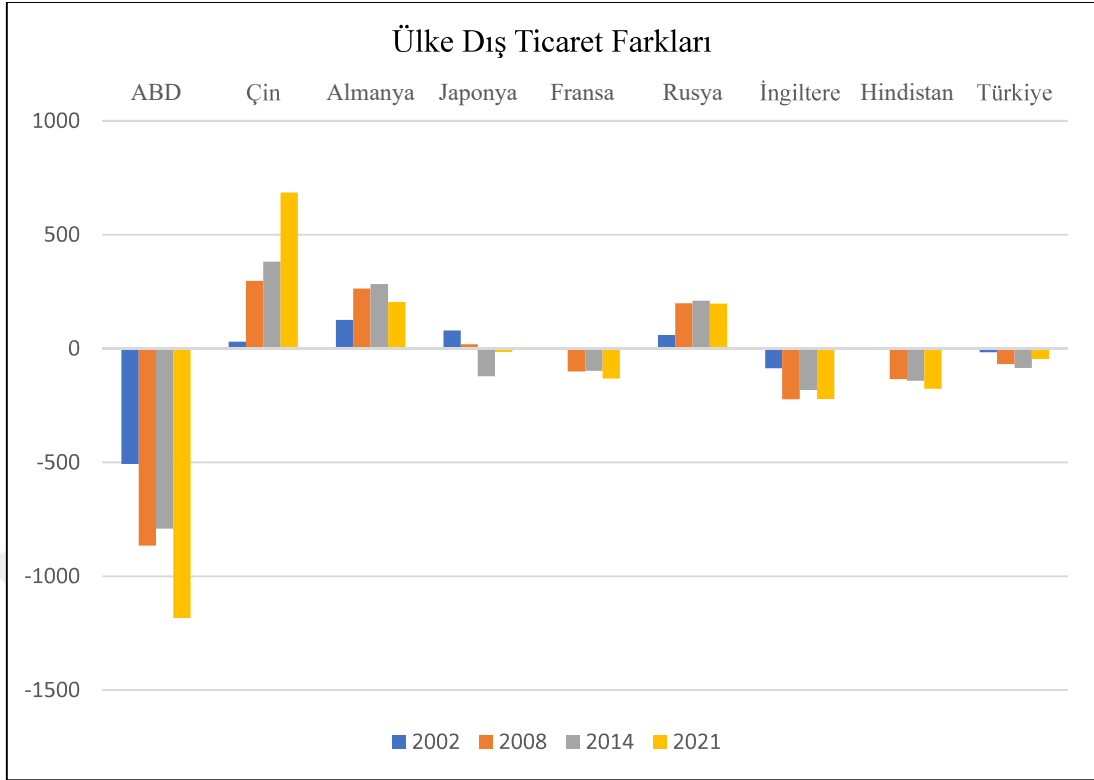
Kaynak: (DATA.WORLDBANK 2022)

Tablo ve şekillerde gösterilen verilere bakıldığında Rusya ve Çin'in dış ticaret fazlası verdikleri, Çin'in istikrarlı denilebilecek seviyede yüksek oranlı olarak büyüdüğü, buna karşın ABD'nin dış ticaret açığı verdiği ve dünya ticaretinde geride kalmaya başladığı görülmektedir. Rusya ve Çin'in elde ettikleri avantajı uluslararası politikalarda kullandıkları izlenmiş, ABD'nin geçmişte altına sabit dolar para uygulamasından vazgeçmesinde olduğu gibi bu duruma da tepki göstermesinin beklenmeyen bir durum olmadığı çok geçmeden ortaya çıkmıştır. Rusya'nın yükselişini engellemek ve eski Doğu Bloku ülkeleri üzerinde Rusya etkisini azaltmak amacıyla bu ülkelerin batıya yaklaşmalarına zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede Rusya için gerek hidrokarbon kaynaklarının batıya sevki gerekse Karadeniz'e açılma

açısından stratejik önemde olan Ukrayna'da batı yanlısı muhalefeti desteklemiş ve yönetimin değişmesini sağlamıştır. Bunun üzerine Rusya tarafından Kırım ilhak edilmiş, ABD ve AB Rusya'nın bu hamlesine ekonomik yaptırımlarla cevap vermiştir. Diğer yandan Arap baharı ile Suriye'deki muhalefet ABD ve Batı tarafından desteklenmiş, Rusya tarafından bunun Batı tarafından kurgulanan ve Suriye'yi Batı Bloku'na çekmeye çalışan bir adım olarak görülmüştür. Suriye, 2005-2011 yılları arasında Rusya'dan 25 milyar dolarlık silah tedariki yapmış bir ülke olarak, Rusya için büyük bir pazardır. Rusya'nın Akdeniz'e açılan kapısı konumundaki Suriye'de bulunan askeri üsleri Rusya için kritik önemdedir ve bu kazanımları kaybetmek istememiştir. Suriye rejiminin muhaliflere karşı yürüttüğü sert politikalara karşı ABD ve Batı'nın yaptırımlarına direnen Rusya, mevcut Suriye hükümetine askeri destek sağlamıştır (Güler 2018).

ABD ve Avrupa Birliği devletlerinin Ukrayna ve Suriye'de izlediği politikalar nedeniyle uyguladığı yaptırımlar, ticari faaliyetleri daraltmış ve Şekil-4'te görüldüğü üzere 2015 yılında Rusya'nın yıllık büyümesinde sert bir düşüş yaşanmıştır. Ancak Rusya'nın, kurulmasından itibaren sınırlarını genişletici ve işgalci olarak atmış olduğu Kırım ilhakı adımına, öncesinde hazırlık yaptığı ve çok büyük bir hasar almadığı söylenebilir. Neden büyük bir hasar almadığı hususu daha ayrıntılı olarak Rusya'nın Ukrayna saldırısı bölümünde ele alınacaktır. Rusya genişlemeci politikalar izlerken ABD için büyük tehdit olarak görülen Çin küresel krizler dahil sorunlardan fazla etkilenmeden hızla yükselmeye devam etmiştir. Yapılan çalışmalarda ABD için küresel olarak en büyük tehdit kaynağının Çin olduğu değerlendirilmektedir (Arvas 2021).

Şekil 5. Ülkelerin Dış Ticaret Farkları

Kaynak: (TRADEMAP 2022)

Şekil-5'te görüldüğü üzere Çin sürekli dış ticaret fazlası verirken ABD dış ticaret dengesinde sürekli açık vermektedir. Bu durumun sürdürülemez olduğu, daha önceki dönemlerde olduğu gibi küreselleşmenin ABD'yi belli bir seviyeden sonra negatif etkilediği görülmektedir.

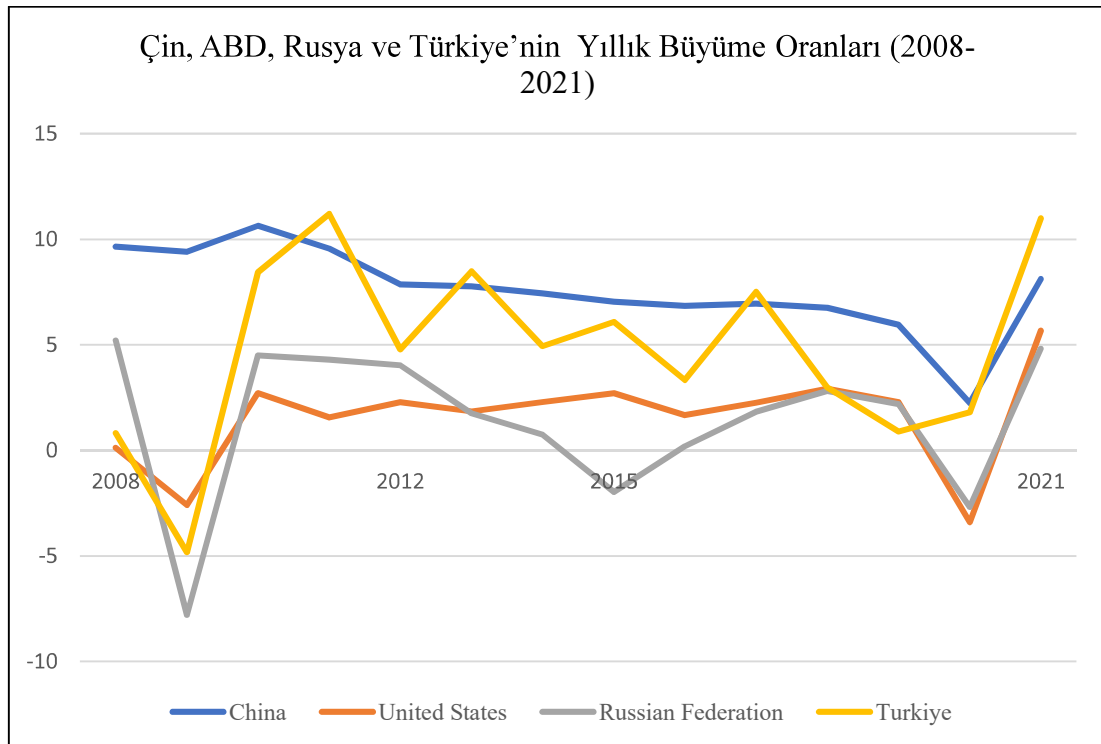
Çin'in sağlamış olduğu ekonomik kazanç yeni alanlara yatırım yapma, dünyanın farklı bölgelerine nüfuz ederek kazanımlar elde etme, etkisini artırma, gitmiş olduğu devletlerden imtiyazlar alma, küresel şirketlerden satın almalar gerçekleştirme, borç ve teknoloji karşılığı yardım ettiği ülkeleri kendi tarafına çekme imkanlarını doğurmuştur. Uyguladığı yumuşak güç stratejisi ile ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarının tedarik güvenliği için Ortadoğu ülkeleri ile ilişkiler geliştirmiş, hammadde ve barındırdığı potansiyellerle Afrika ülkelerine açılmıştır. Bu politika, Çin çıkarları doğrultusunda alınan kararlara destek veren ülkelerin sayısında artışa neden olurken bu durum doğal olarak ABD'yi rahatsız etmiştir (Vural 2017).

Şekil-4'te de görüldüğü gibi dönemsel değişiklikler olsa da Çin'in büyüme oranları ABD'nin hep üzerinde seyretmektedir. Bu çok da uzak olmayan bir tarihte ekonomik büyüklük olarak ABD'nin önüne geçeceğinin göstergesidir.

Bu durumun ABD çıkarlarına uygun olmadığını savunan Donald Trump, mevcut ticaret uygulamalarının Çin lehine ve ABD aleyhine olduğunu, ABD’de istihdamın artırılması için ABD dışında üretim yapan şirketlerin ABD’ye getirilerek istihdamın artırılması vaatleri ile 2016 seçimlerini kazanarak iş başına gelmiştir. ABD’nin Çin ve Çin’li şirketlere uyguladığı yaptırımlarla Çin’in yükselişi engellenmeye çalışılmış, 2018 yılında karşılıklı uygulanan yaptırım uygulamaları ile çatışmanın şiddeti artmış, bu süreç küresel ticarete güven bunalımına neden olmuştur. 2018 yılı son çeyreğinde küresel ticaret %30 daralarak ticaret savaşlarının dünya ekonomisini nasıl etkileyebileceğini göstermiştir (Kaya 2019:18-28).

ABD ve gelişmiş Batı devletleri küreselleşmenin kendi çıkarlarına olacağını, dünya barışına katkı sağlayacağını, küresel aktör olarak pozisyon kaybı yaşamayacaklarını değerlendirerek tüm dünya ekonomisinin entegre olmasını desteklemişlerdir. Bu amaçla IMF ve Dünya Bankasının politikalarını belirlemişler ve belli oranda bu plan işe yaramıştır. Ancak özellikle soğuk savaş sonrası hızlanan küreselleşme sürecinden en çok Çin kazanç sağlarken Rusya da enerji ağırlıklı sahip olduğu doğal kaynaklar ve stratejik ürünlerle kazançlar elde etmiştir.

Şekil 6. Çin, ABD, Rusya ve Türkiye’nin Yıllık Büyüme Oranları (2008-2021)

Kaynak: (DATA.WORLDBANK 2022)

Dünya Bankası verilerine göre oluşturulan Şekil-6'da ABD ve Batı'nın uygulamış olduğu politikalar sonucu ABD, Çin, Rusya ve Türkiye'nin büyümesinde meydana gelen değişiklikler gösterilmiştir. Bu tablo, aynı zamanda küresel kriz durumunda büyümelerin ne şekilde etkilenebileceğini de ortaya koymak açısından gösterge olarak değerlendirilebilir.

ABD'de başlayan ve emlak krizi olarak tanımlanan finansal krizinin dalga dalga tüm dünyaya yayılması ile küresel ekonomi negatif şekilde etkilenmiş ve bu düşüş Şekil-6'ya yansımıştır. (Öztürk ve Gövdere 2010) 2008 krizinden, küresel ekonominin daralmasına bağlı olarak ekonomisi enerji ihracına dayalı olan Rusya ağır şekilde etkilenmiş, diğer ülkeler de bu krizden az ya da çok etkilenmişlerdir. Ancak dünyanın üretim üssü haline gelmiş olan Çin, yıllık büyüme yönüyle neredeyse hiç etkilenmeden krizi atlattığına başarılmıştır. Geline aşamada uygulanan yaptırımlar ve krizler, Çin'in yükselişini yavaşlatsa da kalıcı olarak engelleyememiştir.

Soğuk savaş sonrasında 1990'ların başından itibaren herkes için kazan kazan durumunda olan küreselleşme ve dünya ticaretinin büyütülmesi hedefi 2010'lardan itibaren ABD ve Batılı ülkeler aleyhine dönmüştür. Çin, dünyanın üretim üssü haline gelme sürecinde başlangıçta düşük teknoloji ürünler üretirken 2020'li yıllara gelindiğinde kendi teknolojisini üreten ve her kalitede üretim yapabilen, ara ürünler nedeniyle de diğer ülke ekonomileri için bağımlılık oluşturan bir güce erişmiştir. Rusya doğal kaynak temelinde ekonomisini yükseltirken batılı ülkeleri enerji yönüyle kendine bağımlı hale getirmiştir. Her iki ülke de kişi başına düşen gelirlerini gelişmiş ülke seviyesine yaklaştırmış, ABD ve batı tarafından yaptırımlar uygulansa da ülkeler arası bağımlılıklar nedeniyle diğer ülkeleri de negatif etkilediğinden yaptırımlar ileri seviyelere taşınmamıştır.

Güç savaşlarının devam ettiği süreçte küresel Covid-19 salgını ortaya çıkmış ve bu salgın küreselleşme bağlamında ülkelerin birbirlerine nasıl bağımlı hale geldikleri ve bu bağımlılığın olası risklerini ortaya çıkarma anlamında önemli bir gösterge olmuştur.

2.5 COVID-19 SALGINININ ETKİLERİ

ABD ile Çin arasında ticaret savaşları devam ederken ortaya çıkan Covid-19 salgını tüm dünyayı etkisi altına alarak sağlık sistemleri ve ekonomi başta olmak üzere birçok alanda sarsıcı sonuçlar doğurmuştur. Dünya üzerindeki Coronavirüs vaka ve sonuçlarını anlık olarak yayımlayan Worldometers verilerine

göre 12 Aralık 2022 tarihine kadar 653 milyon vaka görülmüş, 6.6 milyon insan Covid-19 nedeniyle hayatını kaybetmiştir (Worldometer 2022a).

Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıktığı değerlendirilen ve o dönem tam olarak tanımlanamayan zatürre vakaları görülmüş, daha sonra Covid-19 olarak tanımlanan virüs, hızla yayılarak 3 ay gibi kısa bir sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Başlangıçta tam olarak tanımlaması yapılamayan ve Çin tarafından kısıtlı bilgi verilmesi nedeniyle salgının nasıl bir yayılım göstereceği, dünyanın bundan nasıl etkileneceği, bir süre sonra etkisini kaybedip yok olup olmayacağı kestirilemeyen bir dönem yaşanmıştır. Çin'den gelen ve özellikle sosyal medyada yayılan film karesi gibi görüntüler endişeli şekilde izlenmiş, alınmaya çalışılan tedbirlere rağmen dünyanın farklı yerlerinde vakaların ortaya çıktığı ve hızla yayıldığı görülmüştür. Bunun üzerine, süreci takip eden Dünya Sağlık Örgütü tarafından 12 Mart 2020 tarihi itibarıyla Covid-19 salgını pandemi olarak ilan edilmiştir (Budak ve Korkmaz 2020).

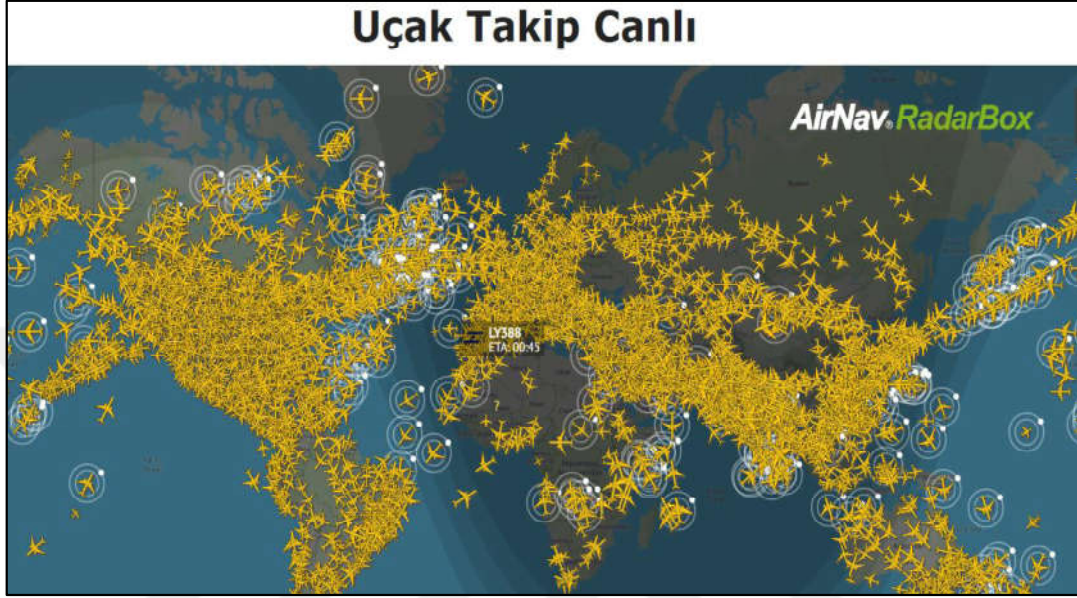
Tarihte insanlığı ağır şekilde etkileyen ve büyük nüfus kayıplarına neden olan, sosyal, siyasi sonuçlar doğuran veba, sıtma, kolera, çiçek, İspanyol gribi gibi büyük salgınların olduğu bilinmektedir. Yaşandıkları dönemde yetersiz tıbbi imkanlar ve teknolojik eksiklikler nedeniyle ağır sonuçları olan bu salgınlar bölgesel olarak sürmüş ya da yayılmaları ve son bulmaları yıllar almıştır. Covid-19 salgınının nasıl bu kadar hızlı yayılabildi sorusunun cevabında küreselleşmenin yattığını söylemek uygun olacaktır. Konuyla ilgili bilim adamları tarafından geçmiş tarihlerde öngörülen olası salgın durumunda küreselleşmenin salgın ile mücadeleyi zorlaştıracağı tezini doğrulamıştır (Aslan 2021).

Virüsün görülmeye başladığı ilk dönemde, yakın tarihte dünyada bu ölçekte bir salgın yaşanmadığından insanlar merak ve endişe içinde, bir kısmı stres yaparken bir kısmı mevsim gribi gibi etki edeceği inancında, bir kısmı komplo teorilerine itibar ederken, bir kısmı bazı ırkların bundan etkilenemeyeceği görüşlerini benimsemişlerdir (Türkmen 2021).

Covid-19 salgını, küreselleşmenin sadece ekonomik ve sosyo-kültürel yansımalarının olmadığını, aynı zamanda insanlığın olası bir salgın durumunda nasıl etkilenebileceğini net bir şekilde göstermiştir. Bu salgının dünyaya hızla yayılmasında virüsün bulaşma etkisi kadar küreselleşmenin ve bu bağlamda ülkeler arası seyahatin ana taşıyıcısı olan hava yollarının virüse yardım ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Covid-19 salgınının günlük hayattan çıkmaya başladığı 2022 yılı Aralık ayına ait

olan ve anlık olarak dünya üzerindeki hava yolu seyahatlerini gösteren Flightradar24 uygulamasının Şekil-7'deki haritasında görüldüğü üzere anlık olarak binlerce uçağın ve milyonlarca insanın seyahat halinde olduğu görülmektedir.

Şekil 7. Canlı Uçak Takip Haritası

Kaynak: (FLIGHTRADAR24 2022)

Pandeminin ilan edilmesi ile dünya genelinde Covid-19 salgınına karşı küresel tedbirler alınmaya başlanmıştır. 2020 yılının başlarında virüsün yayılma şekli konusundaki belirsizlikler, hastalığın belirtileri, virüs bulaşmış kişilerin tespit edilmesi konularındaki bilgi eksikliği, bu süreçte seyahatlerin durdurulmaması ve günlük hayatın devam etmesi virüsün tüm ülkelere ve ülkeler içinde yayılmasına zemin hazırlamıştır (Budak ve Korkmaz 2020).

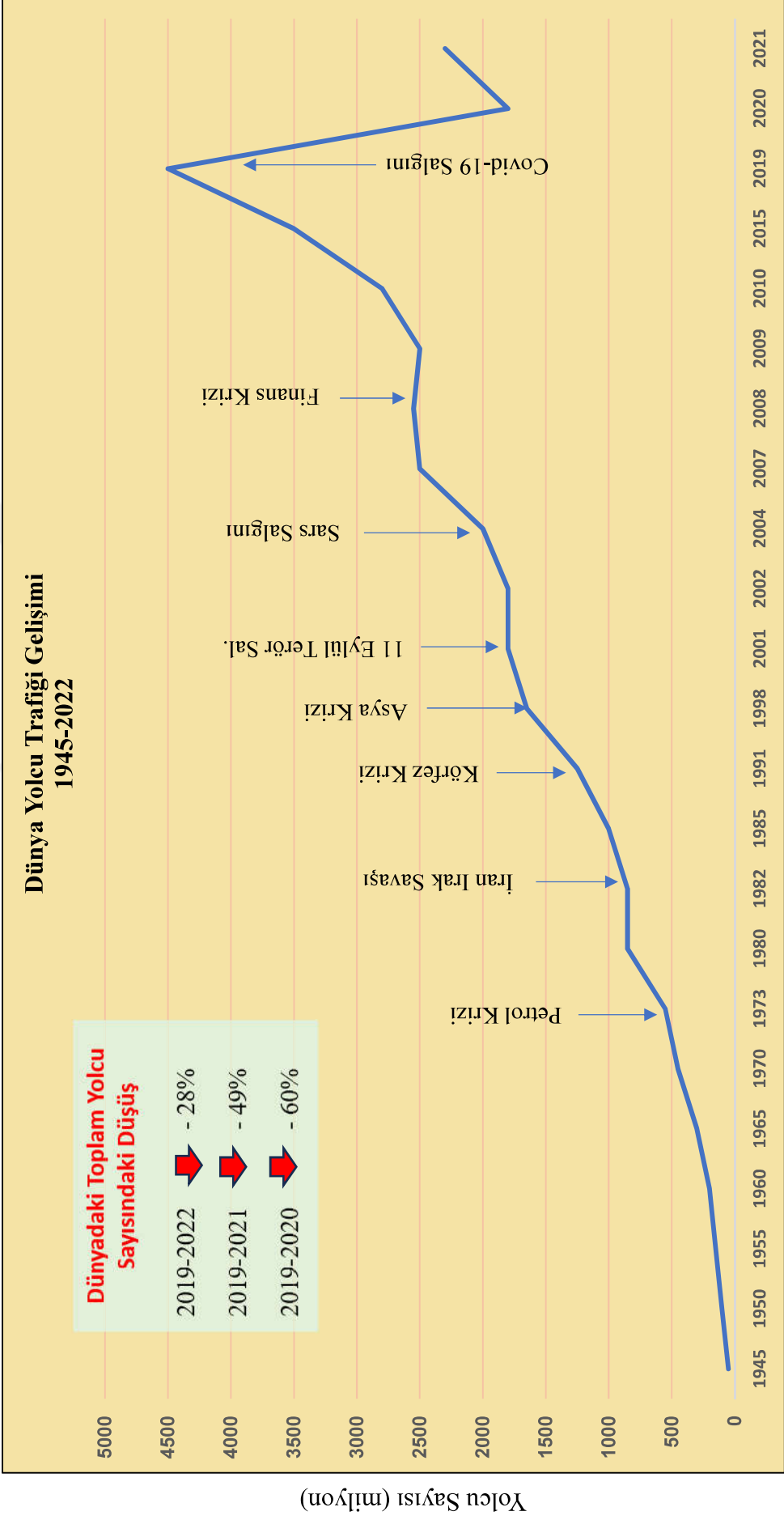
2.5.1. Ulaştırma Sektörüne Etkisi

Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün (International Civil Aviation Organization, ICAO) 30 Ekim 2022 tarihinde yayımladığı Yeni Koronavirüsün (COVID-19) Sivil Havacılıkta Etkileri konulu raporu incelenmiş ve bu raporda sunulan dünya yolcu trafiği miktarlarının yıllara göre değişimi Şekil-8'de gösterilmiştir. Buna göre havayolu ile taşınan yolcu sayıları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla yükselmiş, 1973 yılında petrol krizi, 1980'lerde İran-İrak Savaşı, 1991 Körfez Krizi, 1998 Asya Krizi, 2001 11 Eylül Terör Saldırısı, 2008 Finansal Kriz süreçlerinde yavaşlamalar olsa da krizlerin hemen ardından yolcu trafiğindeki hızlı

yükseliş devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında hava yollarındaki teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin etkisi ile milyonlu rakamlardan 2019 yılında yaklaşık 4.5 milyar yolcunun taşındığı bir sektör haline gelmiştir. Ancak geçmiş son 70 yıllık süreçte Covid-19 pandemisi gibi küresel etki oluşturacak bir hadise yaşanmadığından taşınan yolcu sayısında belirgin bir azalma görülmemişken pandeminin başladığı 2020 yılında 2019 yılına göre %60'lık bir azalma, 2021 yılında 2019 yılına göre %49'luk bir azalma görülmüş, 2022 yılında 2019 yılına göre %29'luk bir azalma olacağı öngörülmüştür. (ICAO 2022)

ICAO'nun raporu Nisan-Mayıs 2020 tarihlerinde ki Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi ilan ettiği tarihin hemen *tason*rasında yolcu trafiğinde ülkeden ülkeye değişmekle birlikte ortalama %70-90 arasında azalma olduğunu göstermektedir.

Şekil 8. Dünya Yolcu Trafik Gelişimi (1945-2022)

Kaynak: (ICAO 2022)

2.5.2. Sosyal Etkileri

Covid-19 pandemisinin ilk döneminde ülkeler, sağlık kurumları ve insanlar ya hazırlıksız yakalanmış ya da durumun ciddiyetini geç kavramışlardır. En çok etkilenen kıtalardan birisi Avrupa olmuştur. Avrupa Birliği'nde, sağlık sistemi olarak ülkelerin farklı ve birbirinden bağımsız yapılaşması olduğundan Covid-19'la mücadelede de birlik üyeleri arasında farklı yaklaşımlar ve etkilenmeler olmuştur. Esasen AB Birliği ülkeleri sağlık sistemleri olarak yeterli kaynak ve imkanlara sahipken Covid-19'la mücadeleye diğer ülkeler gibi hazırlıksız yakalanılmış, AB karar mekanizmalarının bu konuda hızlı hareket edememesi, gereken tedbirlerin zamanında alınamaması ve insanların hassasiyet eksiklikleri İtalya, Fransa gibi gelişmiş ülkelerin kısa süre içerisinde sağlık sistemlerini kilitleyecek konuma getirmiştir. Ülkelerin hastalıkla mücadelelerinde bağımsız davranmaları, maske, ventilatör, koruyucu ekipman, test ve aşı uygulamalarında milliyetçi davranmaları ve önce kendi vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılama amacıyla anlaşma ihlalleri de dahil kural dışı davranışları sergilemeleri sonuçlarını doğurmuştur. Her ne kadar AB ülkeleri tarafından pandeminin ilerleyen aşamalarında test kitlerinin geliştirilmesi, aşı geliştirilmesi ve dağıtım konularında birlikte davranış sergilense de ülke çıkarları söz konusu olduğunda kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilecekleri görülmüştür. (Akdoğan vd. 2020).

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği ekonomilerin iç içe geçmesi sonucu bazı ürün tiplerinde bazı ülkeler üretim istasyonu haline gelmiştir. Bunun sonucu bu ülkelerin üretim sistemlerinde yaşanan olumsuz bir gelişme veya tedarik kanallarında görülen aksaklıklar ihtiyaç sahibi ülkeleri sıkıntıya sokmuştur. Pandeminin ilanı ile birlikte ülkeler hastalık tespiti için gerekli olan test kitlerine sahip olmadığı, virüsün bulaştığı hastaları iyileştirmek için gerekli olan ilaç ve aşılar ortaya çıkmadığı, hastanelerin ve sağlık personeli kapasitesinin hastalıkla mücadelede yetersiz kalması, üretim ve hayatın diğer alanlarında hastalığa bağlı yaşanan sorunlar nedeniyle sert önlemler almaya başlamışlar ve daha önce hayal bile edilmesi zor olan evlere tam kapanma, sokağa çıkmada kısıtlama, uzaktan eğitim ve çalışma, seyahat ve etkinliklerin durdurulması gibi uygulamalara geçilmiştir (Budak ve Korkmaz, 2020).

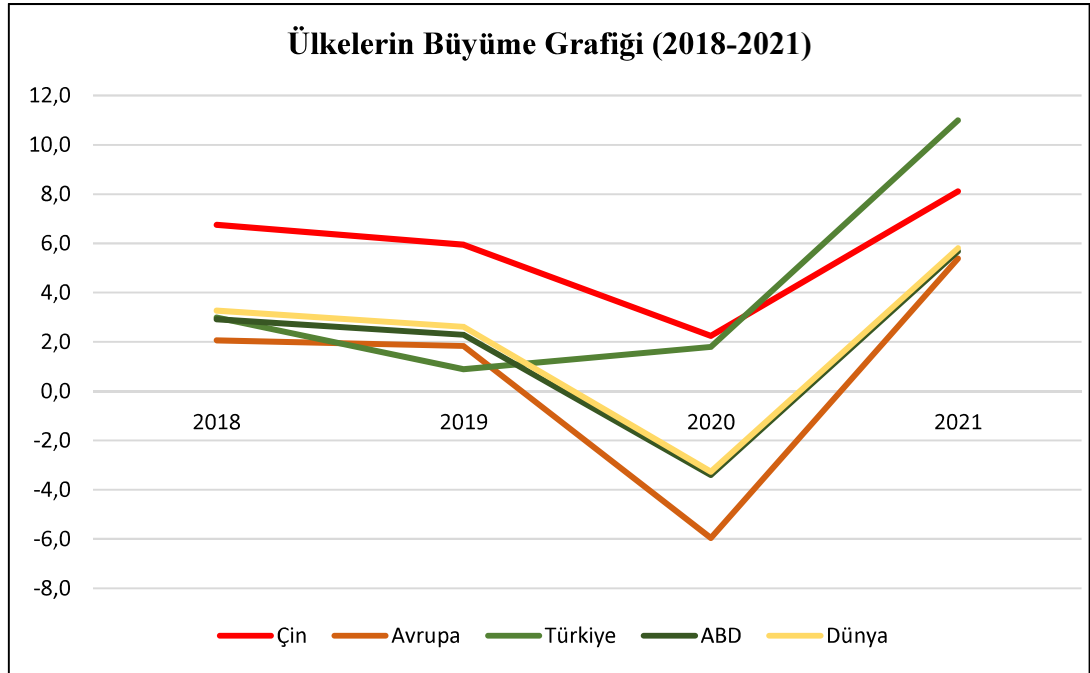
Bu belirsizlik ortamında ülkeler koruma modunda bencil davranışlar sergilemişlerdir. Salgının daha ilk aşamalarında, hastalıkla mücadele için gerekli olan maske, koruyucu kıyafet, tıbbi ekipman ihtiyaçları konusunda sıkıntılar yaşanmış, o an için ihtiyaç duymadıkları ürünlerin çok acil olsa bile diğer ülkelerle paylaşmaya

yanaşmamışlardır. Aşı geliştirme süreçlerinde birlikte hareket etme ve çalışma anlamında ortak girişimler olmuş ve olumlu sonuçları üretilen aşular olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak bu aşuların nasıl paylaşılacağı konusunda gelişmiş ülkeler yine bencil davranmış gelişmemiş ülkeler tek doz aşı yaptıramamış iken gelişmiş ülkeler kendi ihtiyaçlarının dört beş kat fazlasını kendilerine ayırmışlardır (Aslan 2021).

2.5.3. Ekonomilere Etkisi

Pandemi kapsamında hastalıkla mücadele amacıyla kalabalık ortamlara girilmemesi, toplu taşımının seyrekleştirilmesi, alışveriş yerlerindeki kısıtlamalar, sanayi üretiminde düşük kapasiteli üretim uygulamaları, ham madde tedarikinde yaşanan sıkıntılar, nakliye kanallarındaki sorunlar, talep miktarındaki azalmalar ekonomileri negatif etkilemiştir (Gunsoy vd. 2021). Dünya Bankası verileri kullanılarak oluşturulan Şekil-9'daki grafikte görüldüğü üzere pandeminin etkisi ile küresel ekonomi ağır şekilde etkilenmiştir. ABD ve Çin arasında ticaret savaşları devam ederken ortaya çıkan pandemi şartları nedeniyle ülkelerin ekonomik büyümelerinde yüzde beş civarında küçülmeler yaşanmış, en çok etkilenen Avrupa Birliği ülkeleri olmuş ve daralma 2020 yılında %-6'ları bulmuştur.

Şekil 9. Pandemi Sürecinde Ülkelerin Büyüme Grafiği (2018-2021)

Kaynak: (DATA.WORLDBANK 2022)

Pandemi döneminde tedarik kanallarında yaşanan sorunlar kaynaklı gıda fiyatlarında hızlı bir yükseliş yaşanmış, talepteki daralma nedeniyle petrol varil fiyatlarının 50 dolarlardan negatif fiyatlar seviyesine düşmesi ile karşılaşmış, çip üretiminin talep miktarının karşılanamamasına bağlı olarak bu ürünü kullanan sektörlerde yavaşlama ve bu sektörlerin ürün fiyatlarında hızlı artışlar görülmüş, taşımacılıkta ana unsur olan konteynır birim fiyatlarında sert yükselişler kaydedilmiştir (Sağlıcan vd. 2022). Ülkeler tarafından bütçeleri doğrultusunda pandemiden negatif etkilenen hane halklarını ve sektörleri desteklemek için nakdi ve kredi destekleri sağlanmıştır. Bu durum parasal genişleme sonucu arzın artmamasına bağlı olarak enflasyonu doğurmuştur (Gültekin ve Taştan 2022).

Küreselleşme sürecinde yaşanan ticaret ve güç savaşları başlığı altında Covid-19 pandemisine özel olarak değinilmiştir. Hastalıkla mücadele süreçlerinde küresel güçler ve gelişmiş ülkelerin bencil davranış sergiledikleri görülmüş, pandemi gibi tüm ülkeleri etkileyebilecek durumların uluslararası ticareti nasıl etkileyeceği, kurum ve hane halklarının taleplerinin karşılanmasında ne gibi risklerle karşılaşılacağı sorularına süreçte yaşananlar cevap olarak karşımıza çıkmıştır.

Covid-19 pandemisinin etkilerinin ortadan kalkmaya başladığı dönemde, enerji ve gıda tedarik kanallarındaki gücü ortada olan Rusya, Ukrayna'ya saldırmış ve dünya ekonomisi yeni bir sına ile karşı karşıya kalmıştır.

2.6. RUSYA'NIN UKRAYNA'YA MÜDAHALESİNİN EKONOMİK SONUÇLARI

2.6.1. Rusya'nın Ukrayna Üzerindeki Hassasiyeti

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1991 yılında dağılmasını takiben Rusya ve Ukrayna iki bağımsız ülke olarak kurulmuşlardır. Ukrayna Rusya için stratejik konumda olup Rusya tarafından hidrokarbon kaynaklarının Avrupa'ya aktarılmasında çok kritik bir noktadadır. Soğuk savaş sonrasında Rusya ile AB ülkeleri arasında petrol ve doğalgaz boru hatları oluşturulmuştur ve Ukrayna, coğrafi olarak bu hidrokarbon hatlarının geçtiği rotanın üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Ukrayna, sahip olduğu limanları ve geniş deniz sınırı ile Rusya tarafından Ukrayna'nın kendi yanında yer alması halinde Karadeniz'e açılan kapısı, NATO yanlısı olduğunda Karadeniz'e çıkışı kısıtlayıcı ülke olarak görülmüştür. Diğer yandan NATO ile Rusya arasında tampon ülke konumundadır ve Rusya için Ukrayna'nın NATO safında yer alması NATO ile sınır olacağı anlamına gelmektedir. Rusya'nın hassasiyetini artıran bir başka

husus da Ukrayna'nın doğu bölgelerinde ve Kırım'da Rus nüfusun yoğun olarak yaşamasıdır ki 2000 yılından itibaren Rusya, Ukrayna konusunda özel bir hassasiyet göstermiştir (Alptekin 2022:164-204).

Kuruluş tarihlerinden itibaren AB ve ABD, Rusya ve Ukrayna ile özel olarak ilgilenmişler ekonomik sıkıntı yaşayan her iki ülke ile karşılıklı çıkara dayalı ilişkiler kurmuşlardır. Rusya kendi kaynakları ve Türk Devletleri'nden satın aldığı gazı kurulan boru hatları ile Batı'ya satmış, bunun karşılığında ekonomik olarak rahatlamıştır. Ukrayna da Batı'nın desteği ile Rusya'nın etkisinden kurtulmaya çalışmış ancak Rusya'nın bu konudaki katı uygulamaları nedeniyle başarılı olamamıştır. Enerji ihtiyacı yönüyle Rusya'ya bağımlı olan Ukrayna oluşturulan krizlerle rahat bir nefes alamamış, 2013 yılında Rusya yanlısı hükümetin AB üyeliğinden vazgeçmesi protestolarla karşılanmış ve batı desteği ile hükümet yıkılmıştır. Rusya yanlısı hükümetin yıkılması, daha önceden Rusya tarafından hazırlıkları yapılan Kırım ve doğu bölgelerinde protestolarla karşılanmış, yapılan referandumla Kırım ve Donbass Ukrayna'dan ayrılma kararı almıştır. Bunun üzerine Kırım, Rusya tarafından ilhak edilmiş ve fiili durum halen devam etmektedir (Samedov 2022:124-129).

Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrasında Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulanmış ancak AB ile olan ekonomik ilişkiler nedeniyle yaptırımlar Rusya'yı caydıracak seviyede olmamıştır. Bunun yanında AB Ukrayna'yı ekonomik olarak desteklemiş, Avrupa Birliği'ne ve NATO'ya katılması konusunda destekleyici olmuştur. Rusya için kırmızı çizgi niteliğinde değerlendirilen bu hamleler karşılıklı sürtüşmeleri yükseltmiş, artan gerilim sonucu Rusya kademeli olarak askeri tehdidini artırmıştır (Ülger 2022). Aradaki sorunların aşılammaması sonucu 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya Ukrayna'ya saldırmıştır.

Rusya, soğuk savaş döneminde dünyanın iki büyük gücünden SSCB'nin mirasçısıdır ki Rusya'nın taraf olduğu bir savaşın küresel ekonomik sorunlara neden olacağı açıktır ve bu nedenle detaylı incelemeye ihtiyaç duyulmuştur.

2.6.2. Müdahale Öncesi Rusya'nın Dünya Ekonomisindeki Yeri

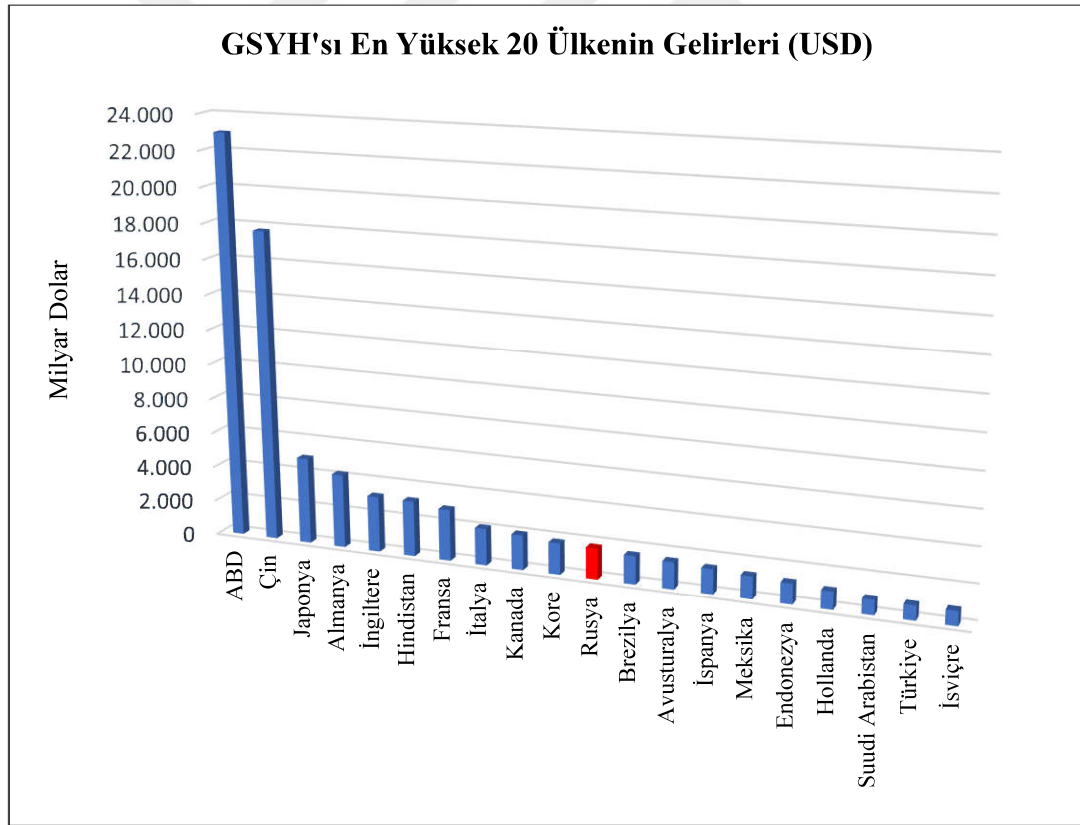
Rusya, T.C. Dışışleri Bakanlığı'nın verilerine göre 142 milyon nüfuslu, 1.7 milyar dolar gayri safi yurtiçi hasılası olan 17 milyon kilometrekare yüzölçümü ile dünyanın en geniş topraklarına sahip ülkesidir (MFA 2022). Şekil-10'da, Dünya

Bankası'nın verilerine göre 2021 yılı gayri safi yurtiçi hasılası en yüksek 20 ülke gösterilmiştir.

Dünya Bankası'nın verilerine göre 96 trilyon dolar olan dünya GSYH pastasında 1.775 milyar dolarlık GSYH'sı ile Rusya yaklaşık %2'lik paya sahiptir ve 11. büyük ekonomi konumundadır. ABD, Rusya'nın GSYH'sının yaklaşık 13 katı, Çin 10 katı, Avrupa Birliği de yaklaşık 10 katı büyüklükte GSYH üretmekte olup bu değerlere bakıldığında Rusya'nın küresel ekonomiyi sarsacak bir büyüklüğünün olmadığı söylenebilir. Ancak pazara sunmuş olduğu ürünlerin küresel ticaretteki önemi ve piyasa belirleyici rolü nedeniyle konuya farklı yaklaşılması gerekmektedir. Bu nedenle Rusya'nın uluslararası ticaret dengesinin, enerji ve tarım yönüyle güçlü yönlerinin incelenmesinin uygun olacağı değerlendirildiğinden bu konular ayrı ayrı ele alınmıştır.

Şekil 10. GSYH'sı En Yüksek 20 Ülke

Kaynak: (WORLDBANK 2022a)

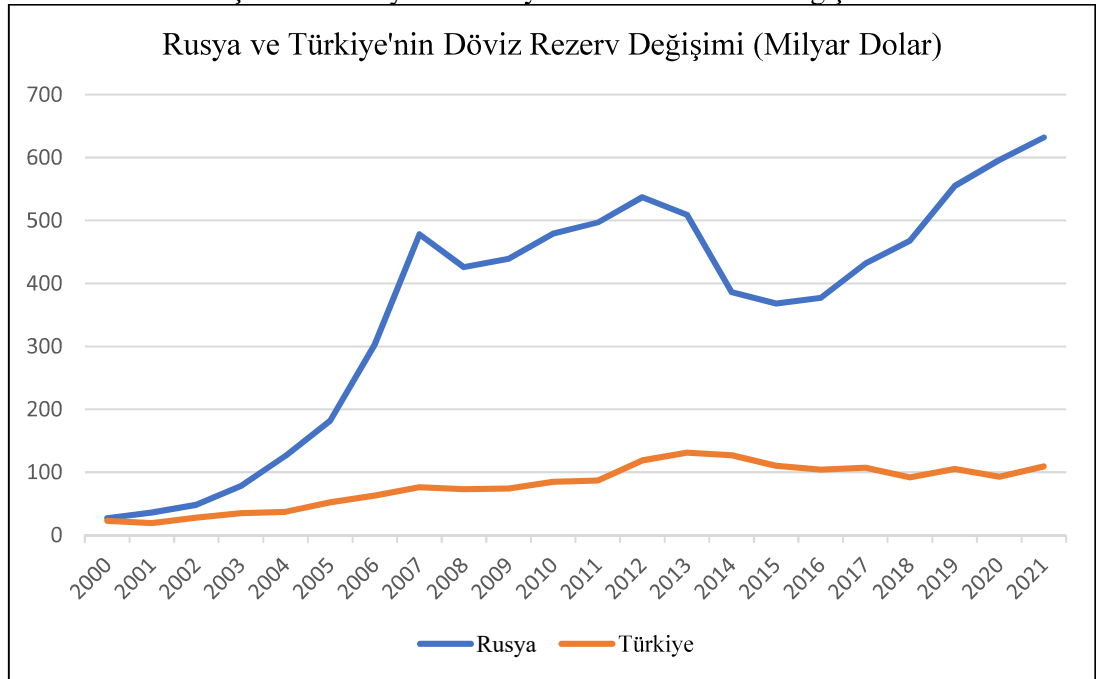
2.6.2.1. Ticaret Dengesi Durumu

Rusya'nın en fazla ticari ilişkisi olduğu ülkeler sırasıyla Çin, Almanya, Hollanda, ABD, Beyaz Rusya ve İtalya olup başlıca ihraç ettiği ürünler petrol,

doğalgaz, yakıt, metaller ve kimyasal ürünler olarak sıralanabilir. İthal ettiği ürünlere bakıldığında ilaç, telefon, elektrikli cihazlar, kimyasal ürünler, makine ve ekipman, otomobil, gıda ve tarım ürünleri olarak görülmektedir. 252 milyar dolarlık ithalat yaparken 435 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmektedir ve yıllık 180 milyar doların üzerinde dış ticaret fazlası vermektedir (MFA 2022). Rusya, Kırım'ı ilhakını takiben kendisine uygulanmış olan ekonomik yaptırımlara rağmen dış ticaret dengesinde 180 milyar dolar fazla vermeyi başarmıştır. Petrol, doğalgaz, kömür gibi fosil yakıtları Rusya ihracatının %54'ünü oluşturmakta olup alternatif pazarlar ve sözleşmeler dikkate alındığında, mümkün görülmemekle birlikte bu ürünlerden hiç ihraç etmemiş olsa bile dış ticaret açığı minimum düzeyde kalacaktır (Namazov 2020).

Dünya Bankası verilerine göre oluşturulan Şekil-11'teki grafikte, Rusya'nın 2000'li yıllardan itibaren 27 milyar dolar olan döviz rezervini hızla artırdığı görülmektedir. 2008 yılına kadar enerji fiyatlarındaki yükselmelerin sağladığı destek ve oluşturduğu dış ticaret dengesi ile döviz rezervlerinde sert bir yükseliş görülmüştür. 2008 yılında görülen kriz Rusya'yı da etkilemiş, döviz rezervlerinde bir miktar azalma görüldükten sonra krizin etkilerinin hafiflemesi ile tekrar yükselişe geçmiştir. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrası maruz kaldığı yaptırımlar nedeniyle döviz rezervleri tekrar azalmaya başlamış daha sonra hızlıca toparlanarak 2021 yılı itibariyle 632 milyar dolara yükselmiştir (Worldbank 2022b).

Şekil 11. Rusya ve Türkiye'nin Döviz Rezerv Değişimi

Kaynak: (WORLDBANK 2022b)

Döviz rezervlerindeki değişimi gösteren grafiğe bakıldığında, Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhakı öncesinde rezervlerini yükselttiği gibi Ukrayna'ya saldırı öncesinde de saldırının olası sonuçlarını öngörerek karşılaşılabileceği ekonomik zorluklar için döviz rezervlerini yükselttiği söylenebilir.

2.6.2.2. Hidrokarbon Kaynaklar Yönüyle Durumu

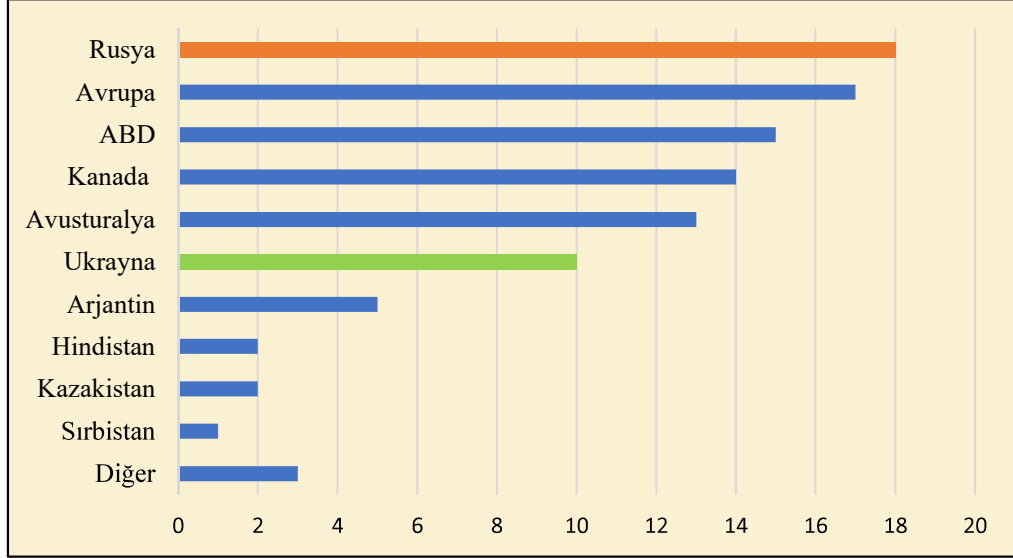
Rusya, dünya petrol rezervlerinin %16'sına, doğal gaz rezervlerinin %40'ına, kömür rezervinin %24'üne sahiptir (Namazov 2020).

Hidrokarbon kaynaklar yönüyle Rusya Avrupa Birliği için kritik konumdadır. Zira, AB ihtiyaç duyduğu petrolün %80'ini, doğalgazın %55'ini dış pazarlardan satın almakta olup 2019 yılı itibariyle bu kaynakların tedarikinde Rusya en büyük paya sahiptir. AB tükettiği doğalgazın %40 oranındaki miktarını, petrolün ise %27'sini Rusya'dan ithal etmekte olup doğalgaza bağımlılık oranları ülkeler arasında farklılık göstermektedir (Ultan ve Saygın 2022). Rusya hali hazırda 1.680 trilyon feetküp depolama alanıyla en büyük doğalgaz üreticisi ve ihracat yapan ülkedir (Mırcıoğlu 2021:97). Konu, küreselleşme sürecini doğrudan etkilediğinden ve geniş kapsamlı olduğundan çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıca ele alınacaktır.

2.6.2.3. Tarım Ürünleri Yönüyle Durumu

Rusya, tarım ürünleri konusunda da küresel bir oyuncudur. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food And Agriculture Organization Of The United Nations-FAO) tarafından hazırlanan "Ukrayna ve Rusya Federasyonu'nun Küresel Tarım İçin Önemi Piyasalar ve Mevcut Çatışmayla İlişkili Riskler" raporundan alınan verilere göre Rusya ve Ukrayna'nın tarım ürünleri yönüyle önemleri incelenmiştir. Söz konusu rapora göre oluşturulan Şekil-12'de her iki ülke tarafından dünya piyasasına arz ettikleri buğday, Şekil-13'de ayçiçek yağı gösterilmiştir.

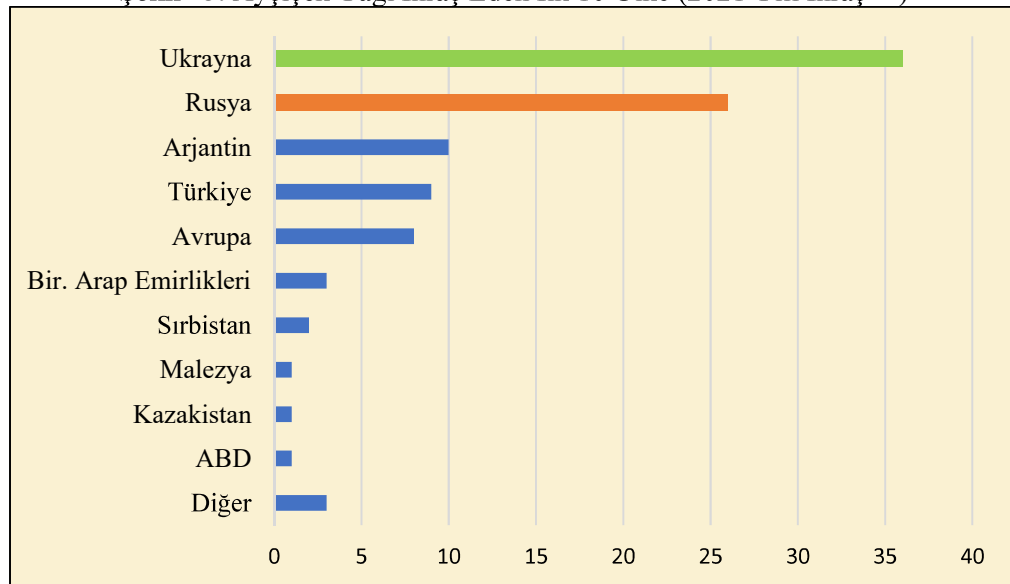
Şekil 12. Buğday İhraç Eden İlk 10 Ülke (2021 Yılı İhraç %)

Kaynak: (FAO 2022)

Buna göre Rusya'nın, dünyanın %18'lik payı ile en fazla buğday ihraç eden ülkesi konumunda olduğu, altıncı sırada yer alan Ukrayna'nın ise %10'luk bir pazar payına sahip olduğu görülmektedir. Şekil-13'te gösterilen dünya ayçiçek yağı pazar paylarına bakıldığında her iki ülkenin toplamda %63'lük bir değere sahip oldukları görülmektedir. Diğer yandan aynı raporda, tarım için kritik önemde olan gübre pazarında da Rusya'nın büyük bir oyuncu olduğu, N, P ve K grubu gübre tiplerinde %15-%25 arasında pazar payına sahip olduğu görülmektedir (FAO 2022).

Şekil 13. Ayçiçek Yağı İhraç Eden İlk 10 Ülke (2021 Yılı İhraç %)

Kaynak: (FAO 2022)

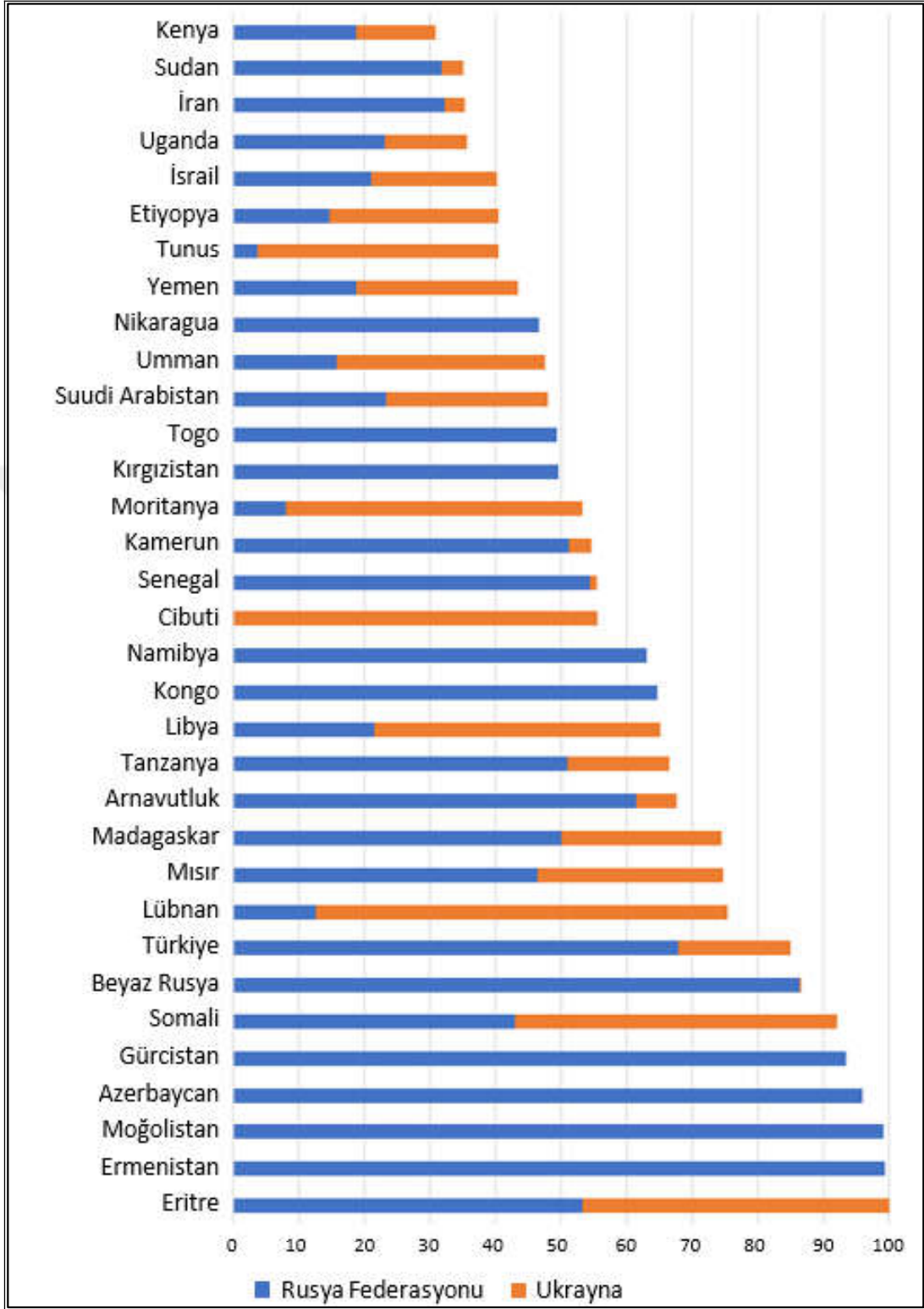
FAO'nun raporunda Rusya ve Ukrayna'nın arpa, mısır, kanola tohumu ve kanola yağı ihracatında da önemli yere sahip oldukları belirtilmektedir. Aynı raporda buğday ithalatı yönüyle Rusya ve Ukrayna'ya bağımlı olan ülkelerin bağımlılık oranları verilmiş olup bu oranlar Şekil-14'te gösterilmiştir.

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrası, her iki ülkeden dünya pazarına tarım ürünü satışında aksama olabileceğinin değerlendirilmesi gerekir. Bu açıdan bakıldığında, Rusya ve Ukrayna'nın FAO raporuna göre dünya buğday pazarında toplamda %28'lik paya sahip olmaları, burada yaşanabilecek herhangi bir tedarik sorununda, arz-talep dengesinin bozulması nedeniyle, dünya pazarında buğday fiyatların yükselmesi beklenen durum olacaktır.

Netice itibariyle Rusya, Avrupa'nın en büyük doğalgaz tedarikçisi, petrol sağlayıcılarından biri, tarım yönüyle temel gıda olarak değerlendirilen buğdayın en büyük ihracatçısı, dış ticaret fazlası veren ve dünyadaki en büyük döviz rezervlerinden birine sahip olan ülke olarak Ukrayna'ya saldırmıştır.

Görüldüğü gibi Rusya sadece enerji konusunda güçlü olan bir ülke değildir, aynı zamanda tarım ürünleri ve gübre konusunda da küresel bir aktördür. Bunun yanında dış ticaret fazlası veren, dışa bağımlılığı düşük olan ve ikame kanalları bulunan, girişeceği operasyonlar öncesinde gerekli ön hazırlıkları yaptığı izlenimi veren ve nükleer gücü olan bir ülkedir. Dolayısıyla Rusya, çıkarları doğrultusunda küresel güçleri karşısına alabilecek şekilde adımlar atabilir ve kendisine karşı uygulanacak olası karşı hamleler için oldukça dirençli bir görüntüdedir.

Şekil 14. Buğday İthal Eden Ülkelerin Rusya ve Ukrayna'ya Bağımlılık Oranları

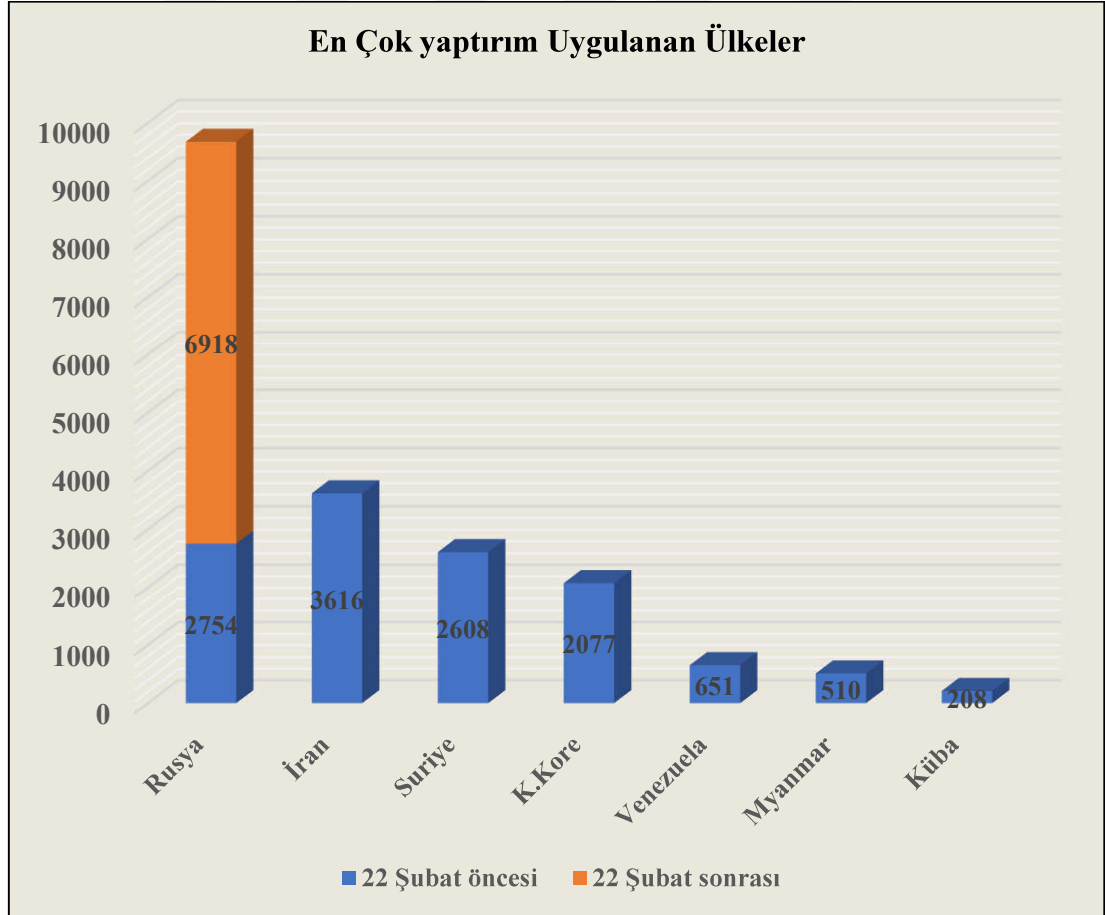
Kaynak:(FAO 2022)

2.6.3. Rusya'ya Uygulanan Yaptırımlar

Rusya'nın Ukrayna'ya orantısız şekilde saldırarak Ukrayna şehirlerini bombalaması sonucu AB, ABD ve dünyanın diğer ülkeleri tarafından Rusya'ya karşı yaptırım hamleleri gelmiştir. Ülkeler, Rusya'ya olan enerji, tarım ve diğer ürünleri yönüyle bağımlılıklarını değerlendirerek yaptırımların konusunda tavır belirlemişler ve yaptırım uygulamayanlar ABD ve AB'nin baskısına maruz kalmışlardır (Anadolu Ajansı 2022d).

Anadolu Ajansı'nın 20 Nisan 2022 tarihli verilerine göre Rusya'ya uygulanan yaptırımların sayısı Şekil-15'te gösterilmiş olup Rusya 10 bine yakın yaptırımla en çok yaptırım uygulanan ülke konumundadır. Söz konusu bilgilerin yaptırım takip veri sistemi Castellum.ai'den alındığı belirtilerek Rusya, İran, Suriye, Kuzey Kore, Venezuela, Myanbar ve Küba'nın yer aldığı listede, Rusya'ya Ukrayna saldırısı sonrası yaklaşık 7000 yeni yaptırımın uygulamaya alındığına değinilmiştir (Anadolu Ajansı 2022g).

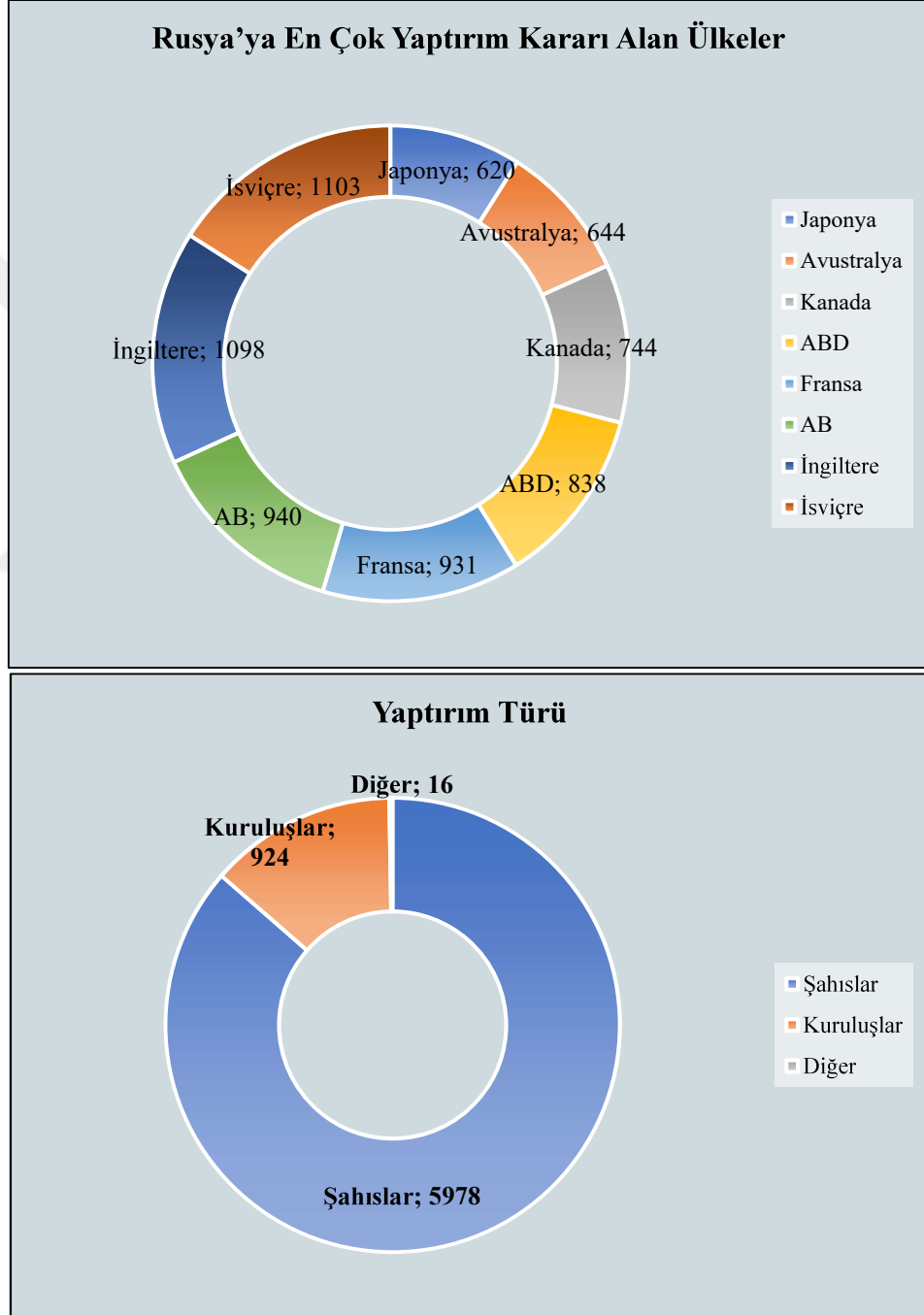
Şekil 15. En Çok yaptırım Uygulanan Ülkeler

Kaynak: (ANADOLU AJANSI 2022g)

Şekil-16’da hangi ülkenin ne kadar yaptırım uyguladığı verilmiş olup 20 Nisan 2022 tarihi itibarıyla Rusya’ya en çok yaptırım uygulayan ülkeler sırasıyla İsviçre, İngiltere, Avrupa Birliği, Fransa, ABD, Kanada, Avustralya ve Japonya şeklinde sıralanmıştır. Uygulanan yaptırımlara bakıldığında 5978 adedinin şahıslara, 924 adedinin kurumlara uygulandığı görülmektedir.

Şekil 16. Rusya’ya En Çok Yaptırım Uygulayan Ülkeler ve Yaptırım Türleri

Kaynak: (ANADOLU AJANSI 2022g)

2.6.3.1. Ülke ve Birliklerin Yaptırım Uygulamaları

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Ukrayna saldırısı öncesinde 21 Şubat'ta, Ukrayna'nın doğu bölümünde Rusya tarafından desteklenen grupların Ukrayna'dan ayrılma kararlarını ve sözde yönetimlerini tanıyan kararnameyi imzalamıştır. Bu karar, Batı ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanmış ve 22 Şubat 2022 tarihinde birçok ülke Rusya'ya yaptırım kararı almıştır. Rusya buna karşılık olarak 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'nın doğusundaki Donbas bölgesine operasyon başlatmıştır (Anadolu Ajansı 2022g).

Rusya'nın Ukrayna içindeki ayrılıkçı grupları desteklemesi, tatbikat kapsamında büyük bir silahlı gücü Ukrayna sınırına dizmesi ve uzun süre orada kalması, Batılı ülkeler tarafından Rusya'nın Kırım ilhakı benzeri bir durumu hayata geçirme isteğinin göstergesi olarak değerlendirildiğinden hızlı reaksiyon gösterilerek saldırıyı önleyebilmek amacıyla 22 Şubat 2022 tarihi itibariyle yaptırımları hayata geçirdikleri görülmektedir.

Rusya'ya hangi ülke ve kurumların ne yaptırımları uyguladıkları Mediascope.tv. haber kanalı tarafından derlenmiş olup buna göre ABD, AB, İngiltere, İsviçre, Kanada, Japonya, Avusturalya ve Bazı Büyük Şirketler tarafından Rusya'ya uygulanan yaptırımlar çalışmanın devamında gösterilmiştir (Selim 2022).

2.6.3.1.1 ABD Tarafından Uygulanan Yaptırımlar

- ABD hava sahası, tüm Rus uçuşlarına kapatıldı.
- Putin'e yakın Rus elitlerinin ve aile üyelerinin ABD'deki mal varlıkları donduruldu ve mülklerini kullanmaları engellendi. Bu kişilere ayrıca ABD'ye seyahat yasağı getirildi.
- ABD Hazine Bakanlığı, ABD vatandaşlarının Rusya Merkez Bankası, Rusya Ulusal Varlık Fonu ve Rusya Maliye Bakanlığı ile işlem yapmasını yasakladı.
- Rus bankaları Vnesheconombank (VEB) ve Promsvyazbank (PSB) ile 42 iştiraki yaptırım listesine alındı. Bu kuruluşların ABD'deki varlıkları donduruldu. Toplamda dört Rus bankasının yaptırım listesine eklendi.
- Rusya'nın dolar, euro, pound ve yen gibi para birimleriyle ticaretine kısıtlama getirildi.
- Putin'in yakın çevresindeki beş kişi yaptırım listesine eklendi. Kuzey Akım 2 projesini yapan firma da yaptırım kapsamına alındı.
- Rusya'ya teknoloji ihracatı büyük oranda durduruldu.

- Finansal sistemleri birbirine bağlayan ve bankalar arası para transferini sağlayan SWIFT’den yedi Rus bankası çıkarıldı.

2.6.3.1.2. Avrupa Birliği Tarafından Uygulanan Yaptırımlar

- AB, Rusya’nın en zengin iş insanı ve seyahat şirketi TUI’nin CEO’su Aleksey Mordashov’a yaptırım kararı aldı.
- Avrupa Komisyonu, ABD, Birleşik Krallık ve Kanada ile birlikte, finansal sistemleri birbirine bağlayan ve bankalar arası para transferini sağlayan SWIFT’den yedi Rus bankasını çıkarma kararı aldı.
- Rusya’ya ait veya Rusya kontrolündeki tüm uçaklara hava sahası kapatıldı.
- Rus Direkt Yatırım Fonu projelerinde yer almak veya bu projelere yatırım yapmak yasaklandı.
- Devlete ait basın organları Russia Today (RT), Sputnik ve bunların yan kuruluşlarının AB’de yayın yapması yasaklandı.
- Rusya Federasyonu, hükümeti ve Merkez Bankası’na finans sağlamak yasaklandı.
- Rusya Parlamentosu’nun alt kanadı Duma’nın Ukrayna işgaline zemin hazırlayan kararların lehinde oy veren 351 üyesine yaptırım getirildi.
- AB içindeki Rusya’ya ait varlıkların dondurulacağı açıklandı.
- Rus bankaları, Avrupa finans piyasalarından men edildi.
- (Almanya) Kuzey Akımı 2 doğalgaz boru hattı projesinin iptal edileceği duyuruldu.
- Putin’e yakın 27 kişinin varlıkları donduruldu ve seyahat yasağına tabi tutulacakları açıklandı.
- Rusya’ya petrol rafinerileri için gerekli mal, hizmet ve teknoloji gönderilmesine yasak getirildi.
- Putin ve Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov’un mal varlıkları donduruldu.

2.6.3.1.3. İngiltere Tarafından Uygulanan Yaptırımlar

- Rusya’nın kamuya ait havayolu Aeroflot ve Rus özel jetleri, İngiliz hava sahasından men edildi.
- Büyük Rus bankalarının varlıkları donduruldu ve İngiliz finans sisteminden çıkarıldı (En fazla sayıda Rus bankasına yaptırım uygulayan İngiltere, yakın zamanda tüm Rus bankalarının varlıklarının dondurulacağını belirtti.)

- Rus şirketlerin İngiltere’de sermaye toplaması yasaklandı.
- 220’den fazla şahıs ve kurumun varlıkları donduruldu.
- Tüm Rus gemilerinin ve yatlarının İngiliz limanlarına girişi yasaklandı.
- Askeri sanayide kullanılabilecek ürünler için ihracat lisansları askıya alındı.
- Özellikle petrol rafinerilerinde kullanılan yüksek teknolojik ekipmanların ihracatı durduruldu.
- Rusya vatandaşlarının İngiltere’de açtıkları banka hesaplarına bakiye sınırlaması getirildi.

2.6.3.1.4. İsviçre Tarafından Uygulanan Yaptırımlar

- AB’nin Rusya’ya uyguladığı tüm yaptırımlar kabul edildi.
- Putin, Rusya Başbakanı Mihail Mişustin ve Dışişleri Bakanı Lavrov’un mal varlıkları donduruldu.
- İsviçre hava sahası, diplomatları taşıyan uçuşlar hariç tüm Rus uçuşlarına kapatıldı.
- Putin’e yakın beş oligarkın ülkeye girişi yasaklandı.
- Rus vatandaşları için İsviçre’ye vizesiz girişe izin veren anlaşma askıya alındı.
- Petrol sektörüne ve havacılık ile uzay sanayisinde kullanılabilecek ürünlere ihracat yasağı getirildi.

2.6.3.1.5. Kanada Tarafından Uygulanan Yaptırımlar

- Putin’in kişisel servetine yönelik yaptırım uygulanacağı açıklandı.
- Kanada hava sahası, Rus uçuşlarına kapatıldı.
- Rusya ile tüm ihracat lisansları iptal edildi ve yeni başvuruların kabul edilmeyeceği duyuruldu.
- Bazı bakanları da içeren Rus Güvenlik Konseyi üyelerinin mal varlıkları donduruldu ve Kanada’da finansal işlemlerde bulunmaları yasaklandı.
- Rus elitlerinin ve ailelerinin varlıkları donduruldu.
- Önemli Rus bankalarının varlıkları donduruldu.
- Rusya, Belarus ile birlikte Kanada’nın “en çok gözetilen ulus” listesinden çıkarıldı. Bu karar, Rusya ve Belarus üzerindeki gümrük vergisinin yüzde 35’e çıkması anlamına geliyor.
- Rusya’dan petrol ithalatı yasaklandı.

2.6.3.1.6. Japonya Tarafından Uygulanan Yaptırımlar

- Japonya, Putin ve Lavrov da dahil olmak üzere altı kişinin mal varlıklarını dondurdu.
- Rusya'nın devlet bankaları Promsvyazbank ve Vnesheconombank'ın yanı sıra Rusya Merkez Bankası'nın varlıkları donduruldu.
- Özel bankalar VTB Bank, Sovcombank, Novikombank ve Bank Otkritie'nin Japonya'daki varlıkları donduruldu.
- 49 Rus kuruluşuna ihracat yasağı getirildi.
- Vladimir Putin'i de kapsayan belirli Rus kişi ve kurumların vizeleri iptal edildi.
- Üç orta ölçekli Rus bankasının mal varlıkları donduruldu.
- Japon piyasalarında Rus devlet tahvillerinin ihracatı yasaklandı.
- Rus askeri kuruluşlarına ulaşacak ürünlerin ihracatı yasaklandı.

2.6.3.1.7. Avusturalya Tarafından Uygulanan Yaptırımlar

- Rusya Merkez Bankası'nı da içeren 11 finans kuruluşu ile işlemler yasaklandı.
- Donetsk ve Luhansk'ın tanınması yönünde oy kullanan Rus milletvekillerine kısıtlamalar getirildi.
- Putin ve Dışişleri Bakanı Lavrov'u da içeren beş Rus hükümet üyesine ve sekiz Rusya Güvenlik Konseyi üyesine seyahat kısıtlamaları getirildi ve bu kişilerin mal varlıkları donduruldu.
- Rus ordusunu destekleyen bazı şirketlerin ve 25 askeri görevlinin mal varlıkları donduruldu.

2.6.3.2. Büyük Şirketlerin Yaptırım Uygulamaları

- BBC, Rusya'ya program satışını sonlandırdı.
- Kredi kartı şirketleri Visa, Mastercard ve American Express Rusya'daki faaliyetlerini sonlandırdı.
- Uluslararası kargo şirketleri UPS, FedEx ve DHL, Rusya'ya gönderileri durdurma kararı aldı.
- Volkswagen Rusya'da araba üretimini durdurdu, Volvo ve Scania ise Rusya'ya araç satışlarını askıya aldı.
- Dünyanın en büyük üç gemi taşımacılığı şirketi Maersk, MSC ve CMA CGM artık Rusya varışlı sipariş almayacaklarını duyurdu.
- Petrol şirketleri Shell, ExxonMobil ve BP Rusya'dan çekileceğini açıkladı.

- Uçak üreticileri Airbus ve Boeing, Rusya'ya uçak parçaları ihracatını durduracağını belirtti.
- Büyük teknoloji şirketleri Samsung, Nokia, Panasonic, Yamaha Motor, Dell, Canon, Ericsson Rusya'ya satışlarını durdurdu.
- Google, Russia Today'i (RT) internet sitesi arama sonuçlarından kaldırdı ve Rusya'da hizmet satışlarını durdurdu.
- BBC, Rusya'ya program satışını sonlandırdı.
- Kredi kartı şirketleri Visa, Mastercard ve American Express, Rusya'daki faaliyetlerini sonlandırdı.
- Uluslararası kargo şirketleri UPS, FedEx ve DHL, Rusya'ya gönderileri durdurma kararı aldı.
- Google'ın çevrimiçi ödeme sistemi Google Play'in Rusya'da kullanımını sınırlandırıldı.
- Apple, Rusya'daki tüm ürün satışlarını durdurdu ve çevrimiçi ödeme sistemi Apple Pay'in kullanımını sınırlandırıldı.
- Apple ayrıca RT ve Sputnik'i uygulama mağazası AppStore'dan kaldırdı.
- ABD'nin en büyük elektronik çip üreticileri Intel ve AMD'nin yanı sıra Güney Koreli Samsung ve Tayvanlı TSMC Rusya'ya tüm çip arzını kesti.
- Dev oyuncak şirketi LEGO, Rusya'daki mağazalarına ürün gönderimini durdurdu.
- Giyim devi Nike, Rusya'daki mağazalarını kapatma kararı alırken H&M grubu ise ülkede tüm satışlarını durdurdu.
- İsveçli mobilya şirketi IKEA da Rusya'daki mağazalarını geçici olarak kapatma kararı aldı ve satışlarını durdurdu.
- Microsoft, RT'nin mobil uygulamalarını WindowsApp'den kaldırdı.
- Facebook'un sahibi Meta şirketi, Avrupa Birliği'nde Rus medya kuruluşları RT ve Sputnik'e erişimi kısıtlayacağını bildirdi.
- Meta, Ukrayna'daki sivilleri hedef alan yaklaşık 40 sahte hesap ve gruptan oluşan Facebook ve Instagram ağını kaldırdı, ondan fazla hesabı askıya aldı.
- Twitter, Rus devletiyle bağlantılı medya kuruluşları tarafından paylaşılan tweetlere uyarı ekleyeceğini duyurdu.
- YouTube, Rusya'nın yalan haber yaymak için kullandığı düşünülen toplamda 90'dan fazla aboneli bulunan birkaç YouTube kanalının kapatıldığını duyurdu.

- Warner Bros, Disney ve Sony yapım şirketleri, “The Batman”, “Turning Red” ve “Morbius” gibi filmlerin Rusya’da vizyona girişlerini iptal etti.
- Telegram’ın kurucusu Pavel Durov, Ukrayna’daki şiddetin tırmanması halinde bazı kanalların çalışmasını kısmen veya tamamen kısıtlayabileceklerini söyledi.
- Netflix, Rusya’daki bütün hizmetlerini durdurdu.
- Google, sivillerin güvenliği için Ukrayna’da Google Haritalar canlı trafik verilerini geçici olarak devre dışı bıraktı.
- Google, Kiev hükümetinin talebi üzerine Rus devlet medya kuruluşu RT’nin mobil uygulamasının Ukrayna topraklarında indirilmesini yasakladı.
- Google, RT ve diğer Rus devlet kanallarının, web sitelerindeki, uygulamalarındaki ve YouTube videolarındaki reklamlardan para kazanmalarını engelledi.
- Spotify, Rusya ofisini kapattı, RT ve Sputnik’e ait içerikleri platformdan kaldırdı.

2.6.3.3. Spor ve Organizasyonları Yaptırımları

- Uluslararası Paten Birliği (ISU), Rus ve Belaruslu sporcuların uluslararası yarışmalardan men edildiğini açıkladı.
- Uluslararası Voleybol Federasyonu (FIVB), ikinci bir açıklamaya dek Rusya’nın ve Beyaz Rusya’nın kıtasal ve uluslararası voleybol turnuvalarından men edildiğini açıkladı. Böylece Rusya veya Beyaz Rusya vatandaşı voleybolcular, tüm spor organizasyonlarından uzaklaştırılmış oldu.
- Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FIFA) ve Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (UEFA), yeni bir duyuruya kadar Rusya Milli Takımı ve kulüplerinin uluslararası turnuvalardan men edildiğini açıkladı.
- FIFA, Rusya Milli Takımı’nın adı “Rus Futbol Birliği” olarak değiştirileceğini duyurdu.
- 2022 dünya kupası Avrupa elemeleri Play-Off’larında Rusya ile karşılaşacak olan Polonya, bu maçlara çıkmama kararı aldı.
- Rusya, Eurovision Şarkı Yarışması’ndan men edildi.

2.6.3.4. Uluslararası Bankalar ve Borsa Yapıtları

- Avrupa'nın en büyük ikinci borç veren bankası HSBC, çalışanlarına Rusya'ya nasıl yapıtlım uygulanacağına ilişkin direktif verdi.
- Londra Menkul Kıymetler Borsası, Rusya'nın önde gelen bankalarından VTB'nin üyeliğini askıya aldı.
- New York merkezli borsa şirketi Nasdaq ve New York Menkul Kıymetler Borsası, Rusya merkezli şirketlerin hisselerinin alım satımını geçici olarak durdurdu.
- Güney Kore'nin önde gelen iki bankası, en az yedi Rus bankasıyla ticaret finansmanını durdurdu.

2.6.4. Rusya'nın Yapıtlımlara Karşı Hamleleri

Rusya tarafından, Ukrayna'ya saldırması sonucu kendisine uygulanacak yapıtlımlara karşı ön hazırlık yaptığı izlenimi verdiği, rezerv ve dış ticaret dengesi verileri dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Rusya'nın kendisine uygulanan yaklaşık 10 bin kalem yapıtlıma karşı genelde kişi yapıtlımlarına göre mütekabiliyet çerçevesinde yapıtlımı uygulama yoluna gittiği görülmüştür. Rusya daha çok kendisine uygulanan yapıtlımların etkilerini hafifletmek veya ortadan kaldırma amacıyla önlemler almaya çalışmıştır (YeniŞafak 2022b).

Yapıtlımların uygulanmaya başlaması ve Rusya'nın askeri operasyona geçmesi ile birlikte Rus ekonomisinde sert hareketler görülmeye başlamıştır. Aşağı yönlü olan bu düşüşler, savaşın başlamasından önce piyasalar tarafından satın alınmaya başlanmış, savaşın başlaması ile hızını artırmıştır (BloombergH 2022b).

16 Şubat 2022 tarihinde 1 ABD doları 75 Rus Rublesi iken Rusya'nın gerilimi artırması, Ukrayna'nın doğu bölgesindeki ayrılıkçı grupların ve yönetimlerinin Rusya tarafından tanınması, Batı'nın yapıtlımları ve Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması ile hızla değer kaybetmiş, 07 Mart 2022 tarihinde 1 ABD Doları rekor seviye olan 139 Rus Rublesi seviyesine gelmiş, iki haftalık bu süre zarfında Rus Rublesi yaklaşık %50 değer kaybetmiştir (BloombergHT 2022a). Diğer yandan 2022 yılına 1600'lü seviyelerden başlayan Rusya Borsası RTS Endeksi 16 Şubat 2022 tarihinde 1550 seviyesinde iken hızla değer kaybederek 24 Şubat 2022 tarihinde 742 puan seviyesine düşmüştür (Investing 2022).

Yapıtlımların içinde kritik hususlardan birisi olan Rusya Merkez Bankası'nın yurtdışı hesaplarında bulunan ve 300 milyar dolar değerinde olduğu tahmin edilen

kaynağa ulaşımının kısıtlanmış olması, piyasalarda tedirginliği artırdığından sert hareketlere zemin hazırlamıştır (Euronews 2022b).

2.6.4.1. Rusya'nın Yaptırımların Etkisini Hafifletmek İçin Aldığı Tedbirler

Piyasalardaki sert hareketlerin önüne geçebilmek için Rusya tarafından aşağıda gösterilen önlemler kademeli olarak alınmıştır (Anadolu Ajansı 2022f), (Bigpara 2022b).

- Rusya Borsası, yaşanan sert düşüşlerin ardından 28 Şubat 2022 tarihinden itibaren işlemlere kapatıldı.
- Rusya vatandaşlarının döviz cinsinden dış borç vermeleri ve Rusya dışındaki banka hesaplarına döviz yatırımları yasaklandı.
- Kapatılan Rus Borsası 24 Mart 2022 tarihinden itibaren kısıtlı işlemlerle işlem görmeye başladı.
- Yaptırımlar karşısında ekonominin desteklenmesi için 20 Nisan 2022 tarihinde 32,3 milyar dolar ek bütçe kullanılması kararı alındı (Bigpara 2022a).

2.6.4.2. Rusya'nın Yaptırımlara Mütakabiliyet Çerçevesinde Cevapları

- Fransa tarafından, Rus Büyükelçiliği'nin 34 çalışanı istenmeyen kişi olarak ilan etmesinin ardından, Rusya tarafından da 18 Mayıs 2022 tarihinde Fransa Büyükelçiliği'nin 34 çalışanı aynı şekilde istenmeyen kişi olarak ilan edilmesi ve ülkeyi terk etmesi kararı alındı (SDE 2022).
- İspanya tarafından, Rus Büyükelçiliği'nin 27 çalışanı istenmeyen kişi olarak ilan etmesinin ardından Rusya tarafından da 18 Mayıs 2022 tarihinde İspanya Büyükelçisininin 27 çalışanı aynı şekilde istenmeyen kişi olarak ilan edilmesi ve ülkeyi terk etmesi kararı alındı.
- İngiltere tarafından Rus Parlamentosu alt kanadı Duma'nın 386 milletvekiline yaptırım uygulanmasını takiben Rusya tarafından da mütakabiliyet çerçevesince İngiliz Parlamentosu Avam Kamarasınının 387 üyesine yaptırım kararı alınmıştır (YeniŞafak 2022b).
- Almanya tarafından 40 Rus Diplomatik Temsilci çalışanın istenmeyen adam ilan edilmesine karşılık olarak Rusya tarafından 40 Alman diplomatı istenmeyen adam olarak ilan edilmiştir (Cumhuriyet 2022).
- Avustralya tarafından yaptırım uygulanan 39 kişiye karşılık Rusya tarafından 39 kişiye Rusya'ya giriş yasağı getirdi (Habertürk 2022).

Rusya'nın almış olduğu tedbirlerle, savaşın başındaki sert piyasa hareketlerindeki ateşin düşmesi, enerjiye ve gıda gibi avantajlı olduğu alanlarda kazanım elde etmek için bekle gör politikasını izlediği gözlenmiştir.

2.6.5. Enerji Güvenliğinde Oluşan Riskler

Rusya, dünya petrol rezervlerinin %16'sına, doğal gaz rezervlerinin %40'ına, kömür rezervinin %24'üne sahip bir ülke olarak ve AB'nin ihtiyaç duyulduğu doğalgazın %40'ını sağlayan enerji güvenliğinde çok önemli bir aktördür (Namazov 2020), (Ultan ve Saygın 2022).

2020 yılının ilk döneminde, salgın nedeniyle düşen talep neticesinde doğalgaz fiyatları gerilemiş, Hollanda merkezli doğalgaz ticaret noktası TTF'de işlem gören vadeli doğalgaz kontratlarında megavat/saat başına fiyatlar 3,75 avroya kadar düşmüştür. Fiyatlar Eylül 2020 tarihinde tekrar 12 avroya yükselmiş Aralık 2021 tarihinde fiyatlar rekor kırarak 188 avroya kadar çıkmıştır (Anadolu Ajansı 2022e). Burada doğalgaz fiyatlarının artışında, pandeminin etkisinin azalması ile doğalgaz ve elektrik talebinin artması, aynı oranda doğalgaz arzının artmaması ve nakliyat süreçlerinde yaşanan aksaklıklar nedeniyle tedarik miktarlarındaki düşüşler ve Rusya'nın gaz akışını yavaşlatması etkili olmuştur.

Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi öncesinde, enerji fiyatlarının yükselmesine zemin hazırladığı, AB üyesi ülkelerin doğalgaz depolarını doldurmalarına fırsat vermek istememesi şeklinde yorumlamak anlamsız olmayacaktır. Nitekim doğalgaz fiyatlarını belirleyen Intercontinental Exchange sisteminden alınan ve Şekil-17'deki grafikte de görüldüğü üzere 2021 yılının başına 16 avro olan doğalgaz fiyatları Rusya'nın Ukrayna'ya saldırdığı Şubat 2022 tarihinde 140 dolara yükselmiş, bahar aylarında 100 avro seviyesine çekilmiştir (EndexICE 2022).

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişiminde tam kontrolü sağlayamaması ve büyük kayıplar vermesinde Batı'nın desteği büyük rol oynamıştır. Rusya da buna karşılık enerji kozunu kullanarak çeşitli gerekçelerle gaz akışlarında kısıtlamalar yapmış, AB ülkelerinin alternatif kaynaklardan tedarik süreçlerinde hızlı çözüm üretilmemiş, sorunun aşılabilmesi durumunda 2022 kışının AB için üretim kısıtlamaları dahil bir çok sıkıntıya neden olabileceği değerlendirildiğinden depoları doldurmak için doğalgaz talepleri yaz döneminde artmış ve bunun sonucu olarak Şekil-17 de görüldüğü gibi 2021 başında 16 avro olan doğalgaz 2022 yaz döneminde 350 avro fiyatlarına çıkmıştır (Euronews 2022a). Daha sonra üretilen çözümler, karşılıklı

yumuşama ve talepteki azalışa bağlı olarak 115 avro fiyatına kadar çekilmeye neden olmuştur. Yine de bu rakam birkaç yıl öncesi için rekor seviyelerdir.

Şekil 17. TTF Doğalgaz Fiyatları Değişim Grafiği (2021-2022)

Kaynak: (ENDEXICE 2022)

Rusya'nın enerji kartıyla AB ülkelerini nasıl sıkıntıya sokabileceği, geçen iki yılda yaşananlara bakıldığında rahatlıkla gözlemlenebilir durumdadır. Kaldı ki Rusya'ya yaptırım uygulanması süreçlerinde doğalgaz almama ambargosu uygulanmamıştır. Buna rağmen yaşanan tedarik sorunları nedeniyle doğalgaz ve bağlı olarak elektrik fiyatları astronomik yükselişler göstermiştir. AB ülkeleri elektrik ve doğalgaz kullanımlarında kısıtlamalar hayata geçirmiş, yükselen fiyatların hane halkı ve üreticiye maliyetini azaltmak amacıyla destek paketleri uygulamaya sokmuşlardır (Euronews 2022a).

Alınan tedbirlere ve üretilmeye çalışılan çözümlere rağmen sorunun aşılamayacağını değerlendiren Hollanda, AB ülkeleri arasında Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlarından 91 adedini Kasım 2022 tarihinde geri çekmiş ve AB adına ilk fire verilmiştir (Par 2022).

Savaş öncesinde yaşanan ve enerji fiyatlarını artıran gelişmeler ve savaş sonrasındaki sürecin büyük oranda Rusya'nın kontrolünde olduğu ve oyunu istediği şekilde yönlendirebileceği izlenimi verildiğinden, enerji konusunda ana tedarik

kaynağı Rusya olan ülkeler veya tedarikte tek kaynak bağımlılığı olan ülkeler için enerji tedarik güvenliği büyük risk taşımaktadır.

2.6.6. Tarım ve Sanayi Ürünlerinin Tedariklerinde Yaşanan Sorunlar

Rusya ve Ukrayna, buğday, arpa, ayçiçek yağı, kanola gibi ürünlerde küresel net satıcı durumunda oldukları Şekil-12 ve Şekil-13'te gösterilmişti. Temel gıda ürünleri olan bu ürünlerin tedariklerinde olabilecek sıkıntılar küresel olarak endişelere neden olmuş ve arzın talebi karşılayamaması nedeniyle söz konusu ürünlerin fiyatlarında hızlı yükselişler görülmüştür.

Ayrıca Rusya, dünyanın en büyük gübre üreticilerinden biridir ve gübre tarımda yüksek verim için oldukça önemlidir. Tarım ürünlerindeki fiyatları doğrudan etkileyen gübrenin tedarikinde sıkıntıyla karşılaşılması durumunda verimlilik düşeceğinden birim başına üretim maliyeti artacaktır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Ağustos 2021 ile Ağustos 2022 tarihleri arasında gübre ve toprak geliştiricilerin fiyatları %234 oranında artış göstermiştir (TÜİK 2022b). Burada da enerji fiyatlarının yükselişinde olduğu gibi Rusya'nın saldırı öncesinden piyasayı yükseltme yönünde adımlarının olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Şekil 18. Dünya Buğday Fiyat Değişimi (USD/Ton)

Kaynak: (ANADOLU AJANSI 2022h)

Anadolu Ajansı verilerine göre Şekil-18'de buğday fiyatlarında yaşanan dalgalanma görülmekte olup Covid-19 salgınının etkisini kaybetmeye başlaması ile birlikte yaşanan fiyat artışlarına ilave olarak Rus-Ukrayna savaşının başlaması ile kısa süre içerisinde %50'ye varan artış görülmüştür (Anadolu Ajansı 2022h).

Savaşın başlangıcıyla hızla yükselen buğday fiyatları, Türkiye'nin başarılı girişimi ile temelleri atılan ve Rusya ve Ukrayna arasında yapılan tahıl koridoru anlaşması ile hızla savaş öncesi seviyelerine geri gelmiştir. Söz konusu anlaşma ile sadece buğday değil arpa, kanola, ayçiçek yağı ve gübre tedarik kanallarının da açılması kapsama sokulmuştur. Tahıl Koridoru Anlaşması, özellikle düşük gelir grubu ülkeler için kritik önemdedir ki bu hem gıda krizi yaşanmaması hem de gıda fiyatlarının düşük tutulabilmesi için gereklidir.

Rusya'nın Ukrayna saldırısının başlangıcında, Ukrayna'nın Karadeniz'e açılan liman şehirlerini ele geçirmeye çalışması, hem Ukrayna'da üretilen tarım ürünlerinin sevk edilmesini hem de Rusya'nın kendi ürünlerini pazara sunulmasını kontrol etmesi, küresel gıda krizi ve gıda fiyatlarındaki enflasyonu artırıcı etkisi görüldüğü söylenebilir ki bu durum küresel gıda tedarik güvenliği için risk oluşturmaktadır.

2.6.7. Enerji Savaşının Ortaya Çıkması ve Tespit Edilen Bulgular

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması sonrası batı müttefiklerince Rusya'ya ağır yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, Rusya swift sisteminden çıkarılmış, Rusya Merkez Bankası'nın yurtdışında bulunan mal varlıkları dondurulmuş, Rus zengin ve siyasetçilerinin Batı ülkelerindeki mal varlıklarına el konulmuş ve bunlar dışında 10 binin üzerinde yaptırım hayata geçirilmiştir.

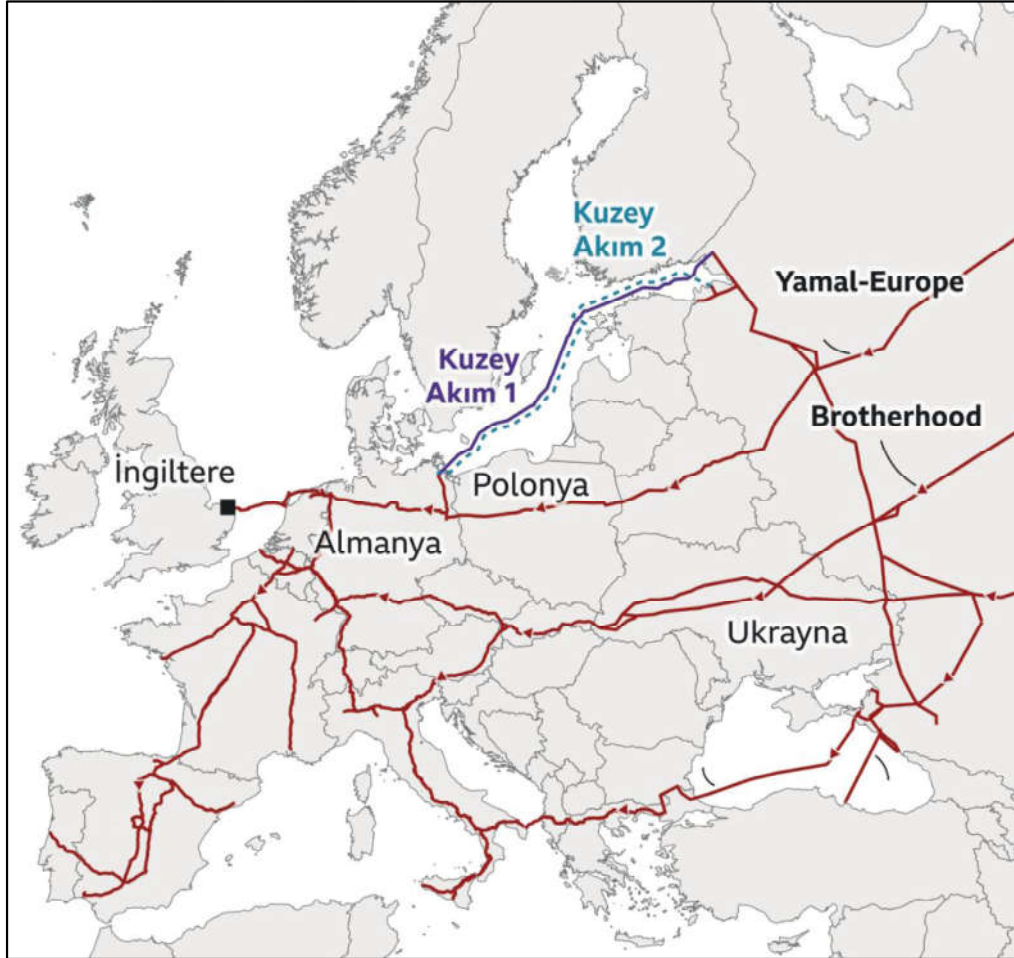
Rusya, Batı'nın yaptırımlarını umursamadan Ukrayna'ya tüm doğu sınırları boyunca saldırmış, ancak Ukrayna'dan beklenmeyen ölçüde direnişle karşılaşmıştır. Ukrayna'nın, ABD ve AB'nin destek kapsamında vermiş oldukları savunma sistemlerini ve Türkiye'den tedarik etmiş olduğu Siha sistemlerini etkin şekilde kullanması ile Rusya'nın ilerlemesi durdurulmuştur (Anadolu Ajansı 2022j), (NTV 2022).

Planladığı zamanda Ukrayna'yı işgal edememesi, direniş gösteren Ukrayna'nın moral kazanması, Batı'nın sürekli destek sağlaması, Rus güçlerinin ağır kayıplar vermesi sonucu Rusya, enerji ve tarım ürünlerinde risk oluşturabileceği yönündeki

adımlarına ilave olarak nükleer gücünü tehdit olarak masaya koymuştur (Hürriyet 2022).

Savaş boyunca Rus gazı tam olarak kesilmemiş ancak karşılıklı güven sarsıcı açıklamalar yapılmıştır. Dolar ve Euro'ya bağlı ticari işlemlerdeki yaptırımların etkisini azaltmak amacıyla Rusya tarafından doğalgaz satış bedellerinin Rus Rublesi olarak ödenmesi istenmiş ancak bu AB devletleri tarafından reddedilmiştir (Euronews 2022c). Rusya da enerji kozu olarak doğalgaz arzını kesmiş, Eylül 2022 tarihinde Batı tarafından uygulanan yaptırımlar kalkmadan düzenli gaz akışının olmayacağını belirterek Kuzey Akım 1 boru hattı üzerinden Avrupa'ya yapılan gaz sevkiyatının durdurulduğunu açıklamıştır. Alman yetkililer, yaklaşan kış nedeniyle sıkıntı yaşanacağını ve mevcut gaz depolarının 2,5 aylık bir kapasiteye sahip olduğunu dile getirerek hane halkları için trajik durumlar yaşanabileceğini belirtmişlerdir (CCNTURK 2022).

Şekil 19. Avrupa'daki En Önemli Doğalgaz Boru Hatları

Kaynak: (BBC NEWS 2022c)

Doğalgaz Avrupa için kritik önemde bir emtiadır ve doğalgazın %35 ten fazlası Rusya'dan tedarik edilmektedir. Şekil-19'da Avrupa'nın en önemli doğalgaz boru hatları gösterilmekte olup gazların çıkış kaynağı Rusya olarak görülmektedir. Söz konusu hatlarda denize kıyısı olan özellikle Batı Avrupa ülkelerinin limanlar kanalıyla sıvılaştırılmış doğalgaz alternatifleri bulunmaktadır. Ancak Rusya'ya daha yakın bölgede yer alan ve gaz ihtiyacının %50'sini Rusya'dan sağlayan Almanya ve diğer ülkeler için durum daha zorlayıcıdır. Bu riski ortadan kaldırmak için Almanya tarafından sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) terminal inşası kararı alınmış, Azerbaycan'dan ve Türk Cumhuriyetleri'nden sağlanacak gazın Türkiye üzerinden alımı yapılarak Rusya'ya alternatif oluşturulma çalışmaları başlatılmıştır. Diğer yandan Rusya'nın doğalgazının alternatifi LNG'de küresel pazarın en büyük tedarikçisi ABD'dir. Avrupa tarafından gelen talep ile birlikte 2021 yılına göre %40 daha fazla LNG satışı gerçekleştirmiştir. (Anadolu Ajansı 2022i), (BBC NEWS 2022c), (Anadolu Ajansı 2022c).

Enerji savaşları olarak değerlendirilebilecek süreçle ilgili güncel literatür kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle ulusal haber kanalları verileri dikkate alınarak yapılan analize göre karşılıklı yapılan hamlelerden çıkarılan sonuçlar aşağıda gösterilmiştir.

- Savaşın başlamasından bir yıl öncesinden itibaren, talebi karşılamayan arz ve Rusya'nın gaz kısıntıları nedeniyle doğalgaz ve bağlı olarak elektrik fiyatları hızla artmaya başlamıştır.
- Savaşın başlaması ile Rusya'ya yaptırımlar uygulanmış ancak AB için hayati önemde olan doğalgaz alımının durdurulması yönünde karar alınamamıştır.
- Savaşın Rusya'nın istediği gibi ve kısa sürede sonlanmaması sonucu Rusya tarafından yaptırımların etkisini hafifletmek için doğalgaz ödemelerinin Ruble olarak yapılması istenmiştir.
- Batı ülkeleri tarafından Ruble ile ödemeye yanaşılmamış bunun üzerine Rusya tarafından gaz kesintileri uygulanmıştır.
- 2022 yılı yaz döneminde, kışa doğru sorun yaşamak istemeyen Avrupa ülkeleri tarafından doğalgaz depolarını doldurma konusunda yarış başlamış ve artan talebe bağlı olarak 2021 yılı başında 16 avro olan doğalgaz fiyatları 350 avro gibi yeni rekorlar kırmıştır.

- Bu süreçte Avrupa tarafından alternatif çözümler gündeme gelmiş, LNG tedarikine ağırlık verilerek ve ABD'den tedarik edilen LNG miktarında 2021 yılına göre %40'lık artış görülmüştür.
- Diğer alternatif olarak Türk Cumhuriyetleri'nden gaz alımının artırılması çalışmaları gündeme gelmiş ancak buna sıcak bakmayan Rusya'nın engel olup olamayacağı ileride görülecektir.
- AB ülkeleri doğalgazdan elektrik üretim yerine kömür santrallerine tekrar ağırlık verme ve nükleer santralleri gündeme alma fikirlerini tartışmaya başlamıştır.
- Sorunun kısa sürede çözülemeyeceğini değerlendiren Hollanda Rusya'ya olan yaptırımları Kasım 2022 tarihinde kısmen kaldırarak AB ülkeleri arasında ilk fire veren ülke olmuştur.
- Rusya için AB yaklaşık dokuz kat büyük bir ekonomi olarak çok önemli bir pazardır ancak aynı ülke için Çin ve Hindistan gibi büyük pazarlar da vardır. Rusya'nın mevcut emtiaları için pazar bulabileceği açıktır ancak kar kaybına neden olabileceği değerlendirilmektedir.
- Çin ve Rusya arasında 2022 sonunda bir adet doğalgaz boru hattı açılmış, 2024 yılında da yeni boru hattı projesi başlatılması planlanmıştır.
- Çin, Rusya'dan aldığı LNG'nin fazlasını üzerine yüksek kar koyarak AB ülkelerine satmıştır. Ayrıca 24 adet olan mevcut LNG tesislerine 35 adet daha ekleme planı vardır ki bu durum Rus gazının dünyaya pazarlanmasına zemin hazırlayacaktır.
- Avrupa için de kısa sürede olmasa da alternatif enerji tedarik kanalları bulunabilecek ancak birim maliyetleri artıracığı değerlendirilmektedir.
- Rusya-Ukrayna savaşının ve AB yaptırımlarının devam ettirilmesi, en büyük LNG tedarikçisi ABD tarafından desteklenen bir politika mıdır bu da ileride cevabı bulunacak bir sorudur.
- Rusya'nın, çıkarları doğrultusunda mevcut güç kaynaklarını (enerji, tarım, nükleer vb.) kullanarak ön hazırlık yapmak ve sonrasında evrensel hukuk normlarına aykırı olarak barış dışı girişimlerde bulunmak devamlı bir strateji olabileceği görülmektedir.

Rusya tarafından, Ukrayna savaşı öncesi ve savaş sürecinde enerji kartının aktif olarak kullanılması, diğer ülkelerin bu hususta zor durumda kalmaları, ülke ekonomileri ve hane halklarını doğrudan etkilemesi ve Türkiye'nin de enerji

yönüyle dışa bağımlılığının kritik seviyede olması nedenleriyle küreselleşmenin enerji bağlamında ele alınmasının uygun olacağı değerlendirilmiş ve konu ayrı bir başlıkta ele alınmıştır.

BÖLÜM III

KÜRESELLEŞMENİN ENERJİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. ENERJİ İHTİYACININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Avrupa kıtasında, sanayi devrimi öncesi tarım, üretim ve ulaştırma süreçlerinde insan, hayvan, su ve rüzgâr gücü ile çalışması sağlanan makine ve cihazlar kullanılmaktaydı. Sanayi devrimi ile birlikte buhar gücünün kullanılmaya başlanması daha sonra elektriğin keşfi ve kullanılması, içten yanmalı motorların icat edilmesi ile birlikte buna uygun makinelerin geliştirilmesi özellikle Batı dünyası tarafından rekabetsel üstünlüğün ele geçirilmesine neden olmuştur. Bu süreç birbirini tetikler ve destekler şekilde yürümüştür (Şahin 2019). Sanayileşmenin başlaması ile Batı dünyasında üretim hacimleri artmış, daha az gelişmiş pazarlara ürünlerini satarken bu pazarlardaki kaynakları sömürü yöntemleri ile kendi ülkelerine taşımışlar, elde edilen zenginlik yeni buluşların yapılması için zemin hazırlamış, geliştirilen her teknolojik yenilik bu ülkeleri gerek askeri gerek ekonomik olarak daha güçlü hale getirmiştir.

19. YY sonlarından itibaren içten yanmalı motorların üretilerek yaygın şekilde kullanılmaya başlanması ve elektrik enerjisi ile çalışan makinelerin çoğalması enerjiye olan gereksinimi üst seviyelere taşımıştır. Modern dünyada mal ve hizmet üretiminde ülkelerin mukayeseli üstünlüklerinin devam edebilmesi için üretim sektörlerinin kesintisiz enerji ile desteklenmesi gerekir. Bu nedenle ülkeler, ihtiyaçları olan enerjiyi sağlamak ve garanti altına almak için savaş dahil her türlü arayış içine girmişlerdir (Çepik 2015).

3.1.1. Enerjinin Toplum ve Ülke Ekonomilerindeki Yeri

Günümüzde, önceki yüzyıllara oranla toplumların enerji ihtiyaçları çok hızlı şekilde artmış ve artmaya devam etmektedir. Yaşam alanlarımızdaki hayatı kolaylaştıran elektrikli cihaz ve makineler, aydınlatma sistemleri, doğalgaza bağlı ısıtma sistemleri, bireysel ve toplu taşımada kullanılan araçlar, hava, kara, deniz ve demir yolu taşımacılığı araçları, iş makineleri sanayide kullanılan cihaz ve makineler,

tarım ve hizmet sektöründe kullanılan makineler gibi günümüzün teknolojisi ile çalışan makineler enerjiye ihtiyaç duyarlar. Bu nedendir ki enerji tüketimi ile ekonomilerin gelişimi doğru orantılıdır (Rashed 2020:53).

Ekonomilerin gelişimi ve büyümesi hedeflenen sektörlerle daha fazla yatırım yapılmasına ve bu sektörlerin rekabet edebilir şekilde genişlemesine bağlıdır. Özellikle üretim sektöründe büyüme, enerji tüketen makinelerin nicelik olarak artırılarak daha fazla kullanılması ve üretim maliyetlerinin düşürülerek rekabetsel üstünlüğün sağlanması ile ilişkilidir. Her ne kadar yüksek enerji tüketimi yüksek verimlilik olarak değerlendirilmese de iş gücü maliyetini azaltmak için kullanılan makineler elektrik tüketimini artırmaktadır. Diğer yandan yaşamı kolaylaştıran elektrikli cihazların daha fazla kullanımı ve enerji tüketimi, toplum refahının yükseltilmesi destekler (İren ve Atlı 2022).

Ekonomiler, artan nüfusun istihdamı için sürdürülebilir olarak büyümek durumundadırlar ve bunun sağlanabilmesi için en önemli girdilerden birisi enerjidir (Temiz Dinç ve Akdoğan 2019). Ekonomiler için kesintisiz enerji temininde karşılaşılan sorunlar enerji fiyatlarının artmasına, toplumun tüm katmanları tarafından ihtiyaç duyulan enerjiye bazı kesimlerin ulaşamamasına neden olur ve refah seviyesinin düşmesine zemin hazırlar. Öte yandan, ülke ekonomisinin ihtiyaç duyduğu enerjinin düşük maliyetli olarak sağlanamaması, üretim maliyetlerini negatif etkileyeceğinden rekabet edebilirliği de olumsuz etkiler. Bu nedenlerle devletler gerek toplumun tüketim ihtiyacı için gerekse ekonomilerinin gereksinimi için uygun maliyetli kesintisiz enerjiyi garanti altına almak isterler (Çetinkaya 2019:211-212).

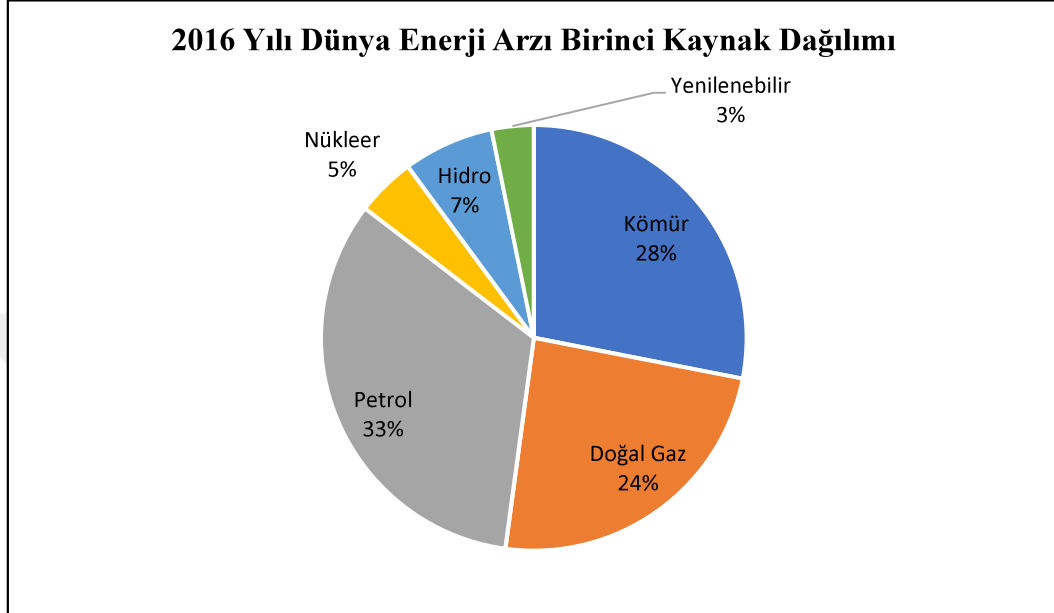
3.1.2. Dünyadaki Enerji Kaynakları Dağılımı ve Arz Değişimi

Kalkınma Bakanlığı Özel İhtisas Komisyonunun 11. Kalkınma Planının (2019-2023) içindeki enerji arz ve güvenliği raporuna göre; dünyadaki birincil enerji ihtiyacının Şekil-20'de gösterildiği gibi %33'ü petrolden, %28'i kömürden, %24'ü doğalgazdan olmak üzere toplam arzın yaklaşık %85 gibi büyük bir kısmı fosil kaynaklarından elde edilmektedir. Dünyadaki ulaşılabilir maliyetteki fosil yakıt kaynakları her geçen gün azalmakta buna karşın gelişen teknoloji ile birlikte enerji tüketimi de hızla artmaktadır (SBB 2019).

Tüketilen enerji tek bir formda kullanılmamakta, değişim veya dönüşüme uğramamış birincil enerji türü olarak; petrol, taş kömürü, güneş enerjisi, doğalgaz, hidroelektrik ve jeotermal enerji, rüzgar enerjisi, denizlerden elde edilen dalga ve

gelgit enerjisi, odun, bitki ve hayvansal atıklar şeklinde kullanılabilirdiği gibi ikincil enerji türü olarak; elektrik, kok kömürü, hava gazı ve sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) formunda da kullanılabilir (Çalışkan 2009:298).

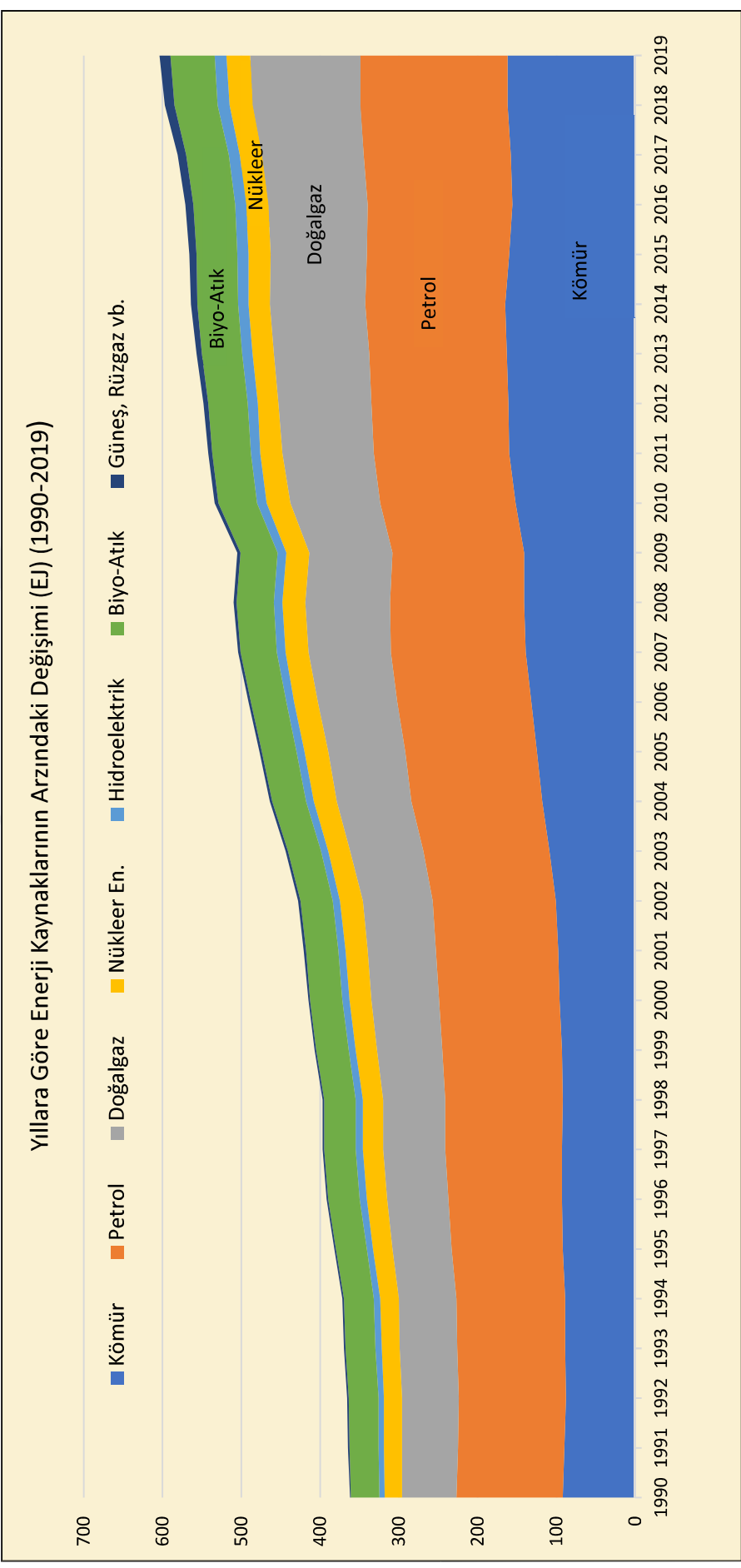
Şekil 20. 2016 Yılı Dünya Enerji Arzında Birincil Kaynakların Dağılımı

Kaynak: (SBB 2019)

Uluslararası Enerji Ajansının (IEA) Şekil-21 gösterilen verisine göre 1990-2020 yılları arasında enerji arzında yaklaşık %50 oranında bir artış görülmektedir. Artışın detayına bakıldığında petrol, doğalgaz, kömür, nükleer, hidro ve bio yakıt skaladaki yerlerini benzer oranlarda artırmışlar, 2000’li yıllardan itibaren yenilenebilir enerji kaynakları da enerji kaynakları skalasında yer bulmaya başlamıştır (IEA 2022b). Artan dünya nüfusu, küreselleşmeye bağlı olarak enerji kaynaklarının dünya pazarına daha kolay sokulması, gelişen teknoloji ile üretim süreçlerindeki enerji kullanımının yükselmesi, yaşam alanlarındaki enerji tüketiminin artması ve ısınma sistemlerinde birincil veya ikincil fosil yakıt kaynaklarına yönelimin sonucu enerjiye olan talep artmıştır.

Şekil 21. Yıllara Göre Enerji Kaynaklarının Arzındaki Değişim (1990-2019)

Kaynak: (IEA 2022)

Dünya nüfusunun büyük bir kısmı gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde yaşadığı düşünülürken, bu ülke ekonomilerinin büyümesi ve toplumlarının enerji ihtiyacının hızla artmaya devam edeceği öngörülebilir (Bilim 2016:146).

Enerji ihtiyacının her geçen gün artmasına karşın, fosil yakıt ağırlıklı mevcut enerji kaynaklarının her geçen gün azalması ülkeler için alternatif arayışları zorunluluk haline getirmiştir. Son on yıl içerisinde yaşanan gelişmeler ve özellikle Rusya-Ukrayna savaşı sürecinde yaşananlar, enerjide dışa bağımlılığın tehlikeli sonuçlarını ortaya koymuştur. Bu nedenlerle gelecek yıllarda ülkeler tarafından enerjide dışa bağımlılığı ortadan kaldırmaya yönelik adımların ağırlık kazanacağı öngörülmektedir. Mevcut fosil yakıt türlerinin ülkeler için ne kadar önemli olduğu, bu enerji kaynağının tedarikinde yaşanacak sorunlarda dünyanın büyük bir ekonomik sıkıntı yaşayacağı ve enerjiiyi kontrol edebilmek asıl amacı ile ülkelerin silahlı ve diğer yollarla nasıl mücadeleler verdikleri 1973 petrol krizi öncesi ve sonrasında görülmüştür (Venn 2013). Fosil kaynaklı enerjinin kesintisiz ve uygun maliyetli tedarik garantisinin olmadığı son dönemde yaşananlarla ortaya çıkmıştır.

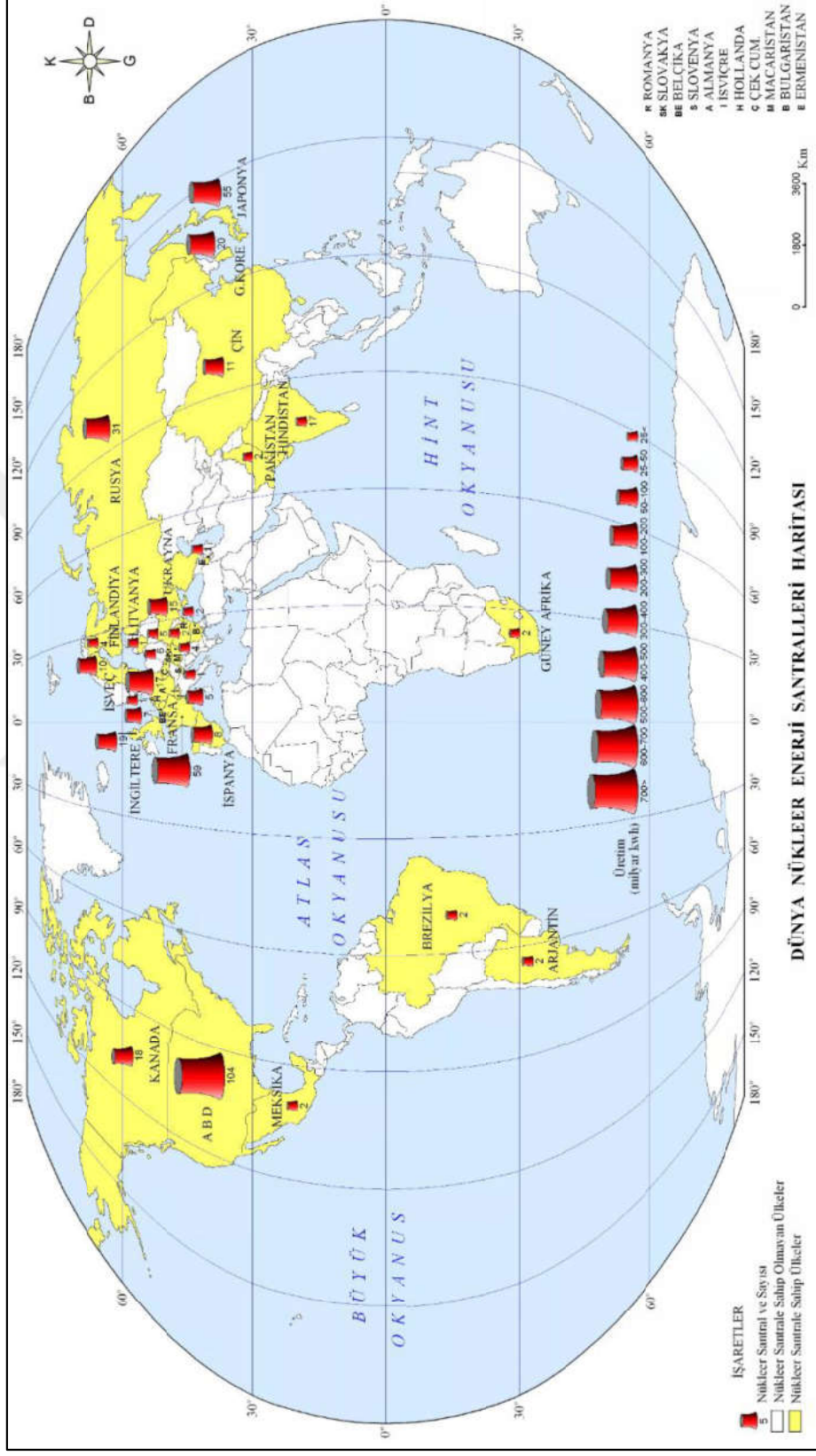
Küreselleşmenin enerji bağlamında değerlendirilmesi yapılırken çalışmamızda özellikle güç savaşları incelenmiş, bu kapsamda, küresel güçler tarafından birbirlerinin ekonomik olarak zayıflatılmasına yönelik atılan adımlar ve Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı fiili savaş ele alınmıştır. Güç savaşları çerçevesinde, diğer enstrümanların yanında ağırlıklı olarak enerji kaynaklarının karşı tarafa yaptırım aracı olarak kullanıldığı ve burada da en çok doğalgaz ve buna bağlı ikincil enerji türü olarak elektrik ihtiyacı hassasiyetinin ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Bu noktada doğalgaz, küresel enerji ihtiyacının karşılanması konusunda özel durumu olduğundan çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. Diğer yandan güç savaşları başlığı altında kullanılan bir diğer enstrüman nükleer kartıdır ki bu hem ihtiyaç duyulan elektrik enerjisinin sağlanmasında hem de nükleer silah teknolojisine sahip olma anlamında caydırıcı avantaj sağladığından ele alınmıştır. Ayrıca enerji konusunda, temelde son tüketim ürünü olan elektrik de ele alınacak, çalışmayı odağından uzaklaştırmamak için tüm enerji formları incelenmeyecektir.

3.1.2.1. Nükleer Enerji

Fosil enerji kaynakları ülkelere eşit olarak dağılmadığından kaynakları bulunmayan ülkeler alternatif arayışlarla eksikliği gidermeye çalışmaktadırlar. Bu arayışların sonucu olarak enerjide kaynak çeşitlendirme ve enerji kaynakları arasında

farklılaştırma gündeme gelmiştir. Özellikle 1970’li yıllardaki petrol krizi nedeniyle alternatif enerji arayışları nükleer enerji santrallerinin önünü açmıştır. Nükleer enerjinin kaynakları taşıdıkları risklerin yanında avantajlar da sağladığından yakın geçmişte ülkeler tarafından stratejik önem verilen ve kazanılması istenen bir yetenek olarak görülmüştür. Ükelere sağlayacağı kesintisiz enerji ve dışa bağımlılığın ortadan kaldırmasına katkısı ve nükleer silah için altyapı hazırlaması cazibe oluşturmuştur (Kıbaroğlu 2013:11). Ancak, riskleri de beraberinde getirmiş ve 1986 yılında o dönem Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) parçası olan řu anda Ukrayna devleti sınırları içinde yer alan Çernobil nükleer santralinde patlama meydana gelmiştir. Bu kazaya rağmen, birçok ülke emniyet önlemleri ile nükleer santralleri kurmaya ve kullanmaya devam etmekte olup dünyadaki nükleer enerji santrallerinin dağılımı Şekil-22’de gösterilmiştir (ETKB 2022c).

Şekil 22. Dünya Nükleer Enerji Santralleri Haritası

Kaynak: (Milliyet 2022)

Nükleer Enerji Santralleri Haritası incelendiğinde başta ABD olmak üzere ekonomik olarak gelişmiş Avrupa ülkelerinin, Rusya, Çin, Japonya, Kore ile diğer bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin de nükleer enerji santrallerine sahip oldukları görülmektedir ve kullanmaya devam etmektedirler. Bu güce sahip olmayan ülkeler ya fosil yakıtlarına sahip oldukları için ihtiyaç duymayanlar ya az gelişmiş ülkeler ya da nükleer güce sahip olunması açık veya örtülü olarak istenmeyen ülkelerdir. Washington, D.C. merkezli Nükleer Enerji Enstitüsü'nün (Nuclear Energy Institute-NEI) 2021 yılı verilerine göre mevcut durumda dünyadaki ülke bazında nükleer santral miktarı ve kapasiteleri Tablo-5'te gösterilmiştir. Buna göre en büyük nükleer enerji kapasitesine sahip olan ülke ABD olup yapım aşamasındaki projelerle birlikte Çin, Fransa ve Rusya onu takip etmektedir (IEA 2022). Burada dikkat çekici olan Fransa'nın ihtiyaç duyduğu enerjinin %70'ini fosil yakıtlara bağımlı olmadan nükleer santrallerden karşılamasıdır (IAEA 2022). Fransa'nın bu avantajlı durumu dış politikasını belirlerken kendisine avantaj sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nükleer enerji santralleri stabil ve kesintisiz enerji sağladığından enerji konusunda riskleri azaltan bir kalkan görevi görmektedir, ancak nükleer yakıt kaynağı tedariki, kullanılan nükleer atıkların depolanması ve barındırdığı riskler nedeniyle en büyük enerji kaynağı statüsüne gelmemiştir (Yılmaz 2020).

Nükleer enerji sadece elektrik üretmek amacıyla kurulan yapılar değildir. Yüksek teknoloji, bilgi birikimi ve yatırım gerektirir ve aynı zamanda bu teknolojiye sahip olan ülkelerin nükleer silah yapabileceği değerlendirilir. Hem nükleer enerji santrallerinde hem de nükleer silahlarda zenginleştirilmiş uranyum kullanılmaktadır. Uranyum zenginleştirilmesi ilave zenginleştirme tesisinin kurulmasını ve zaman isteyen işlemlerin uygulanmasını gerektirir. Özellikle bu tesislere sahip olan ülkeler nükleer silah için gerekli uranyumu üretebilirler. Zenginleştirilen uranyum, zenginleştirme seviyesine göre farklı amaçlarla kullanılabilirler. %7-20 arası zenginleştirilmiş uranyum nükleer santraller, araştırma reaktörleri ve denizaltılarda kullanılabilirken %20 ve üzeri uçak gemileri, denizaltılar ve nükleer silahlarda kullanılabilir. Bu sebeple zenginleştirme çok kritik bir yetenektir ve mevcut durumda bu yeteneğe ABD, Çin, Rusya, Fransa, İngiltere, Japonya, Almanya, Hollanda ve Pakistan sahiptir (Gencay vd. 2019:254). Bu yeteneği olan ülkelerin aynı zamanda nükleer silah üretebilme yeteneğinin olduğu kabul edilebilir ki bu da dış politikada oyun değiştirici bir güçtür.

Tablo 5. Ülke Bazında Nükleer Enerji Santrali ve Üretim Kapasitesi (2021)

ÜLKELERİN NÜKLEER SANTRAL SAYILARI VE KAPASİTELERİ (2021)				
S/N	Ülke	Nük. Sant. Sayısı (Adet)	Elek. Ürt. Kap. (GWH)	Ülke Tüketimindeki Payı (%)
1	Fransa	56	363	69
2	Ukrayna	15	81	55
3	Slovakya	4	15	52
4	Belçika	7	48	51
5	Macaristan	4	15	47
6	Çek Cumhuriyeti	6	29	37
7	Slovenya	1	5	37
8	Bulgaristan	2	16	35
9	Finlandiya	5	23	33
10	İsveç	6	51	31
11	İsviçre	4	19	29
12	Güney Kore	25	150	28
13	Ermenistan	1	2	25
14	İspanya	7	54	21
15	Rusya	37	208	20
16	ABD	92	772	20
17	Romanya	2	10	19
18	İngiltere	9	42	15
19	Kanada	19	87	14
20	Beyaz Rusya	1	5	14
21	Almanya	3	65	12
22	Tayvan	3	27	11
23	Pakistan	6	16	11
24	Japonya	33	61	7
25	Arjantin	3	10	7
26	Güney Afrika	2	12	6
27	Meksika	2	12	5
28	Çin	55	383	5
29	Hindistan	22	40	3
30	Hollanda	1	4	3
31	Brezilya	2	14	2
32	BAE	2	10	1
33	İran	1	3	0
	Toplam	438	2.653	

Kaynak: (NEI 2022)

Ülkemizde, nükleer enerjiye karşı ön yargılı yaklaşımlar sıklıkla gündeme gelmekle birlikte savunulan hususların ve endişe kaynaklarının çok fazla yerinde olduğu söylenemez. Zira Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın Nükleer Bilgilendirme Kitapçığında; nükleer enerjinin Türkiye için neden gereklilik olduğu gösterilmektedir. 1977 yılında Türkiye nükleer enerji santralini (Akkuyu) kurmak için proje başlatırken aynı yıl Güney Kore'nin ilk santralini kurduğu, aradan geçen zamanda Türkiye henüz santralini açma aşamasına gelmemişken Güney Kore'nin 22'nci santralini devreye soktuğu, petrol zengini olan ve sınırlı topraklara sahip Birleşik Emirlikleri'nin dahi nükleer santral kurulumunu gerçekleştirdiği, Avrupa ve ABD'de yerleşim yerlerine oldukça yakın bölgelerde nükleer enerji santrallerinin kurulu olduğu, sanılanın aksine çevreye yaydığı radyasyonun reaktörün kapısında durulsa bile günlük kullanılan elektronik cihazlar, ulaştırma araçları ve sigaraya göre yok sayılabilecek seviyede düşük olduğu, bu nedenle Avrupa'da reaktörlerin çevrelerinde tarım ve hayvancılığın kısıtsız yapıldığı, elektrik üretiminde doğalgaza göre daha düşük maliyetli olduğu bilgisi aynı kaynakta yer almaktadır. (ETKB 2022c). Nükleer enerji santrallerinin ülkelere göre dağılımına bakıldığında, olası risk durumunda tüm çevre ülkelerin etkileneceği değerlendirildiğinde, yakın coğrafyalarda çok sayıda nükleer santralin mevcut olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'deki nükleer enerjiye karşı yaklaşımların dış kaynaklı yersiz tepkiler olduğu ve bu alana yatırım yapılmasında gecikildiği söylenebilir.

3.1.2.2. Elektrik Enerjisi

Günümüzde aydınlatma, ulaştırma, sanayi ve toplumun en çok ihtiyaç duyduğu enerji türü, ikincil enerji olarak tanımlanan elektrik enerjisidir. Bu enerji kaynağı kömür, doğalgaz gibi fosil yakıt kaynaklı diğer enerji türleri dönüştürülerek, nükleer, hidro, yenilenebilir enerji kaynaklarından doğrudan elde edilir (Kar vd. 2019:38). Dünyadaki elektrik enerji üretiminin kaynağına göre dağılımı International Enerji Agency'nin (IEA) Şekil-21'de gösterilen verileri dikkate alındığında %70'e yakın kısmı yenilenemez enerji kaynaklarından üretilmektedir (Akbaş ve Ürün 2016). Kömür, elektrik üretiminde birincil kaynak olarak yerini korurken son 30 yılda kullanım oranı artan doğalgaz, elektrik üretiminde kömürden sonra en çok kullanılan ikinci kaynak konumuna yükselmiştir.

IEA'nin açık kaynak bilgi bankasında yer alan fosil yakıtların nerelerde ve hangi oranlarda kullanıldığını gösteren tablolara göre, dünyada tüketilen kömürün

%82'si, doğalgazın %40'ı elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Bunun yanında elektrik üretmek için nükleer, hidro elektrik, rüzgar, güneş, dalga, jeotermal gibi yenilenebilir enerji santralleri de kullanılmaktadır (IEA 2022d).

Elektrik enerjisi mevcut durumda depolanamayan veya depolama maliyeti yüksek bir enerji türüdür. Bu nedenle üretilmesini takiben tüketilmesi beklenir ki mevsim veya gün içindeki talep miktarlarında dalgalanmalar bu enerji türü için geçerlidir. Kolaylıkla dönüştürülebilir nitelikte olması kullanılabilirliği açısından diğer enerji formlarına göre avantaj sağlar. Enerji nakil hatları ile taşınması nedeniyle ihtiyaç duyulan bölgeye çok düşük kayıplarla taşınabilir.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın geleceğe yönelik "Türkiye Elektrik Enerjisi Talep Projeksiyonu Raporu 2020-2040" ile ülkemizin gelecek yirmi yılında elektrik enerjisi bağlamında nasıl bir taleple karşılaşılacağına projeksiyon tutulmaya çalışılmıştır. Söz konusu raporda, elektrik tüketiminin sürekli bir artış seyretmesinin beklendiği kurgulanan üç farklı talep senaryosuna göre en yüksek talep durumunda %100 civarında bir artışın öngörüldüğü gösterilmiştir (ETKB 2022b). Türkiye'de olduğu gibi tüm dünyada da elektrik talebinin hızlı bir şekilde artacağını öngörmek, içten yanmalı motorların yerini almaya başlayan elektrikli araçlar nedeniyle talep patlamasının beklenmesi, endüstri 4.0 ile iş gücünden çok makinelerin çalışması nedenleriyle hatalı bir yaklaşım olmayacaktır. Gelecekte rekabet edebilir ülke olmanın özellikle düşük maliyetli elektrik enerjisi tedarikine bağlı olduğu şeklinde bir çıkarımda bulunabiliriz.

Şekil-21'de gösterildiği gibi doğalgazın elektrik üretiminde artan ve önemli bir yere sahip olması ve bu kaynağın belirli ülkelerin tekelinde olması nedeniyle konu ayrı bir başlık olarak incelenmiştir.

3.2. DOĞALGAZ

Doğalgaz, fosil enerji kaynaklı petrol türevi bir gaz olup milyonlarca yıl önce yaşamış olan bitki ve hayvanların yerkabuğu altında kimyasal değişime uğraması sonucu oluşur. Kömür ve petrol gibi diğer fosil enerji kaynaklarının yanması sonucu ortaya çıkan zehirli gazlar doğalgazda olmadığı için çevreci bir enerji türü denilebilir. Doğalgaz, hem çevreci olması hem de kolay kullanılması nedeniyle en çok talep gören enerji türlerindedir (Özcan 2014).

Fosil kaynaklı yakıtların kullanımına bakıldığında, 18. yüzyılda başlayan sanayi devrimi döneminde makinelerde kullanılan buharın elde edilebilmesi için yakıt

olarak kömür kullanılmıştır. 1860'lara kadar üstünlüğünü koruyan kömür, o tarihlerde ticarileşen petrolün kullanımının artması sonucu üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Petrolün tamamının tüketilebilmesi ve kömür gibi artık ürün bırakmaması ve boru hatları gibi kolay taşıma yollarının olması, en önemlisi içten yanmalı motorların yakıt kaynağı olması onu üstün konuma getirmiştir. Ancak her iki yakıtta da yanma işlemi sonucunda çevreye zararlı gazlar salınmakta, özellikle büyük sanayi şehirlerinde gerek sanayide gerekse ısıtma amacıyla kömür kullanımının tercihi bu şehirlerdeki hava kirliliğini kritik seviyelere yükseltmiştir. Bu sorunun çözümü olarak doğalgaz ön plana çıkmış, hem sanayide kullanılabilmesi hem de ısınma amacıyla kullanılabilmesi ve çevreye zararının minimum düzeyde olması doğalgazı en çok tercih edilen enerji türlerinden biri haline getirmiştir (Engin 2010:234). Türkiye'de de hızlı kentleşme ve sanayileşmenin arttığı 2000 yılı öncesinde, kış aylarında özellikle büyük şehirlerde yoğun olarak görülen ve insan sağlığı için risk oluşturan hava kirliliği, doğalgazın yaygın olarak kullanılmaya başlanması ile makul seviyelere düşmüştür.

3.2.1. Doğalgazın İlk Kullanım Örnekleri

Bazı kaynaklarda doğalgaz ilk olarak M.Ö 6000-2000 arası İran'da görüldüğü, bazı kaynaklarda da kömürde olduğu gibi doğalgazın da ilk defa M.Ö. 900'lerde Çin'liler tarafından keşfedildiği, deniz suyunun kaynatılarak içme suyu elde etme amacıyla kullanıldığı söylenmektedir. M.Ö. 50'li yıllarda İtalya'nın Roma kentinde aşk tanrıçası tapınağının sürekli aydınlatılmasında kullanılmış, M.S. 150'lerde Çin'de bambu kamışları kullanılarak kuyulardan çıkarıldığı ve tuz alanlarının kurutulması amacıyla kullanıldığı bilinmektedir (Bayraç 2018:16).

Daha yakın tarihlerde doğalgaz, 17. yüzyılda İtalyanlar tarafından ısıtma ve tapınaklarda aydınlatma amaçlı kullanılmış, 18. yüzyılın sonlarına doğru kömürün yakılması sonucu ortaya çıkan gazın sokak aydınlatmasında kullanarak İngilizler tarafından ticari amaçla kullanmışlardır. Doğalgaz 1815'de ABD'nin Virginia bölgesinde tuz madeninde kullanılarak üretim sektörüne girmiş, yine ABD'de 1821 yılında doğalgaz üretimi amacıyla ilk kuyu açılmıştır. 1891 yılında İndiana-Chicago arasında 120 mil uzunluğundaki hat döşenerek ilk doğalgaz boru hattı hayata geçirilmiştir (Özcan 2014:11).

3.2.2. Doğalgazın Enerji Kaynağı Olarak Kullanılması

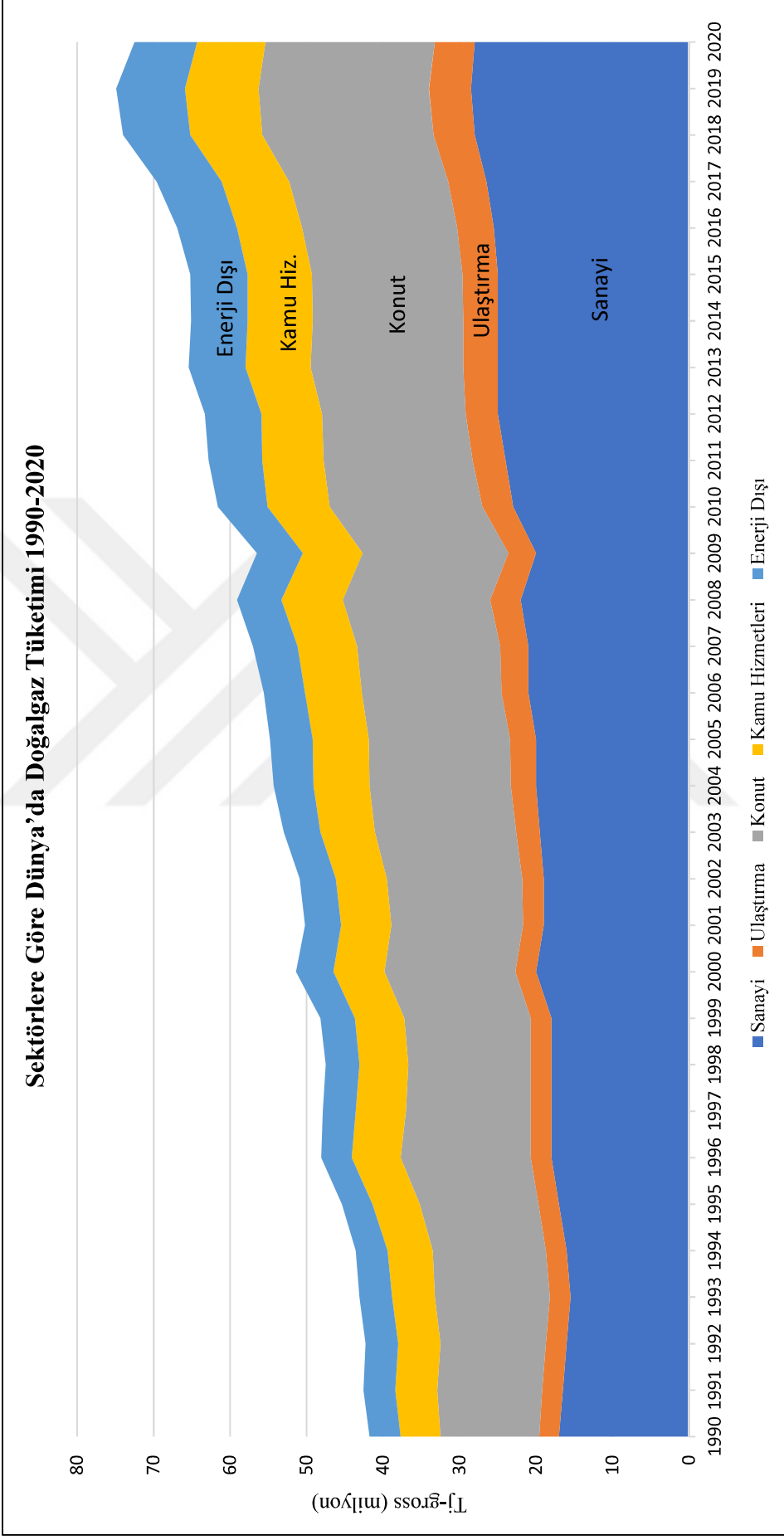
Boru hatlarının kurulumu ile 20. yüzyılın başından itibaren doğalgaz günlük hayatta kullanılmaya başlanılmış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kullanım hızlanmıştır. Sanayileşen ve büyüyen Avrupa şehirlerinde gerek ısınma gerekse sanayide elektrik üretimi için kullanılan kömür ve petrolün oluşturduğu hava kirliliği kitle ölümlerine varacak seviyeye kadar yükselmiştir. Bunun neticesinde yakıldıktan sonra diğer fosil yakıtlar gibi zararlı gazlar salmayan doğalgazın kullanımına ağırlık verilmiştir. Yine İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'de önemli gaz rezervleri bulunmuş, sıvılaştırma teknolojisinin gelişmesi ile deniz aşırı ülkelere sevki başlamıştır. 1970'lerdeki petrol krizi sonrası doğalgazın önemi artmış, özellikle Almanya, Fransa, İtalya gibi sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde kullanımı daha da artmıştır (Çetin ve Demirci 2016).

Dünya petrol taşımasının %60'ı tankerlerle yapılırken doğalgazın %25'i tankerlerle yapılabilir. Petrolün nakliyesi su gibi kolay iken -161 santigrat derecede sıvı hale getirilebilen doğalgazın soğutucu sistemi olan tankerlerde taşınması gerekir ki bu petrol taşımasına göre maliyeti 7 kat artırır. Bu nedenlerle sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG), boru hattı ile taşınan doğalgaza göre daha maliyetlidir (Kantörün 2010:89).

Şekil-23'te dünyadaki doğalgaz tüketiminin sektörlere göre dağılımı verilmiş olup buna göre tüm sektörlerde kullanımın arttığı, endüstri ve meskenlerde kullanım oranının yüksek olduğu görülmektedir. Doğalgaz kullanımına bağlı sanayi ve meskenlerdeki alt yapı düzenlemeleri bu kaynağa olan bağımlılığı riskli seviyeye yükseltmiştir. Özellikle Avrupa ülkeleri, doğalgazda ana tedarikçi olarak Rusya'ya bağımlı olmanın riskli sonuçları ile 2022 yılında karşılaşmışlardır.

Şekil-23'te dünyada doğalgaz tüketiminin sektörlere göre dağılımı verilmektedir. Buna göre sanayi tüketimi birinci sırada, konutlar ikinci sırada, kamu hizmetleri üçüncü ve enerji dışında kullanımı (hammadde veya üretim girdisi) dördüncü sırada yer almaktadır. Sanayi kullanımında elektrik üretim amacıyla, konutlarda ve kamu hizmetlerinde ısınma amacıyla kullanılmaktadır.

Şekil 23. Doğalgaz Tüketiminin Sektörlere Göre Dağılımı

3.2.3. Doğalgaz Tedarik Riskleri

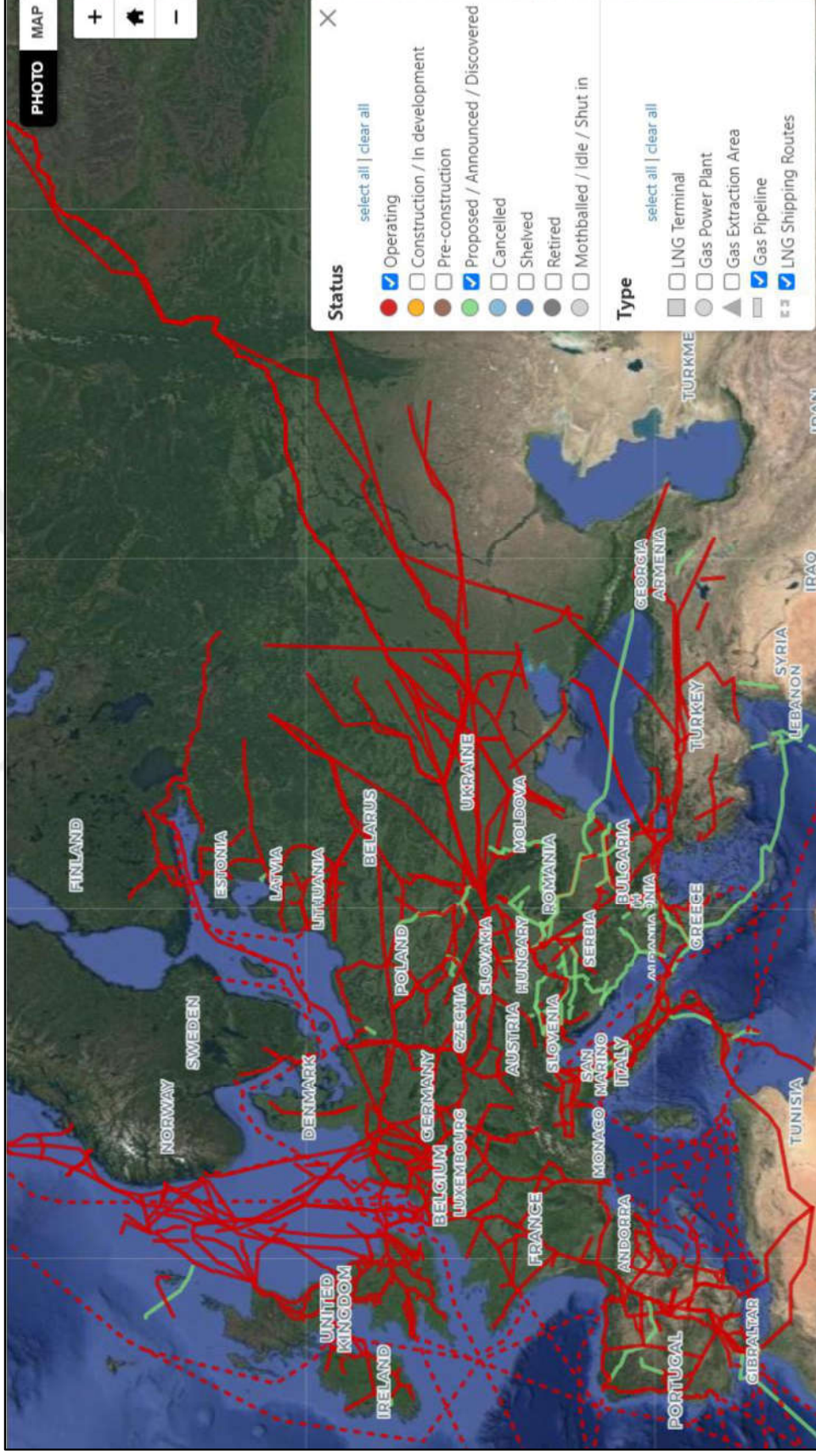
Doğalgaz özel bir enerji kaynağı olup diğer fosil yakıtlarına göre çevresel zararı az ve daha ucuz olan bir enerji türüdür. Üretim biriminden son kullanıcıya kadar boru hatları ile taşınması kullanımı için temel yoldur. Bu boru hatlarının, üretim biriminden son kullanıcıya ulaşana kadar ülke sınırlarını, zor coğrafi engelleri, denizleri geçmesi gerekebilir ve bu altyapının kurulması uzun zaman ve finansman gerektirir ki bu durum olası tedarik sorunlarında kısa sürede çözümü zorlaştırır.

Ayrıca tedarik risklerinin doğru şekilde görülebilmesi için dünyadaki en büyük rezerv sahipleri, üreticiler, ihracat ve ithalatçıların konuyla ilgili politikalarının öngörülebilmesi gerekir. Bu riskler, çalışmanın önceki bölümlerinde incelendiği şekilde 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması sonucu gerçekleşmiş, doğal gaz fiyatları 2022 yılı yaz aylarında iki yıl önceki fiyatlara göre yaklaşık 20 kat gibi rekor seviyelere çıkmıştır (EndexICE 2022).

Dünya Bankası veri tabanı bilgilerine göre doğalgaz rezervlerinin %24,3'üne Rusya, %17,3'üne İran, %12,5'ine Katar, %5,3'üne ABD sahiptir ve bu sıralama Suudi Arabistan, Türkmenistan şeklinde devam etmektedir ve keşfedilecek yeni rezervlerle sıralama değişebilecektir (Worldometer 2022b). IEA verilerine göre 2020 yılında dünyadaki doğalgaz üretiminde ABD %23,6'lık, Rusya %18'lik, İran %5,9'luk ve Çin %4,8'lik pay sıralaması ile ABD en büyük üretici konumundadırlar. Net ihracatta ise Rusya yaklaşık %25'lik pay ile birinci, Katar %12, Norveç %10'luk paylarla sıralanmakta, ABD %7'lik pay ile net ihracatçı sıralamasında beşinci sırada yer almaktadır. Net ithalatta ise yaklaşık %15 lik pay ile Çin birinci, %10'luk pay ile Japonya ikinci, %9'luk pay ile Almanya üçüncü sırada yer almakta, Türkiye %5'lik pay ile net ithalatçıları arasında yedinci sırada yer almaktadır (IEA 2022a).

Doğalgazın en büyük ihracatçısı olan Rusya'nın diğer ülkelerle yaşayacağı krizler başta tedarik konusunda Rusya'ya bağımlı olan ülkeler olmak üzere tedarik konusunda dışa bağımlı olan ülkeler için büyük risk teşkil etmektedir. Dünya enerji izleme biriminin (globalenergymonitor) haritalarından filtrelenen ve Şekil-24'te gösterilen haritada Avrupa'nın doğalgaz taşıma kanalları görülmektedir (Globalenergymonitor 2022a).

Şekil 24. Avrupa Doğalgaz Taşıma Hatları (İnteraktif 2022)

Kaynak: (GLOBALENERGYMONITOR 2022a)

Doğalgaz kullanım kolaylığı, kullanım sonu atık bırakmaması ve zararlı gaz salınımının olmaması nedenleriyle daha fazla talep görmektedir. Ancak doğalgaz kullanımı için tedarik kanallarında olduğu gibi tüketici kanallarında da altyapının kurulması gerekir ki bu da yüksek maliyetli bir husustur. Gerek sanayide gerek konutlarda gerekse kamu sektöründe doğalgaza bağlı altyapının kurulması herhangi bir doğalgaz tedarik sorununda alternatif enerji kaynağının hemen devreye sokulmasını zorlaştırmaktadır. Örneğin, 10 katlı bir apartmanda bağımsız doğalgaz kombileri ile ısınan her bir dairenin doğalgaz temin edilemediği durumda nasıl ısıtılacağı sorusuna cevap bulmak gerekecektir. Zira, apartmanda merkezi sistem ısıtma yoksa, bina inşa edilirken kömür veya odun yakmaya uygun tasarlanmamışsa, dönüşümün zaman ve maliyet oluşturacağı uzak ihtimal değildir ki bu sorunla yüzleşen Avrupa’da ikame ısıtma ürünlerine yönelik Türkiye’den talep edilen soba miktarında 2022 yılında hızlı bir artış görülmüştür (DHA 2022), (Anadolu Ajansı 2022a). Yine Avrupa’da doğalgaz eksikliğine bağlı, sanayinin bazı sektörlerinde vardiyalı çalışma ve bazı ürünlerin kullanımının kısıtlanması da gündeme gelmiştir (Euronews 2022a). Olası doğalgaz kesintisi durumunda sanayi için ihtiyaç duyulacak enerji ve ısınma amaçlı kullanım için doğalgazın ikamesinin kısa sürede sağlanamayacağı görülmüştür.

Rusya-Ukrayna Savaşının başlaması ile birlikte özellikle doğalgaz fiyatları Şekil-17’de olduğu gibi hızlı bir yükseliş göstermiş, savaşın gidişatından duyulan endişe ile artan talebe bağlı olarak fiyatlar yüksek seviyede kalmıştır. Doğalgaz son tüketicinin depolayamadığı bir enerji türü olduğundan, savaşın bağladığı kış döneminde gaz temininde yaşanacak sorunlar hane halklarında, ekonomi çevrelerinde ve hükümetlerde endişelere yol açmıştır. Bu riskleri taşıyan Avrupa ülkeleri Rusya’nın Ukrayna’ya saldırısına karşı tepki vermekte kararsızlık yaşamışlardır. IEA’nın Tablo-6’de gösterilen Avrupa ülkelerinin enerji kaynakları tablosuna bakıldığında, Fransa’nın enerjisinin yaklaşık yarısını nükleer enerji santrallerinden elde etmesi nedeniyle bu avantajını politikalarına yansıttığı görülmüş, buna karşın Almanya yüksek doğalgaz bağımlılığı nedeniyle Rusya’ya karşı daha temkinli politikalar izlemiştir (YeniŞafak 2022a). Kasım 2022 tarihi itibarıyla Hollanda Rusya’ya karşı yaptırımlarını geri çekmek durumunda kalmıştır(PAR 2022).

Tablo 6. Bazı Avrupa Ülkelerinin Enerji Kaynakları

Bazı Avrupa Ülkelerinin Enerji Kaynakları (2020)									
Ülke	Toplam	Kömür	Doğalgaz	Nükleer	Hidroelektrik	Rüzgar, Güneş vb.	Biyoyakıt ve Atık	Petrol	
Toplam Avrupa	76.877.341	9.784.726	20.401.656	9.113.088	2.351.418	3.689.213	7.836.242	23.655.375	
Almanya	11.654.314	1.864.960	3.123.351	702.349	65.959	697.172	1.320.038	3.948.990	
Fransa	9.138.974	221.854	1.460.981	3.859.995	223.423	221.343	706.402	2.606.192	
İngiltere	6.444.334	230.522	2.591.817	548.491	24.314	321.009	599.237	2.064.468	
Türkiye	6.151.444	1.673.881	1.662.755		281.140	633.140	158.349	1.744.318	
İtalya	5.756.349	213.369	2.440.311		171.186	390.925	612.685	1.811.951	
İspanya	4.567.702	123.352	1.169.273	635.989	109.825	355.529	316.474	1.845.455	
Polonya	4.260.205	1.711.033	716.234		7.626	68.358	498.522	1.210.212	
Ukrayna	3.615.846	956.561	998.296	837.111	27.230	33.264	177.631	592.119	

Kaynak: (IEA 2022)

Fosil yakıt kaynaklarından olan doğalgaz, diğer fosil yakıtlarına göre tedarikinde sorun yaşanması halinde hemen ikame edilemeyecek bir yakıt türüdür. Üretimden son kullanıcıya kadar büyük bir altyapı gerektirir ve bu alt yapının kurulduğu sistemler, diğer enerji kaynaklarının kullanımını sistemden uzaklaştırdığından hızlıca alternatif kaynaklara dönüşü zorlaştırır. Aynı zamanda doğalgaz kaynaklarını elinde bulunduran güçler de kendi politikaları doğrultusunda doğalgaza olan bağımlılığı kolaylıkla kullanabilirler ki bu son dönemde yaşanan çatışmalarda görülmüştür. Tablo-6'da enerji yönüyle doğalgaza fazlaca bağımlı olan ve özellikle birincil tedarik kaynakları Rusya olan Avrupa ülkelerinin Ukrayna savaşında Rusya'ya karşı politika belirlemede kararlı davranmadıkları izlenmiştir.

Küreselleşmenin barışı koruyucu yönlerinden olan ekonomiler arasındaki bağımlılıklar, küresel güçler tarafından savaşmadan karşı tarafa isteklerinin kabulü için zorlayıcı adımlar ve yaptırımlar olarak uygulanmaktadır. Ekonomiler arasındaki bağımlılıkların açık göstergesi olan doğalgazın, pazarlayıcı küresel güçler tarafından tek yönlü olarak olumsuz yönde kullanılması ve güç savaşlarının bir enstrümanı haline gelmesi, yaşanan güç savaşlarının enerji bağlamında değerlendirilmesini ve Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetinin ele alınmasını gerektirmiştir.

BÖLÜM IV

KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE GÜÇ SAVAŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ, TÜRKİYE’NİN ENERJİ POLİTİKASI RİSKLERİ VE TÜRKİYE ÖZELİNDE ÖNERMELER

Çalışmanın önceki bölümlerinde küreselleşmeye yönelik yapılan literatür okumaları, incelenen tarihsel gelişmeler, dünya ekonomik ve sosyal hayatına yön veren kurumların veri bankalarından alınan bilgilerin analiz sonuçları doğrultusunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

4.1. KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ

Küreselleşme süreci toplumları ve ülkeleri farklı yönlerden etkilemiş olup hangi ülkeyi ne oranda etkilediğini sayısal verilerle ortaya koymak zor olmakla birlikte farklı çalışmalarla ele alınmasını gerektirecek geniş bir sahadır. Bununla birlikte, çalışmamızda yapılan literatür okumalarında, analiz çalışmalarının sonuçlarına bakıldığında ve genel kabul gören tespitler ışığında küreselleşmenin etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu tespitlerde, küresel güçlerin politika yansımalarının sonuçları karşımıza çıkmakta ancak hükümetlerin konjonktürel politikaları nedeniyle geleceğe yönelik aynı davranışları sergileyecekleri yönünde kesin yargıya varılması anlamlı görülmemektedir. Yine de geleceğe projeksiyon tutmak ve buna göre politikalar belirleyebilmek amacıyla küreselleşmenin etkileri aşağıda gösterilmeye çalışılmıştır.

4.1.1. Ekonomik Büyüme Katkısı

- ❖ Küreselleşme ile Davit Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi çerçevesinde ülkeler arasındaki ticaretten karşılıklı fayda sağlanacağı öngörüsünün büyük oranda karşılık bulduğu,

- ❖ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı toplumlarının NATO'nun güvenlik şemsiyesi altında birbirleriyle karşılıklı ticareti artırmalarının Batı Bloku içinde barışın korunmasına ve refahın yükselmesine zemin hazırladığı,
- ❖ Özellikle altına endeksli paradan vazgeçildiği 1970'lerden itibaren, küresel sermayenin fırsatların olduğu ülkelere doğru akın ettiği,
- ❖ Soğuk savaşın bitmesi ile birlikte sermayenin Çin gibi ucuz işgücünün olduğu ülkelere kayması, Çin'in dünyanın üretim istasyonu haline gelmesi ve bunun sonucu olarak dünya genelinde düşük fiyatlı ürünler nedeniyle refah artışının olduğu,
- ❖ Batı sermayesinin, ucuz iş gücünün olduğu ülkelerde üretim yapmasının hem küresel şirketlere kazanç sağladığı aynı zamanda sermaye çeken ülkelerin yüksek büyüme rakamlarına ulaştığı,
- ❖ Soğuk savaş sonrasında dağılan SSCB'nin mirasçısı Rusya'nın başta enerji kaynakları olmak üzere doğal kaynaklarını Batı pazarlarına sunduğu, elde ettiği gelirlerle ekonomisini düzelttiği ve halkın refahını artırdığı, bununla birlikte Batı ülkeleri tarafından sağlanan ucuz doğal kaynaklar nedeniyle kazanç sağladığı,
- ❖ Rusya ve Ukrayna gibi geniş ve verimli tarım toprakları olan ülkelerin, üstün oldukları tarım uygulama alanlarında (buğday, arpa, soya, ayçiçeği, kanola, mısır vb.) daha düşük maliyetli üretim yaparak dünya pazarında sattığı, bunun karşılığı üretmekte kısıtlı oldukları ürünleri dış pazarlardan alarak karşılıklı refah artışına katkı sağladıkları,
- ❖ Diğer yandan enerji zengini ülkelerin, kendi ihtiyaçlarının fazlası enerjiyi dünya pazarında ihtiyacı olan ülkelere satarak ekonomik kazanç sağladıkları, ihtiyaç duydukları ürünleri de dışarıdan alarak satın alınan ülkenin refahına pozitif etki yaptıkları,
- ❖ Teknolojik olarak ileri seviyede olan ülkelerin geliştirdikleri ürünleri dünya pazarına sundukları, küresel sermaye hareketleri ve küreselleşmenin sağladığı bilgi akışı ile teknolojisi standartlaşan ürün üretiminin ucuz işgücü olan ülkelere kaydırıldığı ve tarafların kazanç sağladıkları,
- ❖ Turizm gibi hizmet sektöründe imkân kabiliyeti yüksek olan ülkeler, bu alanlara ağırlık vererek kazanç elde ettikleri ve halkların kaynaşmasına ortam hazırladıkları,

- ❖ Küreselleşmenin pozitif etkisi ile düşük maliyetli üretim ve pazarlama sonucu elde edilen sermaye birikiminin yine yatırım yönüyle fırsatlar barındıran ülkelere kaydırılarak nispeten ucuz işgücünün olduğu bu ülkelerde refahın artışına katkı sağladığı,
- ❖ Diğer yandan küresel sermayenin güvenli limanlar araması nedeniyle gitmiş oldukları ülkelerin hukuk sistemlerinin düzgün çalışmasını zorlama ve söz konusu sermayenin gelmesi için uygun zeminler oluşturulmasına katkısının olduğu,
- ❖ Küreselleşmenin zeminini hazırlayan Dünya Bankası, IMF, DTÖ gibi kurumlar sayesinde, her ne kadar bu kurumların politikalarını belirleyen güçlerin çıkarları ile çatışmamak koşulu olsa da düşük gelir grubundaki ülke ekonomilerinin yükselmesi için olanaklar sağlanmaya çalışıldığı değerlendirilmiştir.

4.1.2. Küreselleşmenin Sosyo-Kültürel Faydaları

- ❖ Ekonomik bağılıkların artmasının toplumlar arası karşılıklı iletişimi artırdığı ve kültürel kaynaşmayı getirdiği,
- ❖ Toplumların birbirleri ile daha fazla kaynaşmalarının, farklılıkların kabulüne ve aralarındaki saygının yükselmesine katkı sağladığı,
- ❖ Gelişen ekonomik ve sosyal ilişkiler nedeniyle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir dünya savaşının yaşanmasının önlemesi anlamında barışı koruyucu etkisinin olduğu,
- ❖ Küresel düzeyde oluşan seyahat imkanları ile insanların dünyayı ve birbirlerini tanımalarına zemin hazırladığı,
- ❖ İnsanların kültürel farklılıklarını tanımalarına bağlı olarak kültürel değerlerin toplumlar arasında geçişler yapmasına olanak sağladığı,
- ❖ Bireysel yetenekler doğrultusunda farklı coğrafyalara yerleşerek hayat sürmenin önünün açıldığı ve yeni yerleşkelerindeki toplumsal kaynaşmaların ülkeler arasında yaşanabilecek çatışmaların yumuşatılmasına ve giderilmesine katkı sağladığı,
- ❖ Bilgiye ulaşma anlamında dünyanın her bölgesinden eğitim alma imkanlarını artırdığı,

- ❖ Fiziki buluşmaların olmadığı alanlarda sinema, televizyon, müzik gibi sanat ürünlerinin tüm dünyaya sunulmasıyla kültürlerin tanınmasına katkıda bulunulduğu,
- ❖ İnternetin gelişmesi sonucu oluşan sosyal platformların insanları birbirlerine yaklaştırdığı, uzaktan çalışma, arkadaşlık kurma veya paylaşımlar yapılmasına olanak sağladığı değerlendirilmiştir.

4.2. KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK VE SOSYAL RİSKLERİ

Küreselleşme, tüm insanlığın refahının yükseltilmesi ve çevreye duyarlı sürdürülebilir barış ortamına katkı sağlayacak şekilde iyi niyetli yönetildiğinde insanlık için pozitif bir olgu iken barış ortamının ortadan kalktığı, çatışmaların arttığı veya korumacı eğilimlerin yükseldiği dönemlerde toplumlar için risk oluşturan durumlar için zemin hazırladığı izlenmektedir. Küreselleşme sürecinde ortaya konulan politikalar ışığında küresel güçlerin, konjonktürel gelişmelere bağlı ve birbirlerinin pozisyonlarını dikkate alarak atmış oldukları adımlar değerlendirilerek aşağıda gösterilen davranış modellerini sergiledikleri görülmüştür. Bu noktadan bakıldığında gelecekte de benzer davranışlar sergilemeleri olasılık dışı görülmemelidir ki genel politik yaklaşım olarak;

- ❖ Küreselleşmeye zemin hazırlayan altına endeksli dolar para uygulaması, Dünya Bankası, IMF, DTÖ (GATT) gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar başta ABD olmak üzere küresel güçlerin, o dönemdeki mevcut avantajlı pozisyonlarının korunması birincil amacıyla kurulduğu ve bu güçlerin çıkar ekseninden kayma durumlarında politika değiştirecekleri,
- ❖ Küreselleşmenin sonucu gelişen dünya ticaretinde ABD tarafından, kendi çıkarlarına zarar verdiğini değerlendirdiği için altına dayalı para sisteminden çıkıldığı ve dolayısıyla küresel güçlerin kendi çıkarları söz konusu olunca farklı yaklaşımlar sergilemekten çekinmeyecekleri örneğinin verildiği,
- ❖ ABD yanlısı politikalar izleyen ülkeler doğrudan veya uluslararası kurumlar kanalıyla desteklenirken karşıt politikalar izleyen ülkelerin ekonomik veya demokrasi dışı yöntemlerle cezalandırıldığı,
- ❖ Batıda biriken sermaye tarafından, düşük maliyetli işgücünün olduğu ülkelerdeki emeğin sömürülerek daha fazla kar elde etme, elde edilen karla da ekonomik olarak zor durumda olan ülkelerin değerlerini ele geçirme yoluna gidildiği,

- ❖ Küresel sermaye tarafından, kendi çıkarları veya küresel güçlerin çıkarları doğrultusunda ülkelere müdahale etmekten çekinilmediği,
- ❖ Küreselleşmenin etkisi ile ihtiyaç duyulan ürünlerin üretiminde Çin'de olduğu gibi ülkesel veya bölgesel yoğunlaşmaların meydana geldiği, pandemi, savaş veya kriz durumlarında tedarik sıkıntılarının yaşanacağı,
- ❖ Rusya'nın enerji ve tarım ürünlerinde olduğu gibi bazı ürünlerde dünya piyasasına yön veren küresel güçlerin çıkarları doğrultusunda, bu güçlerini tedarik kanallarını negatif etkileyecek şekilde kullanmaktan imtina etmeyecekleri,
- ❖ ABD'nin Ortadoğu coğrafyasına müdahale ettiği, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısında yaşandığı gibi küresel güçlerin çıkarları doğrultusunda evrensel hukuk normları veya etik değerleri görmezden gelebilecekleri,
- ❖ Küresel güç olma amacı ve potansiyeli olan Rusya ve Çin gibi ülkelerin kişi başı GSYH'sının gelişmiş ülke seviyesine (yaklaşık 13.000 USD) yaklaşıncaya kadar ılımlı politika izledikleri daha sonra çıkarları doğrultusunda agresif adımlar atmaktan çekinmedikleri,
- ❖ Türkiye'nin 2012'lerde kişi başı GSYH'sının 13.000 USD'ye yaklaştıktan sonra Türkiye'de yaşananların bu çerçeveden de değerlendirilmesi gerektiği,
- ❖ ABD ve müttefiki ülkelerin, küresel güç olma potansiyeli olan ülkelerin iş gücü, hammadde ve doğal kaynaklarından faydalandıkları ancak bu ülkelerin belirli bir güç seviyesinin üstüne çıkarak kendi çıkarları doğrultusunda politikalar izlemelerini istemedikleri ve yükselmelerini engellemek için ticaret savaşlarında olduğu gibi dünya ticaretini ve barışını bozan adımlar atabilecekleri,
- ❖ Dünya ticaretinin sorunsuz devam ettiği dönemlerde birbirlerine bağlanan ekonomilerin, lojistik kanalların tıkanması durumunda gıda ve enerji gibi hayatı doğrudan etkileyen tedarik sorunları yaşayabileceği,
- ❖ Küreselleşmenin salgın hastalıklar yayılma hızını artırdığı veya ileride görülme ihtimali olan dijital tabanlı sosyal kötülüklerin hızla artmasına neden olabileceği,
- ❖ Ekonomik ve sosyal olarak dominant olan küresel güçlerin, diğer kültürleri etkisi altına alarak kendi kültürünü evrensel olarak sunduğu ve bazı kültürlerin silinmesine zemin hazırladığı,

- ❖ Küreselleşmenin, tek bir hegemonik gücün hâkim olduğu süreçte risklerinin küresel anlamda daha düşük olduğu, küresel güç odaklarındaki artışın risk seviyesini yükselttiği,
- ❖ Türkiye özelinde; NATO'nun güney kanadının karakolluğu görevi verildiği, Rusya için tehdit oluşturacak büyüklükte olması ancak kendi politikalarını izleyecek veya Rusya ile birlikte hareket edecek büyüklüğe de çıkmamasının hedeflendiği, bu kapsamda birçok alanda dışa bağımlı bırakılması politikasının yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Tarihinin, etnik ve dini kimliğinin ve jeostratejik konum avantajı nedeniyle küresel güç olma potansiyeli taşıyan bir ülke olarak, 2022 yılı itibarıyla 8.000 USD civarında olan GSYH'sının gelişmiş ülke seviyesine çıkması ve kendi çıkarları doğrultusunda politikalar izlemesi halinde küresel güçlerin engelleyici hamleleri ile karşılaşabileceği değerlendirilmiştir.

4.3. TÜRKİYE'NİN ENERJİ İHTİYACI

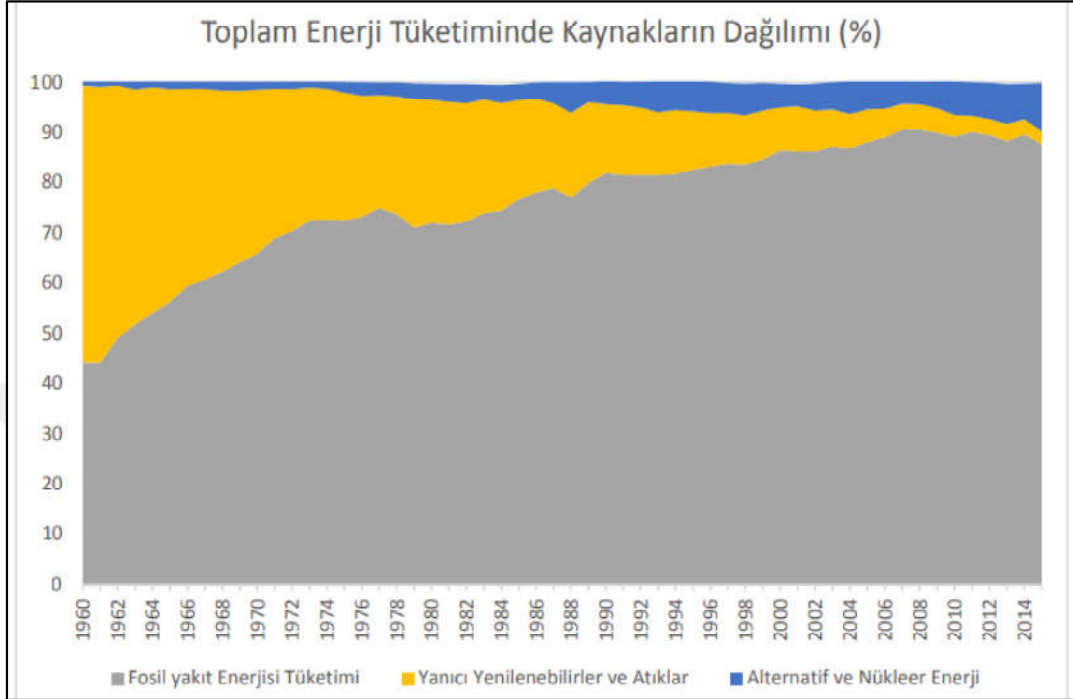
Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde bulunan Türkiye hedeflerine ulaşmak için potansiyel gücünü kullanmak durumundadır ki bu hem ekonomik olarak gelişmesine hem de çıkarları doğrultusunda bağımsız politikalar izlemesine bağlıdır. Hedeflerine ulaşma yönünde atacağı her adımda küresel veya bölgesel güçlerin engelleyici pozisyonlar almaları beklenen durumdur. Küreselleşme süreci Türkiye açısından değerlendirildiğinde hedefe ulaşmasına katkı sağlayacak olsa da enerji konusunda dışa bağımlılığı önemli bir risk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada ihtiyaç duyulan enerji, bu enerjinin temin şekli, maliyetin azaltılması ve tedarik güvenliğinin garantisi hususlarının ele alınmasını gerektirmektedir.

4.3.1. Türkiye'nin Enerji Talebindeki Gelişmeler

Türkiye, nüfusu artan, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçen, yeni istihdam sahaları oluşturmak zorunda olan, toplumun gelir seviyesi yükseldikçe enerji ihtiyacı artan ekonomik sınıflandırma olarak gelişmekte olan bir ülkedir (Fidan ve Fırat 2020:98). Toplum yaşantısının farklılaşması, ülke ekonomisindeki sektör ağırlıklarının değişmesi, ekonomik ve teknolojik gelişmeler arz edilen enerji kaynaklarında farklılıkların oluşmasına neden olmuştur. Şekil-25'te gösterilen 1960-2014 yılları arasındaki dünyada tüketilen enerji kaynaklarının yüzdesel olarak dağılımına bakıldığında; 1960'larda yanıcı yenilenebilir atıklar (odun, tezek, vb)

gittikçe azalarak %55'lerden %5'ler seviyesine düşmüş, buna karşın fosil enerji kaynaklarının tüketimi %45'lerden %85'lere yükselmiştir.

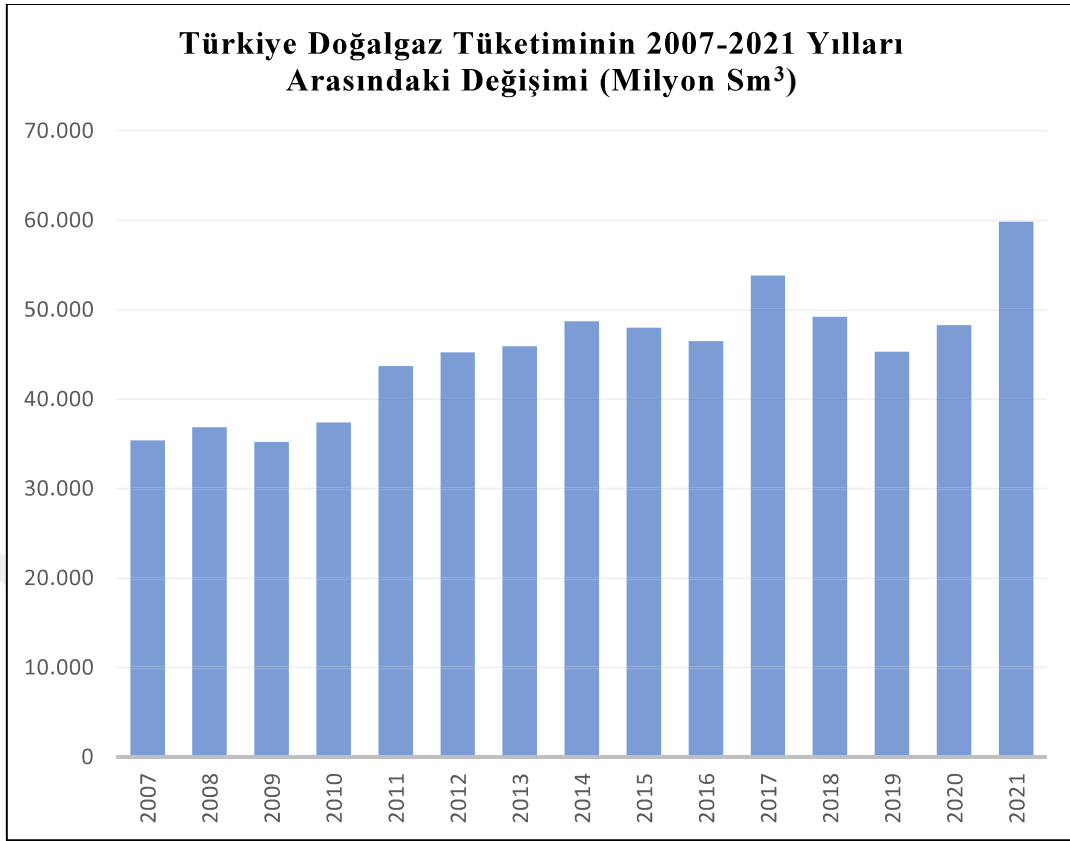
Şekil 25. Yıllara Göre Enerji Kaynaklarının Enerji Arzındaki Değişimi

Kaynak: (DURĞUN 2018)

Türkiye’de de benzer şekilde gelişmeler olmuş, yanıcı yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanan ağırlıklı kırsal kesimde yaşayan tarım toplumundan şehirlerde ikamet eden, sanayi ve hizmet sektöründe çalışan topluma geçiş yaşanmıştır (Garipoğlu 2010:6). Konutlarda ısınma amaçlı kullanılan kömür ve yanıcı yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı sonucu oluşan çevresel zararların önlenmesi amacıyla, nispeten düşük maliyeti ve kullanım kolaylığı nedeni ile özellikle doğalgaz tüketiminde hızlı bir artış yaşanmış olup 2007-2021 yılları arasındaki doğalgaz tüketim durumu Şekil-26 gösterilmiştir.

Şekil 26. Türkiye'nin 2016-2021 Yılları Arası Doğalgaz Tüketimi

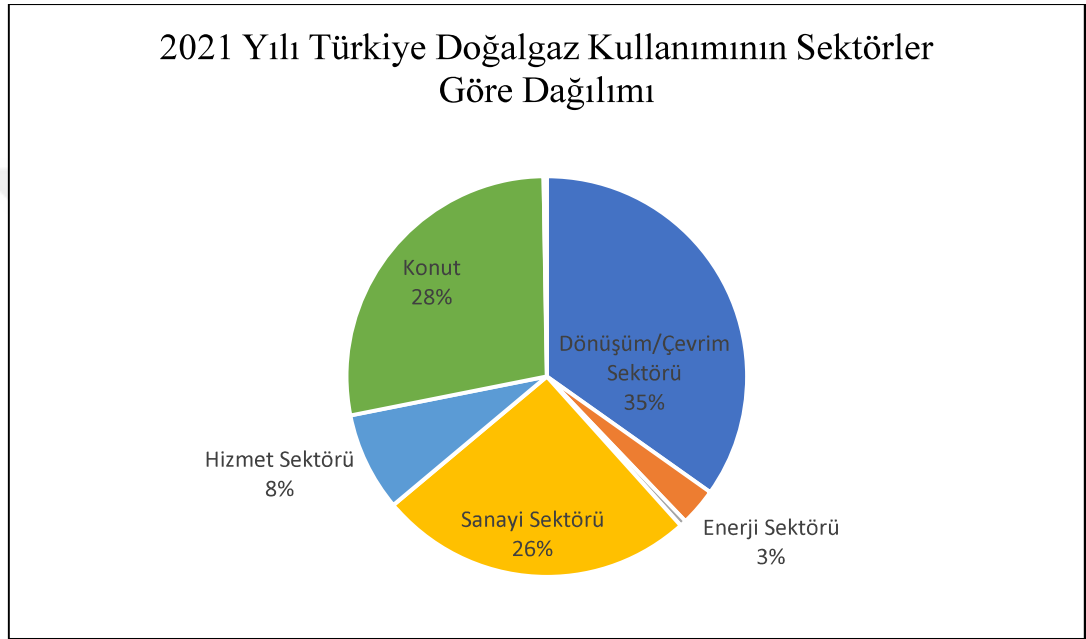
Kaynak: (EPDK 2022a)

Türkiye Doğal Gaz Dağıtıcıları Birliği'nin 2021 Yılı Doğal Gaz Dağıtım Sektör Raporu'na göre, doğalgaz kullanıcı sayısı sürekli artış göstermiş olup 2021 yılı itibari ile Türkiye nüfusunun yaklaşık %81'lik kısmına doğalgaz ulaştırılmış durumdadır (Gazbir 2022:10). Doğalgazın konutlarda kullanımını gösteren bu tablo aynı zamanda toplumun %81'lik kısmının doğalgaza doğrudan bağlılık yaşadığını göstermektedir.

Doğalgaz son tüketici tarafından depolanamayan bir enerji kaynağıdır ve tüketicinin sorun yaşamaması için tedarikte devamlılık zorunludur. Konutlarda kullanılan doğalgaz maalesef diğer alternatif ısıtma kaynaklarını sistemden uzaklaştırmıştır. Şöyle ki yeni yapılan belirli büyüklükte kapalı alanı olan binalarda merkezi olarak doğalgaz sistemleri ile bu sınıfa girmeyen ve eski konutlarda bireysel doğalgaz kombileri ile ısıtma sağlanmaktadır. Kurulmuş olan doğalgaza bağlı bu sistem, geçmiş yıllarda kullanılan kömür ve yanıcı yenilenebilir enerji kaynaklarının konutlarda kullanımını ortadan kaldırmıştır.

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'nun 2021 yılı Doğal Gaz Piyasası Yıllık Sektör Raporu'ndan alınan verilere göre oluşturulan doğalgazın sektör bazında kullanım oranları Şekil-27'de gösterilmiştir. Buna göre Türkiye'de 2021 yılında tüketilen doğal gazın %35'i elektrik üretmek amacıyla dönüŐüm santrallerinde, %28'i konutlarda, %26'ı sanayide, %8'i hizmet sektöründe ve 3'  enerji sektöründe kullanılmaktadır.

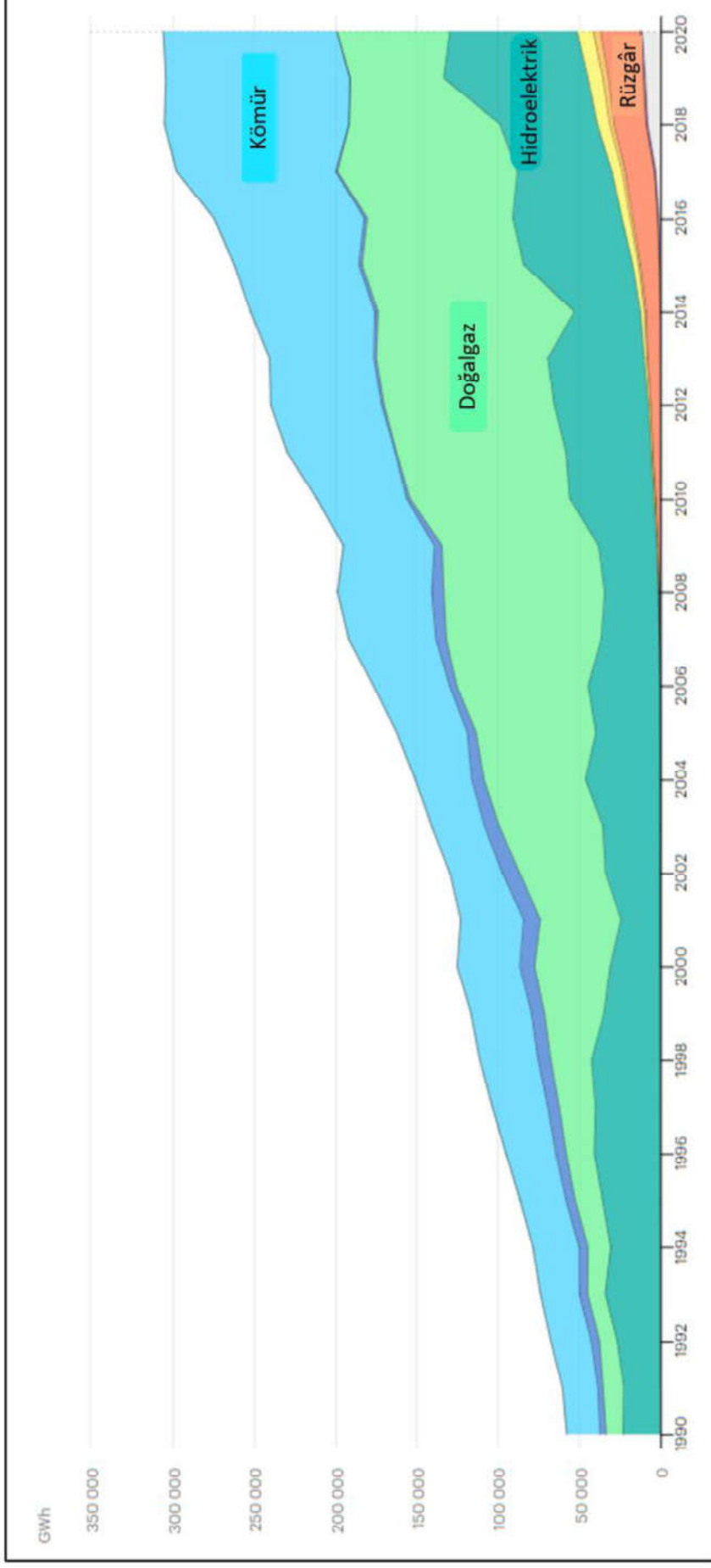
Şekil 27. 2021 Yılı Türkiye Doğalgaz Kullanımının Sektör Dağılımı

Kaynak: (EPDK 2022a)

Doğalgaz sadece konutlarda kullanılmamakta olup özellikle sanayi ve elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın Şekil-12'de gösterilen verisinde 1990 yılından itibaren elektrik enerjisi üretmekte kullanılan enerji kaynaklarının oranları gösterilmiştir. Burada da görüldüğü üzere 1990'lardan sonra doğal gaz kullanımı hızlı bir atıŐ göstermiştir. Doğalgaz kullanımı elektrik üretimi, konut ve sanayi sektöründe yoğun olarak kullanılmakta ve hızlı ikamesi olmadığından tedarik garantisi riskinin değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Şekil 28. Türkiye'nin Elektrik Enerjisi Üretmekte Kullandığı Kaynaklar

Kaynak: (IEA 2022b)

4.3.2. Mevcut Elektrik Enerjisi Kaynakları

Elektrik enerjisi dönüştürülerek kullanılabilmesinin avantajı ile hemen her alanda kullanılabilen bir enerji türüdür. Elektrikli cihazların kullanımında, sanayide makinelerin çalıştırılmasında, aydınlatmada, tüm sahalarda ısıtma ve soğutma amacıyla kullanılabilir. Diğer fosil yakıt kaynaklarının da ağırlıklı elektrik üretiminde kullanılması nedeniyle Türkiye'nin mevcut elektrik enerjisi üretim kaynakları ele alınmıştır.

Enerji Bakanlığı'nın verilerine göre 2021 yılında elektrik üretiminin, %30,9'u kömürden, %33,2'si doğal gazdan, %16,7'i hidrolik enerjiden, %9,4'ü rüzgârdan, %4,2'si güneşten, %3,2'si jeotermal enerjiden ve %2,4'ü diğer kaynaklardan elde edilmiştir. 2022 yılı Mart ayı sonu itibarıyla kurulu gücümüzün kaynaklara göre dağılımı; %31,4'ü hidrolik enerji, %25,4'ü doğal gaz, %20,4'ü kömür, %10,8'i rüzgâr, %8,0'i güneş, %1,7'si jeotermal ve %2,4'ü ise diğer kaynaklar şeklindedir. Ayrıca ülkemizde elektrik enerjisi üretim santrali sayısı, 2022 yılı Mart ayı sonu itibarıyla 10.631'e (Lisanssız santraller dâhil) yükselmiştir. Mevcut santrallerin 747 adedi hidroelektrik, 67 adedi kömür, 355 adedi rüzgâr, 63 adedi jeotermal, 348 adedi doğal gaz, 8.566 adedi güneş, 485 adedi ise diğer kaynaklı santrallerdir (EPDK 2022b).

Günümüzde, çevreye karşı duyarlı yenilenebilir enerji kaynakları, alternatif bir enerji imkânı sunması, yeni iş sahalarının önünü açması ve enerji fiyatlarında olumlu gelişmeler yaratması vb. nedenlerle ülkeler tarafından gündemde tutulmaktadır. Özellikle azalan fosil enerji rezervleri, petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki ani dalgalanmalar, enerji kaynaklarını ellerinde bulunduran ülkelere karşı gerçekleştirilen terör eylemleri veya bu ülkelerin çıkarları doğrultusunda piyasayı domine eden güçlerini piyasa bozucu şekilde kullanmaları ve bunun yaratacağı riskler ülkeleri alternatif seçeneklere yönlendirmektedir (Çıtak ve Kılınç Pala 2016:99).

Mevcut durumda Türkiye'nin elektrik enerjisinin %33 oranında doğalgazdan elde etmesi doğalgaz tedarikindeki risklerden yüksek oranda etkileneceğini göstermektedir.

4.3.3. Doğalgaz Tedarikindeki Riskler

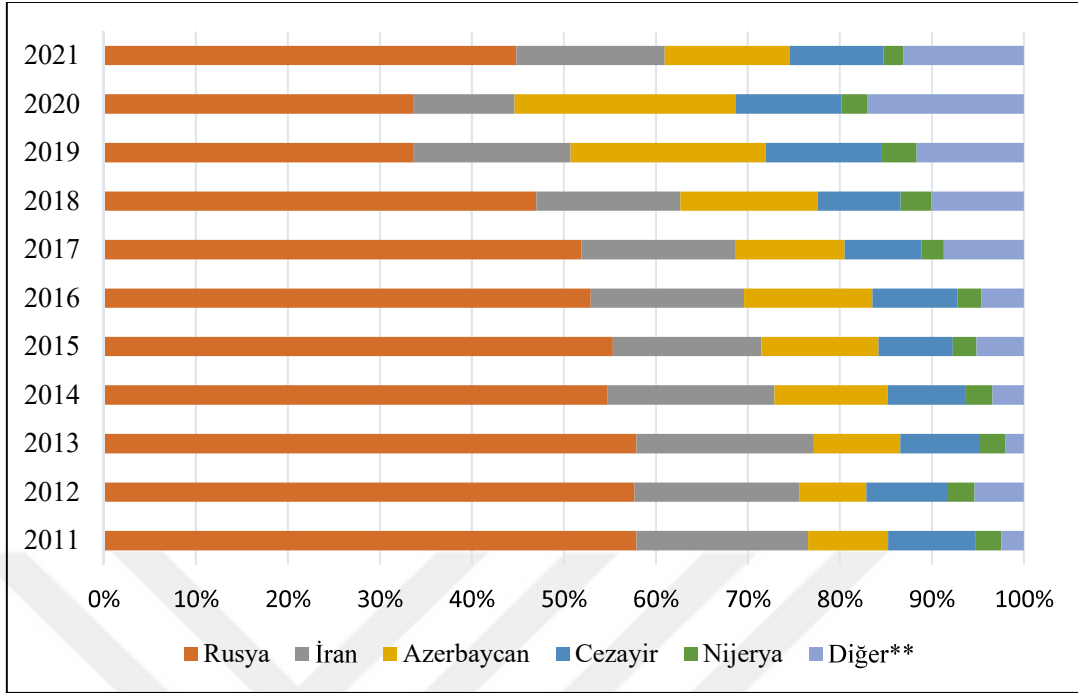
Rusya-Ukrayna savaşı sürecinde yaşananlar, konut ve sanayide olduğu kadar elektrik üretmek için de en kritik enerji kaynağının doğalgaz olduğunu göstermektedir. T.C. Doğal Gaz Dağıtıcıları Birliği'nin 2021 yılı sektör raporuna göre 2021 yılında

Türkiye’de 58 milyar metreküp doğalgaz tüketilirken bu miktarın yaklaşık %1’lik kısmı Türkiye’de üretilmiş diğer kısmı ithal edilmiştir (Gazbir 2022:19).

Uygun maliyetli ve tedarikte sorun olmadığı sürece doğalgaz kullanışlı bir enerji kaynağıdır. Burada kritik nokta doğalgaz tedariki kanallarının güvenilirliğidir. Şekil-19’da 2011-2021 yılları arası Türkiye’nin ithal ettiği doğalgazın ülke bazında dağılımı verilmiş olup yaklaşık %45’lik pay ile Rusya en büyük tedarik kaynağıdır. Son on yılda %35 ile %55 arasında seyreden oranlarda Rusya en büyük tedarikçi olarak görülmektedir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde ele alındığı şekilde, Rusya’nın Ukrayna’ya saldırmadan bir yıl öncesinde doğalgaz fiyatlarını artıracak şekilde politika izlemesi, Avrupa’ya sevk edilen doğalgazda kısıntılar yapması, savaş süresince Avrupa’nın gaz tedariki konusunda zorluklar yaşaması ve fiyatların rekor seviyelere çıkması Rusya’nın çıkarları doğrultusunda gerektiğinde doğalgaz tedarik kanallarını ne kadar bozabileceğini göstermektedir. Bu dönemde Rusya’ya karşı izlenen politikalar nedeniyle Türkiye doğalgaz tedariki konusunda sorun yaşamamış ancak yükselen fiyatlardan etkilenmiştir. TÜİK verilerine göre 2020 yılının ikinci döneminde m³ fiyatı 176 kuruş olan sanayi doğalgazı 2022 yılının birinci döneminde 1.056 kuruşa yükselmiş, aynı dönemlerde sanayi elektriğinin kWh fiyatı 50 kuruştan 208 kuruşa yükselmiştir (TÜİK 2022a). Doğalgazın doğrudan kullanımı veya sanayide elektrik dönüşümünde kullanımı enflasyon artışının nedenlerinden olmuş, refah düzeyinin azalmasına etki etmiş, bu durum Avrupa’da yaşandığı gibi tedarik sıkıntısı olmadığı halde yaşanmıştır.

Şekil 29. 2011-2021 Yılları Doğalgaz İthalat Kaynaklarının Pay Değişimi

Kaynak: EPDK'nın Doğal Gaz Piyasası 2021 Yılı Sektör Raporu

Doğalgaz tedarikinde sorun yaşanması halinde Türkiye'nin nasıl bir sorunla karşılaşacağını küçük bir ön izlemesi 2022 yılı Ocak ayında görülmüştür. Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş (BOTAŞ) Genel Müdürlüğü tarafından, ikinci büyük doğalgaz tedarikçimiz olan İran üzerinden gelen doğalgaz hatlarındaki teknik arıza olduğu gerekçesi ile 20 Ocak 2022 tarihinden itibaren gaz sevkiyatına devam edilemeyeceği açıklanmıştır. BOTAŞ tarafından yapılan açıklamada, elektrik ve doğal gaz sistem dengesinin korunması amacıyla yüksek tüketimi olan sanayi tesisleri ve elektrik santralleri ile sınırlı olmak ve kesinti planları önceden bildirilmek suretiyle, doğal gaz tüketiminde kısıtlamalar yapılacağı, tüketicilerin etkilenmemesi için önlemlerin alınacağı belirtilmiştir (BOTAŞ 2022a). Sanayide uygulanan %40 doğalgaz ve elektrik kesintisi sonucu Fort, Tofaş, Renault gibi büyük sanayi kuruluşları dahil birçok firma üretime ara vermek zorunda kalmıştır (BBC NEWS 2022d).

Türkiye'nin doğalgaz tedarikçileri ve oranları Şekil-29'da gösterilen tabloda verilmiş olup buna göre İran'ın yaklaşık %15'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Son on yılda tedarikteki oranı azalmış olmakla birlikte halen yaklaşık %45'lik payı ile Rusya uzun yıllardır birinci tedarikçi konumunda bulunmaktadır. İran'dan gelen %10-15'lik doğalgaz kesintisinde bile hane halkının doğalgazı kesilemediği için elektrik

üreten santraller ve sanayinin doğalgazı kesilmiş; sanayide bazı fabrikalar vardiyalı çalışmak veya üretime ara vermek durumunda kalmışlardır. Yaklaşık 20 gün süren bu durum, büyük çaplı ve devamlı bir doğalgaz kesintisi durumunda yaşanacak sorunlara ışık tutması açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye, Şekil-30'da BOTAŞ tarafından yayımlanan Doğal Gaz- Petrol Boru Hatları Haritasında da görüldüğü gibi alternatif tedarik kanalına sahiptir ancak burada en büyük tedarikçinin küresel güç olan Rusya olması tedariki riskli hale getirmektedir.

Şekil 30. Botaş Doğal Gaz-Petrol Boru Hatları Haritası

Kaynak: (BOTAŞ 2022b)

Türkiye'nin Karadeniz'de keşfettiği ve çıkarma çalışmaları devam eden doğalgaz rezervi olsa da mevcut durumda doğalgazda %99 oranında dışa bağımlı olması, doğalgazın hem konutlarda hem sanayide hem de elektrik üretmekte kullanılması ve doğalgaz tedarikinde sorun yaşanması halinde alternatif enerji kaynağının bulunmaması ülke ekonomisi için ve toplum yaşantısı için kritik seviyede risk barındırmaktadır (Aydın 2022:98-100).

Ülke ekonomilerinin gelişimi yüksek oranda üretime, üretim de ekonomik faaliyetlerin temel girdisi ve itici gücü olan enerjiye bağlıdır ve enerji refah düzeyinin en önemli belirleyicilerindedir. Sürdürülebilir ekonomik büyüme, yeterli miktarda enerjinin düşük maliyetle ve kesintisiz olarak sağlanmasına bağlıdır (Yıldırım 2020).

Türkiye gelişmekte olan ve potansiyel küresel bir güç olarak büyüdükçe mevcut küresel güçlerin karşıt hamleleriyle karşılaşacağı ve geçmişte yaşandığı şekilde çıkarları doğrultusunda atması gereken adımları atmakta çekinceli davranabileceği görölmektedir (Nakip 2011:4). Bu noktada bugünün ve yarının riskleri değerlendirildiğinde, Türkiye'nin bağımlı olduğu fosil enerji kaynakları yerine alternatif enerji kaynaklarına ve özellikle dışa bağımlılığı olmayan yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek durumunda olduğu açıktır.

4.3.4. Mevcut Tedarik Kanallarının Dezavantajları ve Planlanan Çalışmalar

Doğalgaz Türkiye'nin sanayisinde, konutlarında, elektrik üretiminde ve kamu sektöründe yoğun olarak kullanılan kritik önemde bir enerji kaynağıdır ve gerek tedarik garantisinde risk bulunmakta gerekse fiyat dalgalanmalarına açık durumdadır. Diğer fosil enerji kaynaklarında da Türkiye'nin dışa bağımlılığı çok yüksek seviyededir ancak bu kaynakların tedarikinde alternatif kanalların bulunması ve kaynak çeşitliği olası risklerin doğalgaza göre düşük olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ağırlıklı doğalgaz riskleri ele alınmıştır.

Diğer bir negatif durum, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu petrol ve doğalgaz gibi fosil kaynaklı yakıtların neredeyse tamamını ithal ediyor olmasıdır ki bu da dış ticaret dengesini bozan bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yansıması olarak dış ticaret açığına kapatamadığı durumlarda Türkiye'nin dış borç bulma zorunluluğu gündeme gelmekte, borçlanıldıkça milli para değer yitirmekte, buna bağlı olarak enflasyon artmakta ve ekonomik dengeler bozulmaktadır.

Mevcut enerji kaynaklarının tedarik riskleri ve dış ticaret anlamında yanal negatif etkileri değerlendirildiğinde yerli imkanlarla enerji üretmenin önemi ortaya çıkmaktadır. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın 2019-2023 Stratejik Planı incelendiğinde yerli kaynakların oranlarını artırılarak enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasının hedeflendiği görölmektedir. Bu kapsamda, yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik kurulu gücünün toplam kurulu güce oranının %59'dan %65 seviyesine yükseltilmesi, bu amaçla nükleer enerji santrali, yenilenebilir enerji kaynaklarına ağırlık verilmesi planlanmıştır (ETKB 2019).

Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın verilerine göre gelişmiş ve gelişmekte olan ölkelerin oluşturduğu İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ölkeleri ile Türkiye'de tüketilen kişi başi elektrik miktarları karşılaştırılmıştır. OECD ortalamasının altında olsa da Türkiye gelişen ve büyüyen bir ölkede kişi başi

elektrik tüketimi düzenli artış eğilimindedir. Ayrıca elektrikli araçların kullanımına başlanılmasının gelecek on yıl içerisinde elektrik ihtiyacını yüksek oranda artıracığı öngörülmektedir. (Türkiye Elektrik Enerjisi Talep Projeksiyonu Raporu 2022)

Bu çerçeveden bakıldığında, gerek enerji kaynaklarının tedarikinde yaşanacak sorunlar nedeniyle toplum ve sanayinin negatif etkilenmesi, gerekse dış ticaret dengesine olumsuz yansımaları nedeniyle yerli kaynaklara ağırlık verilmesi, bulunulan coğrafyanın getirdiği tehditlere karşı daha güçlü ve kararlı durulabilmesi, dışsal müdahaleler için zayıf nokta bırakmadan ulusal çıkarların korunabilmesi için bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu noktada, yerli kaynaklardan hangisine ağırlık verileceğine yönelik karar aşamasında sürdürülebilirlik, çevresel etkileri, kurulum ve idame-işletme sürecinde dışa bağımlılık oranları gibi hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.

4.4. YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ AVANTAJLARI

Ülkelerin dışa bağımlı olmadan artan enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarına ilgi artmıştır. Bunun yanında, dış ticaret dengesinde ülke aleyhine olan enerji ithalinin azaltılması, enerji fiyatlarında istikrarın sağlanması, yeni istihdam sahaları oluşturması, dış kaynakların ekonomik krizler, ticaret savaşları, bölgesel çıkar çatışmaları nedeniyle enerji fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı koruma sağlanması, enerji kaynaklarına yapılacak saldırıların olumsuz etkilerinden uzak durulmasının hedeflenmesi gibi nedenler sıralanabilir (Umutlu ve Bayraç 2020).

Çalışmamızda, Türkiye'nin ihtiyaç duyacağı elektrik enerjisinin karşılanmasında büyük bir potansiyel barındıran güneş enerji santralleri ele alınmıştır. Çalışma kapsamının genişletilmemesi için diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına veya elektrik üretim yöntemlerine değinilmemiştir. Mevcut durumda Türkiye'nin farklı yenilenebilir enerji yatırımları olduğu görülmekle birlikte hangi yatırımın daha efektif olduğunun analiz edilmesi ayrıca inceleme gerektiren bir çalışma olacaktır. Mevcut enerji tedariki risklerinin azaltılmasına yönelik yapılan ön incelemede Türkiye'nin güneş enerjisi konusunda avantajlı durumu görüldüğünden öneriye konu olacak çalışma da bu sahada yapılmıştır.

4.4.1. Güneş Enerji Santralleri (GES)

Güneş enerji santralleri (GES) güneş pillerini kullanarak elektrik enerjisi üretir. Fotovoltaik piller (Photovoltaic-PV) de denen bu yarı-iletken malzemeler güneş ışığını doğrudan elektriğe çevirme metoduyla çalışır (Varınca ve Gönüllü 2006:21).

25 yıl boyunca ekonomik olarak elektrik üreteceği öngörülen güneş enerji pillerinin verimli çalışması, sistemin kurulum maliyetini ve idame işletme maliyetini kabul edilebilir zaman diliminde amorti edebilmesi açısından büyük önem taşır. Doğru planlama ile kurulan güneş enerji santrali kendisini yaklaşık 6-6,5 yılda amorti edebilir. 5446 sayılı Resmî Gazete`de yayımlanan Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği`nde GES`ler için 10 yıllık amortisman gideri öngörülmüştür (Powerenerji 2022).

4.4.2. GES Verimliliğine Etki Eden Hususlar

GES`lerin yüksek verimlilikle çalışabilmesi için planlama aşamasına çok dikkat edilmelidir. Bunun için sistem kayıplarına neden olan hususlar aşağıda maddeler halinde gösterilmiştir (Enerjisistemlerimuhendisliği 2022), (Ünal vd. 2022:148).

- ❖ Düşük Işınım Kayıpları; Test koşulları ile uygulama koşullarındaki ışınım değerlerinin farklı olmasından kaynaklanır. Gölgeleme bu kapsama sokulabilir ki % 7 kayba neden olabilir.
- ❖ Sıcaklık Kayıpları; PV modül güç çıkışı ile modül sıcaklığı arasında ters orantı vardır. Yani modül sıcaklığı yükseldikçe PV modülden alınan güç azalır.
- ❖ Uyumsuzluk Kayıpları; PV modüller, inverter girişinde gerekli olan DC gerilim ve akımı tutturabilmek için birbirlerine seri ve paralel şekilde bağlanırlar. Fakat böyle bir yapıdaki toplam DC güç, tek tek panellerin güçlerinin toplamından daha düşüktür.
- ❖ Kablo Kayıpları; PV sistemde kullanılan DC ve AC kablolardaki omik kayıplardan kaynaklanmaktadır. Kabloların boyutlandırılması, PV sistem tasarımının önemli bir safhasıdır. İletken akım taşıma kapasitesi ve iletken boyunca meydana gelecek gerilim düşümü, iletkenin boyutunun belirlenmesindeki etkenlerdir.
- ❖ Güneş enerji sisteminin deniz seviyesinden kurulma rakımına yönelik Hindistan`da yapılan çalışmalardan edinilen çıkarıma göre deniz

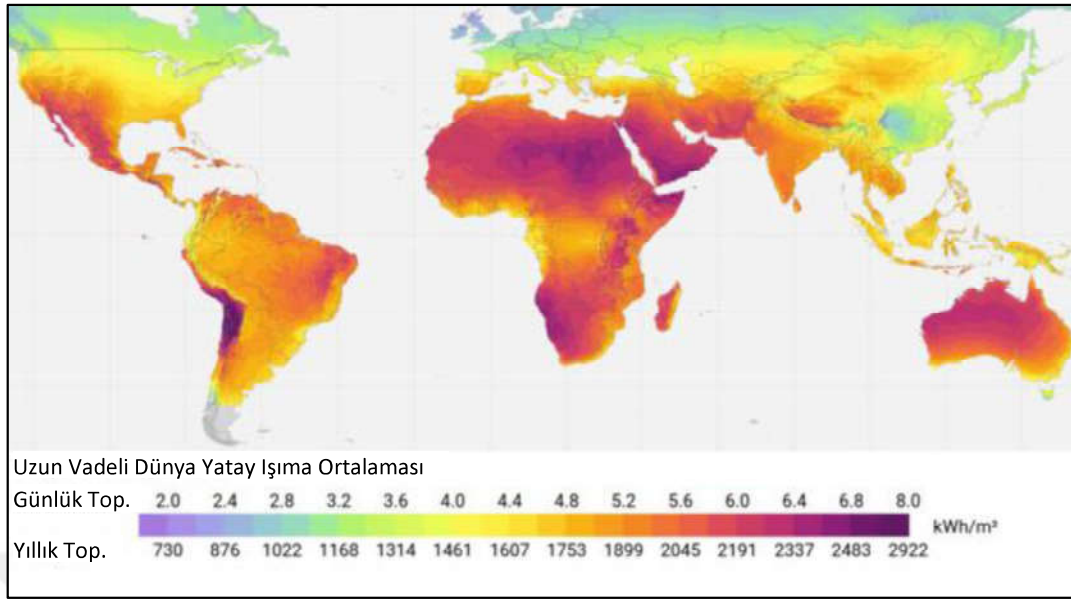
seviyesinden her 1000 mt yükseklikte güneş enerji değerinin %9-11 arasında artış gösterdiği sonucuna varılmıştır.

4.5. DÜNYA VE TÜRKİYE’NİN GÜNEŞ ENERJİSİ POTANSİYELİ

Türkiye güneş enerjisi potansiyeli olarak diğer ülkelere göre oldukça şanslı bir konumdadır. Şekil-31’te Dünya Bankası tarafından desteklenen Glabalsolaratlas’ın yayımladığı dünya güneşlenme haritası görülmekte olup en fazla güneşlenme potansiyeli olan bölgeler altta yer alan skalaya göre koyu kırmızı, en az olan bölgeler mavi olarak renklendirilmiştir. Bu haritaya bakıldığında Afrika kıtasının çok yüksek potansiyel taşıdığı düşünülebilir ancak gerçek güneş enerjisi potansiyelini gösteren harita Şekil-32’de verilmiştir. Buna göre koyu kırmızı olarak gösterilen ve yüksek güneşlenme potansiyeli olan bölgelerin güneş enerji santrali potansiyeli olan bölgelerden çıkarıldığı görülmektedir. Burada sistemin kurulma ve idame imkanları, çevresel etkiler, yüksek sıcaklık, toz, tarım arazileri vb. durumlar dikkate alınarak bu harita oluşturulmuştur.

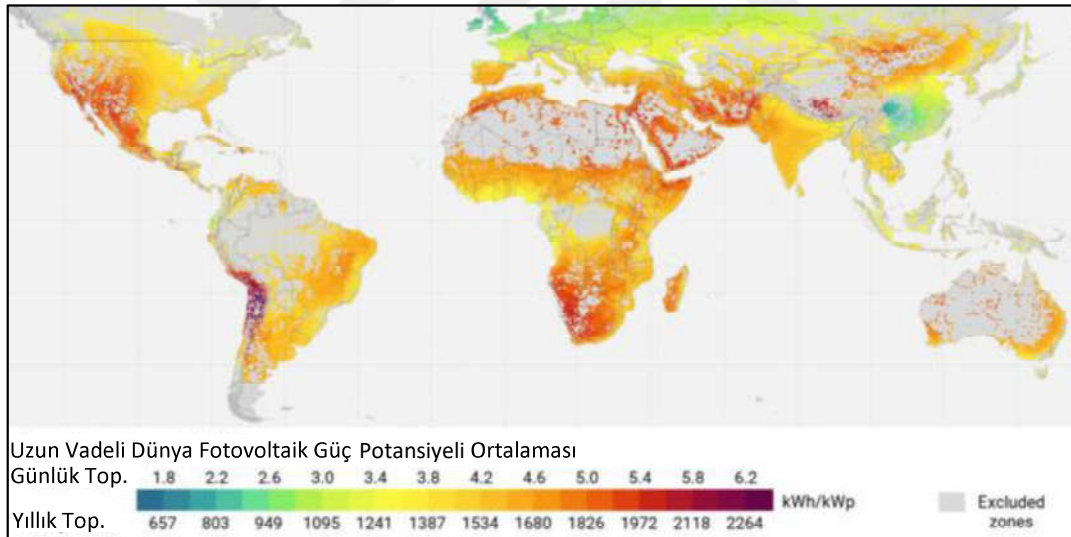
Şekil-32’deki güneş enerji potansiyeli haritası, güneş enerjisi kurulumunun uygulanması uygun görülmeyen bölgeleri açık gri olarak göstermiş olup Türkiye için bir kısıt görülmemekte, güneş enerjisi yönüyle Avrupa ülkelerine göre oldukça fazla potansiyel taşıdığı ve fosil yakıt kaynaklarınca fakir Türkiye’nin güneş enerjisi yönüyle şanslı olduğunu göstermektedir. Bu enerjinin tükenmeyen tipte olması, çevreye olan zararının diğer yakıt türlerine göre çok düşük kalması ve enerji kaynaklı dış ticaret dengesine pozitif katkı sağlaması bu alandaki avantajın önemini ortaya koymaktadır.

Şekil 31. Dünya Güneşlenme Haritası

Kaynak: (GLOBSOLARATLAS 2022b)

Şekil 32. Dünya Güneş Enerjisi Potansiyeli Haritası

Kaynak: (GLOBSOLARATLAS 2022a)

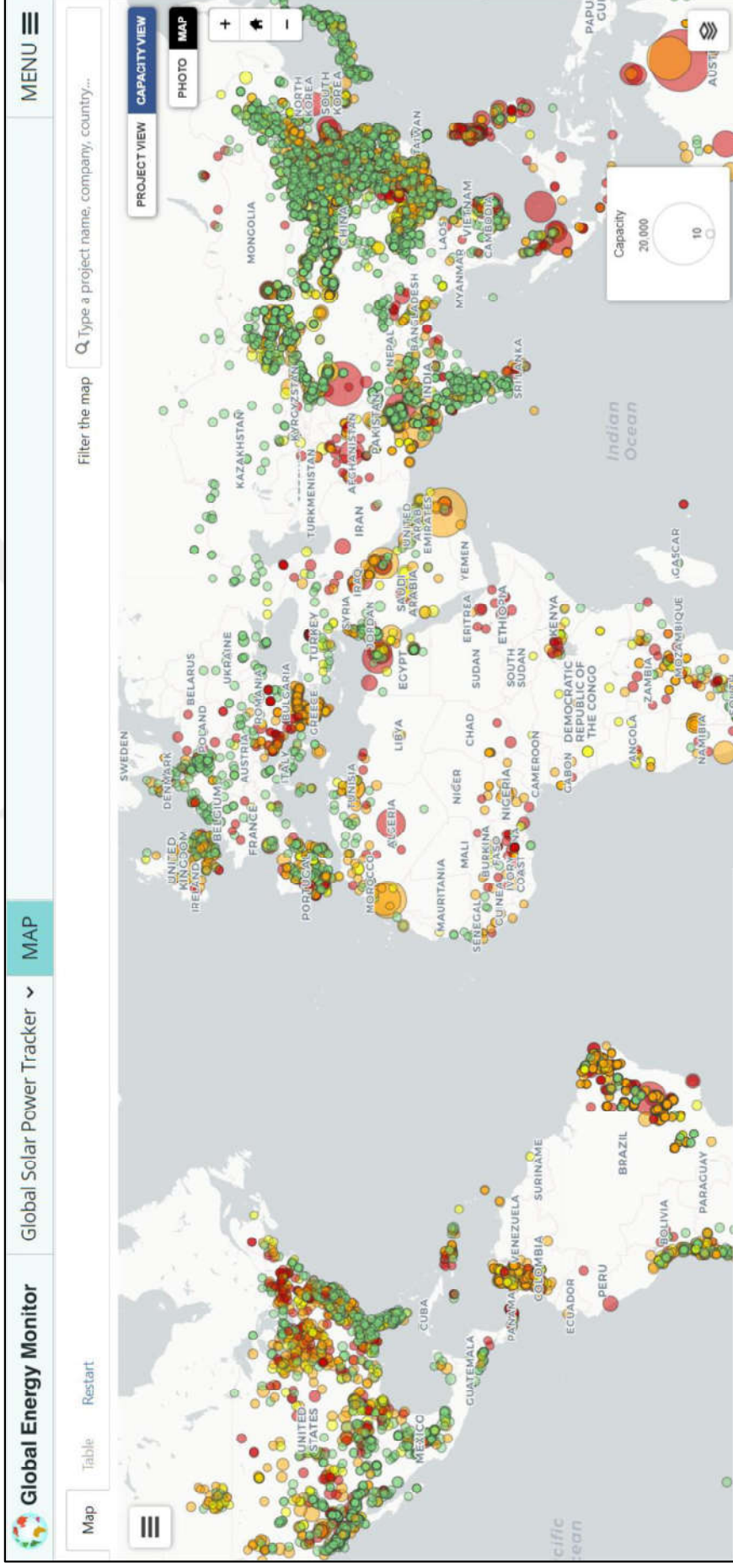
Yapılan çalışmalarda ülkemizin yaklaşık 500 MW güneş enerjisi potansiyeli olduğu değerlendirilmektedir (Taktak ve İl 2018). Enerji Bakanlığı'nın verilerine göre 2022 yılı Kasım ayı sonu itibarıyla ülkemiz kurulu gücünün 103,541 MW olduğu değerlendirildiğinde güneş enerji potansiyelinin önemi ortaya çıkmaktadır. Haziran 2022 sonu itibarıyla güneş enerjisine dayalı elektrik kurulu gücümüz 8,479 MW, toplam elektrik üretiminin kurulu güç içerisindeki oranı ise %8,35 olup daha gidilecek çok yolumuz olduğu görülmektedir (ETKB 2022a).

Dünyadaki güneş enerji kullanımına yönelik yapılan incelemede, güncel güneş enerji santral durumlarına göre Çin'in kurulu güç olarak 300 MW'ı aşan kapasitesi ile birinci sırada olduğu, ABD'nin ikinci sırada, Japonya'nın üçüncü sırada olduğu görülmektedir (Worldpopulationreview 2022). Ayrıca ABD, Hindistan ve Yunanistan gibi birçok ülkede çok sayıda projenin olduğu da görülmektedir (Globalenergymonitor 2022b). Ülkemize bakıldığında ve güneş enerjisi konusunda diğer ülkelere göre potansiyelimiz düşünüldüğünde geride kaldığımız söylenebilir ki potansiyel olarak bizden daha dezavantajlı Almanya'nın bile Türkiye'nin yaklaşık 8 katı büyüklüğünde güneş enerji santrali kapasitesine ulaşmış olması düşündürücüdür.

Şekil-32 gösterilen dünya güneş enerjisi potansiyeline karşın, gerek güneş enerjisi konusundaki stratejik planları gerek imkân ve kabiliyetleri, gerekse yatırım maliyetleri nedeniyle ülkeler farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Şekil-33'te gösterilen tabloda ülkelerin GES kurulu güçleri, yapım aşamasındaki projeleri, deklere edilenler ve geliştirme aşamasında olanların bilgileri verilmektedir. Çin'de kurulumu tamamlanan projeler çoğunlukta iken ABD ve Avrupa ülkelerinde proje aşamasında olanların yoğun olduğu, özellikle kuzey Avrupa ülkelerinin düşük güneşlenme potansiyeline rağmen bu alanda büyük yatırımlar yaptıkları görülmektedir ki Almanya gibi Türkiye'ye göre %60 düşük güneş enerji potansiyeli olan ülke bile yüksek oranda kurulu güç oluşturmuştur.

Türkiye'nin enerji konusunda yüksek dışa bağımlılığı ortadayken ve potansiyeli mevcutken, güneş enerjisinin öneminin tam anlaşılammış olması nedeniyle bu konuda gelişmiş ülkelere geride kalmıştır. İleride yapılacak büyük yatırımlarla enerji konusunda riskleri azaldığı için dış politikalarda daha rahat hareket imkânı doğabilecek, diğer yenilenebilir enerji kaynakları ile birlikte enerji ihracatçısı ülke durumuna gelme olasılığı gündeme gelebilecektir.

Şekil 33. Dünya Güneş Enerji Santralleri Durumu

- Faaliyette
  - Yapım Aşamasında
  - Proje Aşamasında
  - İlan Edilmiş
- Kaynak: (GLOBALENERGYMONİTÖR 2022b)

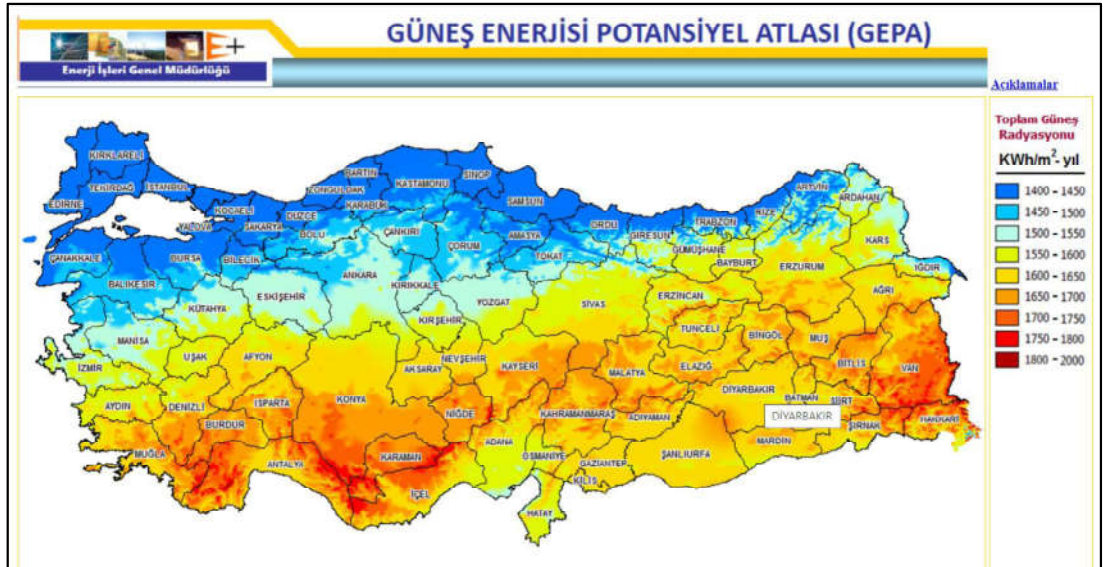

4.5.1. Güneş Enerjisinde Türkiye'nin Avantajı

Şekil-34'te Enerji İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan Güneş Enerjisi Potansiyel Atlası gösterilmekte olup Türkiye'nin güney kesimlerinin güneş enerjisi yönüyle yüksek potansiyel taşıdığı görülmektedir. Mavinin tonları şeklinde gösterilen kuzey bölgeler bile Almanya'nın yıllık 1000 KWh/M² olan potansiyelinin üzerinde yaklaşık 1400 KWh/M² toplam güneş radyasyonu potansiyeline sahiptir. Harita dikkatli incelendiğinde en verimli bölgelerin en güneyde olan bölgeler olmadığı, özellikle Akdeniz ve İç Anadolu bölgesinin birleştiği Toroslar bölgesinde verimliliğin yüksek olduğu görülmektedir. GES'lerin verimli çalışması için yüksek oranda güneşlenme ihtiyacının olduğu, panellerin ortam ısısının düşük olması gerektiği, tozlanma vb. etkilerden uzak olması gerektiğini bu harita ortaya koymaktadır.

Şekil-34'deki haritada, yüksek potansiyel olarak görülen kırmızı bölgeler yaklaşık 1200-2300 metre yüksekliğindedir. Bu yükseklik, hem yüksek güneş enerji ışınması sağlanma isteği hem de paneller için gerekli soğutma ihtiyacı karşılanmış olduğu değerlendirilebilir.

Şekil 34. Güneş Enerjisi Potansiyel Atlası (GEPA)

Kaynak: (Enerji İşleri Genel Müdürlüğü 2022)

GES'lerin verimli çalışması sadece yüksek güneşlenmeye bağlı olmadığı, ortam ısısının, gölgelenmenin, tozlanmanın, mevsimsel şartların, sistemin kurulumunda yapılacak hataların önemli birer faktör olduğu yapılan çalışmalarda

ortaya konmuştur (Öztürk 2020). Ayrıca güneş enerji santrali kurulacak bölgenin yüzey şeklinin işlenebilir yapıda olması, güneşlenme cephesinin bulunması, büyük ölçekli yatırıma uygun olması da verimliliğe etki etmektedir.

Türkiye’de GES kurulumları ile ilgili literatür taramalarında ortak nokta olarak, kurulacak arazinin enerji nakil hatlarına yakınlığına, arazinin ulaşım ve kurulum için uygun olmasına, trafoların yakın ve uygun kapasitede olmalarına ve enerjiyi kullanacak sahalara yakınlığına dikkat edilmesi şeklinde değerlendirmeler mevcuttur. Bu yöndeki değerlendirmelerin nedeninin güneş enerji santrallerinin aynı değerde enerji üretebilmesi için diğer enerji santrallerine göre çok daha büyük arazilere ihtiyaç duymasından kaynaklandığı ve orman arazileri, meralar, tarım arazileri çıkarıldığında, kurulacak GES için özel trafo, enerji nakil hattı kurulmasının maliyet etkin olmadığı şeklindeki yaklaşımdan kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu değerlendirme, tarım arazileri arasında tarıma uygun olmayan arazilerin kullanımında, dağların yamaçlarında GES kurulumuna uygun alanların kıymetlendirilmesinde vb. çok büyük kapasiteli olmayan GES projelerinde anlamlıdır. Ülkemizde, mevcut durumda en büyük kapasiteli GES’i Konya-Karapınar’da 20 Km²’lik arazi üzerine kurulan ve tamamlandığında 3 MW gücündeki santraldir (KarapınarGES 2022).

Türkiye’nin avantajlı olduğu nokta ise kurulumu için özel trafo ve enerji nakil hattı yatırımı yapılabilecek büyüklükte arazisinin olmasıdır ki bu arazinin mevcut durumda âtil kaldığını değerlendirdiğimiz Türkiye’nin en yüksek güneş enerji potansiyelinin olduğu Toroslar bölgesinde yer almasıdır. Bu bölge genel olarak yüksek rakımlı, coğrafi şartları, toprak yapısı vb. nedenlerle ideal tarım arazisi değildir ve yüksek verimlilikte kullanılamamaktadır. Şekil-35’te Türkiye’nin güneş enerji potansiyeli yüksek bölgesinin uydu görüntüsü gösterilmektedir. 1400-2300 metre rakımlı bölgede uydu fotoğrafı üzerinden yapılan ölçülemeye göre 1.300 Km² arazi bulunmakta olup genel yapısı Orta Toroslar üzerinde plato şeklinde olmasıdır (GoogleEarth 2022b). Bu arazinin düzenlenmesi sonrası GES amaçlı %25 oranında kullanılabilmesi halinde yaklaşık 325 Km²’lik alana GES kurulabilir. Söz konusu bölgede, Karapınar GES’in 16 katı büyüklükte, Akkuyu Nükleer Santrali kapasitesinin 10 katı büyüklükte olan 48 MW enerji üretilbileceği anlamına gelir ki bu mevcut kurulu gücümüzün yaklaşık yarısıdır.

Şekil 35. Güneş Enerji Potansiyeli Yüksek Bölgenin Uydu Görüntüsü

Kaynak: (GOOGLEEARTH 2022b)

Ülkemizin en büyük GES'inin 1000'li rakımlarda olduğu göz önünde bulundurulduğunda 1400-2300 rakımda GES kurulumu anlamlı bir yatırım olur mu sorusu gündeme gelecektir. Konuyla ilgili GES alanında dünya lideri konumunda bulunan ÇİN uygulamalarına bakılmış olup Türkiye ile benzer paralel aralıklarında 3300 metre rakımlara kadar büyük çaplı GES kurulumu gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Şekil-36 da gösterilen Çin'in en büyük GES projelerinden olan santralin 2900 rakıma 2013 yılında kurulduğu ve her yıl kademeli olarak büyütüldüğü görülmüştür (GoogleEarth 2022). Kademeli olarak büyütülme, ilk etapların istenilen verimlilikte çalışması sonucu kapasite artırımı olarak da değerlendirilebilir. Aynı bölgede GES yanında farklı bir metot olan aynalı konsantre güneş enerji sisteminin de kurulduğu görülmüş olup Çin'in farklı bölgelerinde ve benzer yüksek rakımlı alanlarında çok sayıda GES uygulaması tespit edilmiştir.

Şekil 36. Çin’de 2900 Metre Rakımda Kurulu GES

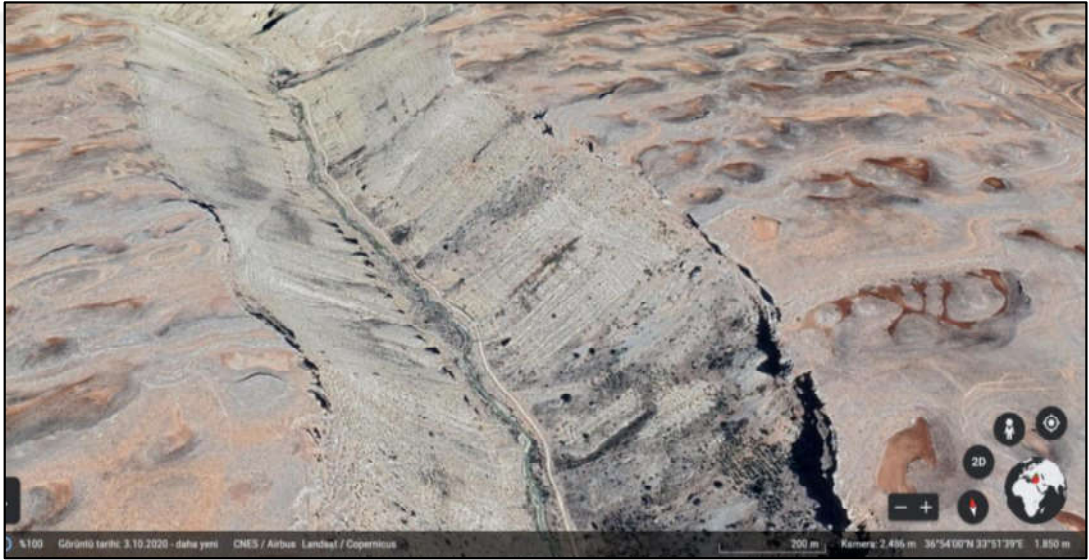
Kaynak: (GOOGLEEARTH 2022a)

4.5.2. Kesintisiz Enerji İçin Hibrit Modeller ve Türkiye Potansiyeli

Güneş enerji santrallerinin negatif tarafı güneşin olmadığı zaman dilimlerinde enerji üretememesidir. Ayrıca yukarıda potansiyel olarak belirtilen 48 MW enerji üreten santralin gündüz ürettiği enerjinin harcanacağı bölgeye nasıl nakledileceği, bu büyüklükte santralin enerji üretmediği zaman nasıl ikame edileceğidir. Büyük miktarda enerjinin güneşin olmadığı zaman dilimlerinde kesilmesi ve anında yeni kaynaktan sağlanan enerjinin devreye girmesi bir gerekliliktir. Buna yönelik farklı enerji depolama çözümleri olarak özellikle doğrudan elektrik enerjisini depolayabilecek batarya, pompalı hidro, sıvılaştırılmış hava, volan gibi sistemler mevcuttur (Emeksiz ve Kara 2022). Mevcut durumda yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerjinin artan enerji ihtiyacını düzenli, dengeli ve kesintisiz olarak sağlayabilmesine yönelik Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu tarafından Elektrik Piyasasında Depolama Faaliyetleri Yönetmeliğine yapılan 32018 sayılı değişiklik ile yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerjinin depolanmasının önü açılmıştır. Yönetmelik kapsamında enerjinin bilinen adıyla bataryalarda depolanması öngörülmektedir. Ancak enerji depolanmasında incelenen yöntemlere bakıldığında şartlara göre farklı depolama yöntemlerinin uygulanması daha efektif olabilecektir. Zira batarya konusunda da dışa bağımlılık ve belirli süre sonra değişim gerektirmesi dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızda önerdiğimiz Orta Toroslar platosunda arazinin ikinci bir avantajlı durumu karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu arazi içerisinde Şekil-37’de gösterilen derin ve dar kanyonlar mevcut olup bu kanyonlar Türkiye’de pek örneği olmayan ancak yurtdışı uygulamaları olan Pompaj Depolamalı Hidroelektrik Santral kurulumu için avantajlı durum ortaya koymaktadır. Bu santrallerde biri rakım olarak yukarıda yer alan en az iki havuz/baraj bulunur. Enerji fazlası olduğunda aşağıdaki havuzdan yukarıdaki havuza su pompalanır, enerji ihtiyaç olduğunda yukarıdaki havuzdan aşağıdaki havuza su verilir ve arada bulunan türbinli jeneratör dönerek ihtiyaç duyulan enerji elde edilir.

Şekil 37. Arazinin Yapısı ve 200 Metre Derinlikli Vadi

Kaynak: (GOOGLEEARTH 2022b)

Sonuç olarak çalışmamız kapsamında yapılan inceleme ve araştırmalar sonucu elde edilen veriler değerlendirilerek, Türkiye'nin enerji ihtiyacına bağlı karşılaşılabileceği sorunları ortadan kaldırmaya yönelik çözüm önerisinde bulunulmuştur. GES konusunda fizibil olduğu değerlendirilen saha ile ilgili yapılan ön incelemenin aşağıdaki avantajlarının olduğu ve önerilen çözümün enerji bağlamında diğer çözümlerle mukayese edilmesinin uygun olacağı, bununla birlikte bu alandaki uluslararası çalışmalar dikkate alındığında önerinin uygulanabilir olduğu ve saha olarak mevcut halinden daha fazla katma değer üreteceği değerlendirilmiştir.

4.5.3. Enerji Konusunda Alternatif Çözüm Önerisinin Avantajları

- ❖ Önerilen arazinin % 25'lik bölümünün GES amaçlı kullanımı ile Türkiye'nin elektrik üretim kurulu gücüne yaklaşık %50 oranında katkı sağlanacak, dışa bağımlı olduğumuz özellikle doğalgaz kaynaklı elektrik üretiminin yerini alabilecektir.
- ❖ Enerjide dışa bağımlılığı azalttığı için dış ticaret dengesine pozitif etki yapacak, dışarıdan gelebilecek enerji kaynaklı saldırılara karşı koruma sağlayacaktır.
- ❖ Kurulum aşamasında ilk arazi düzenlemesi ile 25 yıl efektif kullanım ömrü olan güneş enerji panelleri değiştirilerek bu teknolojiye ihtiyaç kalmayana kadar GES amaçlı kullanılabilir.
- ❖ Mevcut durumda anlamlı bir katma değer üretmeyen 1.300 Km²'lik arazi kullanılarak daha yüksek katma değer üretilebilecektir.
- ❖ Arazinin coğrafi konumu nedeniyle yüksek ısı kaynaklı verimlilik düşüşü yaşanmayacak, her 1000 mt yükseklikte yaklaşık %10 enerji artışının avantajı kullanılacaktır.
- ❖ Arazinin yapısı ve mülkiyetleri nedeniyle yüksek kamulaştırma bedelinin ödenmeyeceği değerlendirilmektedir.
- ❖ Arazide yer alan doğal kanyonların kullanımı ile pompaj depolamalı hidroelektrik santral kurulumu yapılabilecek ve gece gündüz kesintisiz enerji ihtiyacı karşılanabilecektir.
- ❖ Arazinin konumu nedeniyle özellikle yazın enerji ihtiyacı artan turistik Akdeniz kuşağının ve Konya gibi sanayi bölgesinin enerji ihtiyacı karşılanabilecektir.
- ❖ Yapılacak proje küresel ölçekte prestij projesi olarak dış yatırım da alabilecektir.

4.5.4. Enerji Konusunda Alternatif Çözüm Önerisinin Dezavantajları

İlk kurulum için arazinin düzenlenme maliyetinin yüksek olacağı değerlendirilmektedir. Konuyla ilgili çalışmamızda öngöremediğimiz negatif yönler ayrıca inceleme konusu olabilecektir.

Sonuç olarak sunmuş olduğumuz tez çalışması ile küreselleşmenin nasıl başladığı, küreselleşme süreçlerinde küresel güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda neler yapabilecekleri, büyük güç odaklarının diğer güçlerin yükselmelerini engellemek

amacıyla nasıl güç savaşlarına girdikleri ve attıkları adımlar, Covid-19 pandemisinin küreselleşmeyi ne şekilde etkilediği, güç savaşları kapsamında Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açması ve sonrasında gelen yaptırım kararları, enerji yönüyle yaşanan sıkıntılar, gücü elinde tutan küresel güçlerin diğer ülkeleri nasıl zor duruma sokabilecekleri, Türkiye'nin özellikle enerji yönüyle taşıdığı riskler, enerji konusunda sahip olunan potansiyel, güneş enerji sistemlerinin önemi ve dünyadaki uygulamaları, Türkiye özelinde sahip olunan avantajlı GES sahası ve bu sahanın avantajları ele alınarak çözüm önerilmeye çalışılmıştır.

SONUÇ

Küreselleşme kavramı, genellikle ülkelerin ekonomik entegrasyonla pazarlarını birbirlerine açmaları ve ihtiyaç duyulan kaynakların bu pazardan karşılanması olarak tanımlanmakla birlikte farklı disiplinlerin farklı yaklaşımları ve bakış açılarına göre çeşitlilik göstermektedir. Küreselleşme sürecinin ilk adımları sanayi devrimi ile başlamış olduğu yönünde değerlendirmeler bulunsa da bu kavram ağırlıklı olarak 1980-1990'lı yıllardan sonra gündeme gelmiştir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan acılar ve sıkıntıların tekrar yaşanmaması ve dünya ticaretinin serbestleştirilmesi için ABD önderliğinde kurulmuş olan Breetton Woods Sistemi, Dünya Bankası, IMF, GATT gibi kurumların hazırlamış olduğu ortamda ülkeler arası iş birliği ve ticaret yükselmeye başlamıştır. Bu süreçte baş aktör, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan kazançlı olarak çıkan, ekonomik ve teknolojik üstünlüğü ele geçiren ABD olmuştur. Bunun yanında İkinci Dünya Savaşı'nın diğer kazananı olan SSCB süper güç olarak ortaya çıkmış, her iki güç de kendi müttefiklerini artırma ve diğer tarafı engelleme temelli adımlar atmaya başlamışlar, soğuk savaş olarak adlandırılan bu süreç 1991 yılında SSCB'nin yıkılmasına kadar sürmüştür.

Breetton Woods kararları ile altına endeksli ABD doları, özellikle dünya ticareti ve rezerv parası haline gelmiş, bu durum ABD müttefiklerinin ekonomik olarak yükselmesini desteklemiştir. Ancak ABD tarafından, mevcut durumdan zarar gördüğü değerlendirilerek çıkarları doğrultusunda 1971 yılında altına sabit dolar sisteminden çıkılmış ve esnek kur sistemine geçilmiştir. Buna rağmen piyasalar üzerinde oluşturmuş olduğu güven nedeniyle ABD doları dünya ticaret ve rezerv para rolünü korumaya devam etmektedir.

Batı Bloku olan ABD ve müttefikleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan ortamda ekonomik ve teknolojik olarak yükselirken Doğu Bloku'nun temsilcisi SSCB buna ayak uyduramamış ve 1991 yılında dağılarak dünya ticaretinin önünde engel olarak görülen bloklaşma ortadan kalkmıştır. 1994 yılında hayata geçen Dünya Ticaret Örgütü'nün uygulamaları, internetin yaygınlaşması, sermayenin ülkeler

arası geçişi, üretimin ucuz işgücü olan ülkelere kayması sonucu Çin'i dünyanın üretim üssü haline getirmiş ve yüksek büyüme rakamları ile yeni bir ekonomik dev ortaya çıkmaya başlamış, 2021 yılına gelindiğinde dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmiştir. Rusya da sahip olduğu doğal kaynakları dünya pazarına sunarak elde ettiği kazançla ekonomisini toparlamaya başlamıştır.

Rusya'nın, 2000'li yıllardan itibaren ekonomik olarak yükselmesi, askeri olarak güçlenmeye başlaması ve soğuk savaş döneminde hakimiyetinde olan ülkelere nüfuz etmeye çalışması Batı tarafından hoş karşılanmamıştır. Rusya'nın tekrar yükselmesinin önüne geçilmesi amacıyla Batı tarafından atılan adımlar, Ukrayna'da somut hale gelmiş, Batı destekli gruplar tarafından Rusya destekli hükümet yıkılmıştır. Olanlara karşılık Rusya Ukrayna toprağı olan Kırım'ı ilhak etmiştir. Bu tarihe kadar ekonomik olarak yükselen Rusya, Batı tarafından uygulanan ambargolarla sıkıştırılmaya çalışılmıştır.

Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynakları ve diğer ürünlerle ekonomisini büyütmesi, askeri yatırımlara ağırlık vermesi ve çevre ülkeler üzerinde etkisini sürekli artırma isteğı; Çin'in ucuz işgücü sayesinde üretim üssü haline gelmesi ve bu sayede ekonomik olarak dünya ülkelerine nüfuz etme girişimleri, dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelmesi ve ABD dış ticaret açığı verirken Çin'in sürekli dış ticaret fazlası vermesi başta ABD olmak üzere Batı tarafından tehlike olarak görülmüştür. Bunun sonucu olarak ABD tarafından 2016 yılından itibaren Çin'e karşı ekonomik yaptırımlar hayata geçirilmiş, Rusya'nın Ortadoğı'da atmış olduğu askeri adımlar sonucu uygulanan yaptırımlar daha da ağırlaştırılmaya başlanmıştır. ABD ve Çin arasında başlatılan ticaret savaşları devam ederken ortaya çıkan Covid-19 pandemisi nedeniyle ülkeler kapanmaya gitmiş bu durum üretim ve tedarik kanallarında büyük aksamalara yol açmıştır. Özellikle Çin'de üretimin ve lojistiğın aksaması dünya ekonomisini derinden etkilemiş ve bu ülke ile yaşanabilecek sorunların dünyayı nasıl etkileyebileceğı konusunda gösterge olmuştur. Rusya'ya uygulanan yaptırımların devam etmesi, Ukrayna'nın NATO'ya katılması konusunda yapılan girişimler, Rusya tarafından tehdit olarak görülmüş ve bunun sonucu olarak 2022 yılında Ukrayna'yı işgale kalkışmıştır. Rusya'nın, ekonomik tablolarına bakıldığında, yeterli hazırlığı yaptığı ve enerji konusunda batı üzerindeki etkisini kullandığı görülmektedir ki bu gücünü savaş döneminde kullanmıştır.

ABD ve Batı Bloku tarafından, çıkarlarına uygun hareket edildiğı sürece ve belli bir ekonomik ölçeğe gelene kadar küresel güç olabilecek ülkeleri destekledikleri,

bu ülkelerin bağımsız hareket etmeleri, ekonomik ve askeri olarak tehdit haline gelmeleri halinde ABD ve Batı tarafından buna karşı önleyici hamleler geldiği görülmektedir.

Çalışmamızda, küreselleşme sürecinde ekonomilerin birbirlerine bağlanmasının her ülkeye aynı oranda kazanç sağlamadığı, küreselleşme sürecinin küresel güçlerin çıkarları doğrultusunda ilerlemesi halinde sorun yaşanmadığı ancak küresel güçlerin daha az kazandığı veya farklı küresel güçlerin hızla yükselmesi halinde çatışmaların başladığı, bağımlılıkların ve özellikle enerji bağımlılığının güç savaşlarında bir enstrüman olarak kullanıldığı ve küresel güce dönüşebilecek potansiyeldeki ülkelerin belirli bir ölçüğe geldiklerinde diğer güçler tarafından engelleme adımları ile karşılaşma ihtimallerinin geçmiş örneklere bakıldığında çok yüksek olduğu görülmüştür.

Yukarıda çizilen çerçeveden bakıldığında Türkiye, tarihi mirası, stratejik konumu, mevcut yetenekleri ile küresel güç potansiyeli olan bir ülkedir ve küresel güçler tarafından ekonomik ve askeri olarak belirli büyüklükten sonra ve bağımsız politikalar izlenmesi halinde tehdit olarak görülmeye başlandığı veya başlanacağı ortadadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin zayıf noktası enerji konusunda büyük oranda dışa bağımlılığı ve bunun da büyük bir kısmının Rusya kaynaklı olmasıdır. Türkiye'nin hedeflerine ulaşabilmesi ve dış tehditlere karşı dirençli olabilmesi için yapması gereken yapısal reformlar yanında bağımlılıklarını en aza indirmek durumundadır ve enerji bağımlılığı da bu noktada öne çıkmaktadır.

Türkiye fosil yakıt kaynaklı enerji yönüyle fakir bir ülke olsa da yenilenebilir enerji konusunda avantaja sahiptir. Diğer yenilenebilir enerji kaynaklarının yanında, özellikle coğrafi konumunun oluşturduğu imkanlarla âtil durumda bulunan topraklarının güneş enerjisi üretimi için kullanılması ile ihtiyaç duyduğu enerjinin büyük bir kısmını kendi imkanlarıyla sağlayabilecek durumdadır. GES konusunda dünya çapında yapılan incelemede hemen hemen tüm gelişmiş ülkelerin bu alanda büyük yatırımlar yaptıkları, güneşlenme potansiyeli düşük AB ülkelerinin bile büyük kapasitelere ulaştıkları, bu alanda Çin'in lider konumda olduğu ve Türkiye'nin var olan potansiyeline karşın GES konusunda geride kalmış olduğu tespit edilmiştir.

GES alanında dünyadaki uygulamalar incelendiğinde, Türkiye'nin büyük kapasiteli yatırım yapabileceği sahalarının olduğu, bu noktada tarım için rakım olarak yüksek ve verimsiz olan ancak güneş enerjisi ve hibrit sistemler için ideal sayılabilecek

Özellikle Orta Toroslar platosunun bu amaçla kullanılması ile ihtiyaç duyacağı enerjinin büyük bir kısmını karşılayabileceği, enerji yönüyle riskini azaltacağı ve dış ticaret dengesinde kazanım sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- ANADOLU AJANSI (2022a), "Almanya'ya Elektrikli Soba İhracatı Yüzde 82 Arttı", 18.08.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyaya-elektrikli-soba-ihracati-yuzde-82-artti/2663752>, ET. 23.12.2022.
- ANADOLU AJANSI (2022b), "Avro Bölgesi'nde Enflasyon Rekor Tazelerken 3 Ülkede Yüzde 22'nin Üzerine Çıktı", 01.10.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/avro-bolgesinde-enflasyon-rekor-tazelerken-3-ulkede-yuzde-22nin-uzerine-cikti/2699839>, ET. 01.02.2023.
- ANADOLU AJANSI (2022c), "Çin, Rusya'nın Gaz Tedarik Pazarında AB'ye Alternatif Olmaya Hazırlanıyor", 13.12.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-rusyanin-gaz-tedarik-pazarinda-abye-alternatif-olmaya-hazirlaniyor/2762336>, ET. 21.12.2022.
- ANADOLU AJANSI (2022d), "Daimi Tarafsızlık Statüsüne Sahip Ülkeler Rusya-Ukrayna Savaşında Sessizliklerini Bozdu", 01.03.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/daimi-tarafsizlik-statusune-sahip-ulkeler-rusya-ukrayna-savasinda-sessizliklerini-bozdu/2519235>, ET. 19.12.2022.
- ANADOLU AJANSI (2022e), "Rekor Seviyelerde Artan Küresel Doğal Gaz Fiyatları 2022'de Yüksek Seyrini Koruyacak", 10.02.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/rekor-seviyelerde-artan-kuresel-dogal-gaz-fiyatları-2022de-yuksek-seyrini-koruyacak/2498982>, ET. 19.12.2022.
- ANADOLU AJANSI (2022f), "Rusya'da Yurt Dışı Döviz İşlemlerine Bazı Yasaklar Getirildi", 01.03.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-da-yurt-disi-doviz-islemlerine-bazi-yasaklar-getirildi/2518480>, ET. 19.12.2022.
- ANADOLU AJANSI (2022g), "Rusya'ya Uygulanan Yaptırım Sayısı 10 Bine Dayandı", 20.04.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyaya-uygulanan-yaptirim-sayisi-10-bine-dayandi/2568150>, ET. 18.12.2022.
- ANADOLU AJANSI (2022h), "Tahıl Koridoru Anlaşması'nın 3 Önemli Etkisi", 02.12.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tahil-koridoru-anlasmasinin-3-onemli-etkisi/2753756>, ET. 20.12.2022.

- ANADOLU AJANSI (2022i), "Türkmenistan Gazının Türkiye ve Avrupa'ya Ulaştırılması, Tarihi Öneme Sahip Bir Girişim", 15.12.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkmenistan-gazinin-turkiye-ve-avrupaya-ulastirilmesi-tarihi-oneme-sahip-bir-girisim/2764289>, ET. 21.12.2022.
- ANADOLU AJANSI (2022j), "Ukrayna: Rusya'nın Tüm Cephelerdeki İlerleyişi Durduruldu", 20.03.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-rusyanin-tum-cephelerdeki-ilerleyisi-durduruldu/2540773>, ET. 20.12.2022.
- ADIGÜZEL Muhittin (2013), "Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 35. ss. 1-20.
- AKBAŞ Fahri ve ÜRÜN Emre (2016), "Enerji Güvenliği: Bölgesel Enerji Merkezi Türkiye", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı: Kasım 2016, s.s. 103–113.
- AKDOĞAN Muzaffer, GÜNAY ATALI Aylin, SAY Birsen ve GÜNDOĞAR GÜR Necibe (2020), "Avrupa Birliği'nin Covid-19 Yönetimi", *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Özel Sayı, s.s. 32–58. <https://doi.org/10.30784/EPFAD.805320>, ET. 11.01.2023.
- AKIN Fethullah (2017), "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye", *İş ve Hayat*, Cilt 3, Sayı 5, s.s. 119-135.
- ALPEREN Ümit (2018), "Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ve Çin'in Orta Asya Politikası", *Bilge Strateji*, Cilt 10, Sayı 19, s.s. 19-38.
- ALPTEKİN Gökhan (2022), "Rusya'nın Yakın Çevresini Koruma Politikası ve Soğuk Savaş İzlenimleri (2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Ve 2014 Ukrayna Krizi)", *R&S - Research Studies Anatolia Journal*, Cilt 5, Sayı 1, s.s. 164–204. <https://doi.org/10.33723/RS.1034978>, 07.01.2023.
- ALTINAY Ayşenur ve AKINCI Ö. Sevgi (2018), "Sanayi Devriminden 1990'lara Dünyadaki Finansal Yapının Gelişimi ve Bretton Woods Kurumlarının Ortaya Çıkış Süreci", *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5.
- ARVAS E. Aydın (2021), *Küreselleşme ve ABD Hegemonyası* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi Ana Bilim Dalı, Karabük.
- ASLAN Seyfettin (2021), "Covid-19 Salgınlarının Küreselleşmeye ve Ulus Devletlere Etkisi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 20, Sayı 80, s.s. 1735–1752.

- AVAR Yusuf (2021), "Avrupa Birliği'nin Rusya-Gürcistan ve Rusya-Ukrayna Çatışmalarına Karşı Tutumu: Almanya ve Fransa'nın Liderlikleri", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt 13, Sayı 24, s.s. 310–321. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.868688>, ET. 29.11.2022.
- AYAZ Özkan (2020), *Liberalleşme Sürecinde Türkiye'de Ulaştırma Sektörünün Siyasal İktisat (Ekonomi Politik) Analizi* (Yayımlanmış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- AYDEMİR Hulusi (2015), "Türkiye'de Boru Hattı Ulaştırması: Genel Durumu, Uluslararası Karşılaştırmalar ve Hedef İle Politikalara Yönelik Öneriler", *Fen ve Mühendislik Dergisi*, Cilt 18, Sayı 54, s.s. 399-408.
- AYDIN Cenk (2022), "Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye – Doğal Gaz Tedarik ve Bağımlılıkları Açısından İnceleme", *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s.s. 87–103.
- BAKIRCI Fehim, KARABACAK Ebubekir ve SARIGÜL Cihat (2018), "Enerji Lojistiğinde Boru Hattı Taşımacılığı: Türkiye İçin Bir Değerlendirme", *IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress*, s.s. 612–620, Aydın.
- BAYGÜL Sefa (2020), "Küreselleşme ve Teknoloji Üzerine Bir Değerlendirme", *International Journal of Humanities and Education*, Cilt 6, Sayı 13, s.s. 395–411. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijhe/issue/54071/673235>, ET. 04.12.2022.
- BAYRAÇ H. Naci (2018), "Uluslararası Doğalgaz Piyasasının Ekonomik Yapısı ve Uygulanan Politikalar", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 3, s.s. 13–36.
- BAYRAKTUTAN Yusuf ve ÖZBİLGİN Mehmet (2015), "Uluslararası ve Yurtiçi Ticarete Taşıma Türlerinin Payı: Bir Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) Uygulaması" *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, s.s. 405–436.
- BBC NEWS (2022a), "Gıda Krizi: BM, Ukrayna'daki Savaşın Küresel Gıda Krizine Yol Açabileceği Uyarısında Bulundu", 19 Mayıs 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61503829> ET. 20.12.2022.
- BBC NEWS (2022b), "McDonald's Restoranları Rusya'da Yeni İsmiyle Yeniden Açıldı", 13 Haziran 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61779461>, ET. 13.11.2022.

- BBC NEWS (2022c), "Rusya Gazı Keserse Avrupa'nın Enerji Alternatifleri Ne Olabilir", 01 Mart 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60556792>, ET. 21.10.2022.
- BBC NEWS (2022d), "Sanayide Doğalgaz Kesintisi Üretimi Nasıl Etkiliyor", 25 Ocak 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60124891>, ET. 04.12.2022.
- BİGPARA HABERTÜRK (2022a), "Rusya'dan Yaptırımlara Karşı Destek", 20 Nisan 2022, https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi-haberleri/rusya-dan-yaptirimlara-karsi-destek_ID1473668/, ET. 09.12.2022.
- BİGPARA HABERTÜRK (2022b), "Rusya Borsası Yeniden Açıldı", 24 Mart 2022, https://bigpara.hurriyet.com.tr/borsa/haber/rusya-borsasi-yeniden-acildi_ID1473432/, ET. 29.12.2022.
- BİLİCİ Nurettin (2006), "AB'de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye'nin Entegrasyonu", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, s.s 39–45.
- BİLİM Niyazi (2016a), "Türkiye'nin Elektrik Enerjisi Üretimindeki Dışa Bağımlılığın Azaltılması İçin Uygulanması Gereken Politikalar", *Selçuk Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, s.s. 145–154.
- BLOOMBERGHT (2022a), "Canlı Rus Rublesi Fiyatı, USD/RUB", 13 Aralık 2022, <https://www.bloomberght.com/doviz/parite/usd-rub>, ET. 13.12.2022.
- BLOOMBERGHT (2022b), "Rus Borsasında Sert Düşüş Sürüyor", 21 Eylül 2022, <https://www.bloomberght.com/rus-borsasinda-sert-dusus-suruyor-2315449>, ET. 14.12.2022.
- BOTAŞ (2022a), "20.01.2022 Tarihli BOTAŞ Kamuoyu Duyurusu", 20 Ocak 2022, <https://www.botas.gov.tr/Icerik/20012022-tarihli-botas-kamuo/510>, ET. 24.12.2022.
- BOTAŞ (2022b), "Doğal Gaz ve Petrol Boru Hatları Haritası", 25 Aralık 2022, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dogal-gaz-ve-petrol-boru-hatlari-haritasi/168>, ET. 25.12.2022.
- BUDAK Fatih ve KORKMAZ Şerif (2020), "COVID-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği", *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi (SAYOD)*, Cilt 1, Sayı 1, s.s. 62–79. <https://doi.org/10.35375/sayod.738657>, ET. 23.11.2022.

- CCNTURK (2022), "Rusya Gazı Kesti, Avrupa Alarma Geçti... Almanya Cumhurbaşkanı Steinmeier'den Flaş Uyarı", 12 Eylül 2022, <https://www.cnnturk.com/dunya/rusya-gazi-kesti-avrupa-alarma-gecti-almanya-cumhurbaskani-steinmeierden-flas-uyari?page=1>, ET. 20.12.2022.
- CENGİZ Vedat ve KARACAN Rıdvan (2015), "Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik 2022 Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Sonuçları", *International Journal of Economic ve Administrative Studies*, Cilt 8, SAYı 15, s.s. 327–344.
- ÇALIŞKAN Şadan (2009), "Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılık ve Enerji Arz Güvenliği Sorunu", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 25, <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423876691.pdf>, ET.09.11.202
- ÇEPIK Barış (2015), *Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Politikaları* (Yayımlanmış Doktora Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÇETİN Murat ve DEMİRCİ O. Kürşat (2016), "Erzincan'da Doğal Gaz Kullanımının Hava Kalitesine Etkisi", *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2016 Cilt 9, Sayı 1, s.s 8–18.
- ÇETİNKAYA Şeref (2019), "Türkiye'nin Enerji Güvenliğinin Sağlanması: Bir Ulusal Güvenlik Meselesi", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Cilt 43, s.s. 208–215. <https://doi.org/10.17.498/kdeni.575446>, ET. 04.01.2023.
- ÇITAK Emre ve KILINÇ PALA P. Buket (2016), "Yenilenebilir Enerjinin Enerji Güvenliğine Etkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 25, s.s. 79–102.
- CUMHURİYET (2022), "Rusya, 40 Alman Diplomatı Sınır Dışı Etti", 25 Nisan 2022, <https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/rusya-40-alman-diplomati-sinir-disi-etti-1929718>, ET. 16.12.2022.
- DATA.WORLDBANK (2022a), "GDP Growth (annual %) - China, United States, Turkiye, Russian Federation", 27 Kasım 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2021&locations=CN-US-TR-RU&start=1990&view=chart>, ET. 27.11.2022.
- DATA.WORLDBANK (2022b), "GDP (Current US\$) Data", 12 Kasım 2022, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2021&most_recent_value_desc=true&start=2021&view=map, ET. 11.12.2022.

- DEMİRLİOĞLU Hakan (2008), *Türkiye Denizyolu Konteyner Taşımacılığının Kombine Taşımacılık İle Geliştirilmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- DENİZ Taşkın (2014), "Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Stratejik Hamleleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 50, s.s. 188–212.
- DEMİRÖREN HA (2022), "Avrupa'daki Kriz Türkiye'deki İmalatçıların İşine Yaradı", 11 Kasım 2022, <https://www.dha.com.tr/yerel-haberler/istanbul/merkez/avrupadaki-kriz-turkiyedeki-imalatcilarin-isi-2160484>, ET. 23.12.2022.
- DURĞUN Burhan ve DURĞUN Funda (2018), "Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği", *International Review of Economics and Management*, Cilt 6, Sayı 1, s.s 1-27.
- EMEKSİZ Cem ve KARA Burak (2022), "Enerji Depolama Teknolojilerinin İncelenmesi ve Karşılaştırmalı Analizi", *International Journal of Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies*, Cilt 6, Sayı 2, s.s. 134–142. <https://doi.org/10.36287/ijmsit.6.2.134>, ET. 14.01.2023.
- KAHRAMAN M.Emin (2022), "Blok Zincir, Deepfake, Avatar, Kripto Para, Değiştirilemez Belirteç (NFT) ve Sanal Evren (Metaverse) ile Yaygınlaşan Sanal Yaşam", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, s.s. 149–162.
- ENDEXICE (2022), "Dutch TTF Natural Gas Futures", 19 Aralık 2022, <https://www.theice.com/products/27996665/Dutch-TTF-Natural-Gas-Futures/data?marketId=5477499&span=3>, ET. 19.12.2022.
- ENERJİ İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2022), "Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlası", 09 Eylül 2022, <https://gepa.enerji.gov.tr/MyCalculator/>, ET. 09.12.2022
- ENGİN Naci (2010), "Enerji Kaynağı Olarak Doğalgaz ve Türkiye", *Marmara coğrafya dergisi*, Sayı 22, s.s. 233–244.
- EPDK (T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu) (2022a), 2021 Yılı Doğal Gaz Piyasası Yıllık Sektör Raporu Listesi, Ankara. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94-1007/dogal-gazyillik-sektor-raporu>, ET. 06.01.2023

- EPDK (T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu) (2022b), "Elektrik Piyasası Yıllık Sektör Raporu", 2021 Yılı Elektrik Piyasası Yıllık Sektör Raporu, Ankara. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-24/yillik-sektor-raporu>, ET. 06.01.2023.
- ERKAL H. Yusuf (2018), "Enerji Güvenliğine Yönelik Tehditler ve Enerji Güvenliği Politikalarındaki Değişim", *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s.s. 63–78.
- ERTEM Barış (2010), "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet ilişkileri (1939-1947)" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 11, s.s. 252-273.
- ETKB (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı) (2019), "ETKB 2019-2023 Stratejik Planı", <https://sp.enerji.gov.tr/>, ET. 02.12.2022.
- ETKB (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı) (2022a), "Elektrik Enerjisi", <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-elektrik>, ET. 22.12.2022.
- ETKB (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı) (2022b), "Türkiye Elektrik Enerjisi Talep Projeksiyonu Raporu", <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-yayinlar-faaliyet-raporlari>, ET. 22.12.2022.
- ETKB (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı) (2022c), "ETKB Nükleer Kitapçığı", <https://enerji.gov.tr/Media/Dizin/NUPGM/tr/Belgeler/5161-nukleer3.pdf>, ET. 28.11.2022.
- EURONEWS (2022a), "Avrupa Ülkeleri Enerji Krizinden Nasıl Etkileniyor; Hangi Önlemleri Aldılar" 25 Ağustos 2022, <https://tr.euronews.com/2022/08/25/avrupa-ulkeleri-enerji-krizinden-nasil-etkileniyor-hangi-onlemleri-aldilar>, ET. 28.12.2022.
- EURONEWS (2022b), "Batı'nın Rusya Merkez Bankasını Hedef Alması Ne Anlama Geliyor? Yaptırımların Etkisi Ne Olur?" 27 Şubat 2022, <https://tr.euronews.com/2022/02/27/bat-n-n-rusya-merkez-bankas-n-hedef-almas-ne-anlama-geliyor-yapt-r-mlar-n-etkisi-ne-olur>, ET. 25.12.2022.
- EURONEWS (2022c), "Putin'in "Ruble" Hamlesi Rus Ekonomisine Yarar Mı? Sonuçları İçin Uzmanlar Ne Diyor", 24 Mart 2022, <https://tr.euronews.com/2022/03/24/putin-in-ruble-hamlesi-rus-ekonomisine-yarar-m-sonuclar-icin-uzmanlar-ne-diyor>, ET. 21.12.2022.

- FAO (2022), "The Importance Of Ukraine And The Russian Federation For Global Agricultural Markets And The Risks Associated With The Current Conflict", 25 Mart 2022, <https://www.fao.org/3/cb9236en/cb9236en.pdf>, ET. 16.12.2022.
- FİDAN Ali ve FIRAT Emine (2020), "2008 Küresel Finans Krizinin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkisi: BRIC Ülkeleri-Türkiye Karşılaştırması", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 20, Sayı 39, s.s. 85–100.
- FLİGHTRADAR24 (2022), "Ücretsiz Canlı Uçak Takip", 08 Aralık 2022, <https://flightradars24.info/tr/>, ET. 08.12.2022.
- GARİPAĞAOĞLU Nuriye (2010), "Türkiye’de Kentleşmenin, Kent Sayısı, Kentli Nüfus Kriterlerine Göre İncelenmesi ve Coğrafi Dağılışı", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 22, s.s 1–42.
- GAZBİR (Türkiye Doğalgaz Dağıtıcıları Birliği) (2022), "2021 Yılı Doğa Gaz Dağıtım Sektör Raporu", https://www.gazbir.org.tr/uploads/page/2021_Yili_Dogal_Gaz_Sektor_Raporu.pdf, ET. 24.12.2022.
- GENCAY Abdullah, CANTÜRK Nergis ve ÖZSOY Sait (2019), "Türkiye’de Nükleer Siber Emniyet ve Nükleer Güvenlik", *Adli Tıp Bülteni*, Cilt 24, Sayı3, s.s. 252–261. <https://doi.org/10.17986/blm.2019250196>, ET. 21.01.2023.
- GLOBALENERGYMONİTOR (2022a). "Avrupa Doğalgaz Nakil Hatları", 23 Aralık 2022, <https://globalenergymonitor.org/projects/europe-gas-tracker/tracker-map/>, ET. 23.12.2022.
- GLOBALENERGYMONİTOR (2022b), "Dünya Güneş Enerji Santralleri", 24 Aralık 2022, <https://globalenergymonitor.org/projects/global-solar-power-tracker/tracker-map/>, ET. 24.12.2022.
- GLOBALSOLARATLAS (2022a), "Global Photovoltaic Power Potential by Country", 25 Aralık 2022, <https://globalsolaratlas.info/global-pv-potential-study>, ET. 25 12.2022.
- GLOBALSOLARATLAS (2022b), "Global Solar Atlas", 19 Aralık 2022, <https://globalsolaratlas.info/map?c=0.35156,-10.019531,2>, ET. 22.12.2022.

- GOOGLEEARTH (2022a), “China Solar Plant”, 25 Aralık 2022, <https://earth.google.com/web/search/chinatown+near+Solar+plant+suwaniya,+Suwaniya,+Racastan,+Hindistan/@36.11299144,100.59988016,2897.39107054a,34604.22556235d,35y,0.00332868h,0t,0r/data=CigiJgokCe-C71fbSEJAESR2kSalRkJAGRa36GaXeFlAIYnCGAJodVIA>, ET. 25.12.2022.
- GOOGLEEARTH (2022b), “Toroslar Plato”, 25 Aralık 2022, <https://enerji.gov.tr/neupgm-akkuyu-nukleer-guc-santrali-projesi>, ET. 25.12.2022.
- GÜLER Ahmet (2018), “Suriye ve Ukrayna Krizleri Çerçevesinde ABD Rusya İlişkileri”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s.s. 310,
- GÜLER Esra (2012), “Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş Sürecinde Rusya: Nasıl Bir Kapitalizm”, *Business and Economics Research Journal*, Cilt 3, s.s. 93–120.
- GÜLTEKİN Havva ve TAŞTAN Buket (2022), “Covid-19 ve Enflasyonun Sanayi Üretim Endeksi Üzerindeki Etkisi”, *Journal of Economics and Administrative Sciences*, Cilt 23, Sayı 3, s.s. 790–799.
- GÜMÜŞ İskender (2018), “Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğu, Yükseliş ve Yeniden Yapılanma Süreci”, *Journal of Political Administrative and Local Studies*, Cilt 1, Sayı 1, s.s. 33–66.
- GUNSOY Bülent, SENYEL KURKCUOĞLU M Anil, CABUK S. Nihan, DABANLI Ahmet, ve ÖZENEN KAVLAK Mehtap (2021), “Covid-19 Pandemisinin Avro Bölgesinde Büyüme, İşsizlik, Enflasyon ve Endüstriyel Üretim Üzerine Etkileri”, *Business and Economics Research Journal*, Cilt 12, Sayı 4, s.s. 767–786. <https://doi.org/10.20409/berj.2021.351>, ET. 04.02.2023.
- HABERTÜRK (2022), “Rusya, Kolluk Kuvvetleri Temsilcileri Dahil 39 Avustralya Vatandaşına Yaptırım Kararı Aldı”, 19 Aralık 2022, <https://www.haberturk.com/rusya-kolluk-kuvvetleri-temsilcileri-dahil-39-avustralya-vatandasina-yaptirim-karari-aldi-3479246>, ET. 19.12.2022.
- HÜRRIYET (2022), “Putin’in “Nükleer Silah” Tehdidi Ne Anlama Geliyor? İşte Dünyanın Endişe Verici Nükleer Karnesi”, 20 Aralık 2022, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/putinin-nukleer-silah-tehdidi-iste-dunyanin-endise-verici-nukleer-karnesi-42012973>, ET. 20.12.2022.

- IAEA (2022), “Atoms for Peace and Development”, 22 Aralık 2022, <https://www.iaea.org/>, ET. 22.12.2022.
- ICAO (2022), “Effects of Novel Coronavirus (COVID-19) on Civil Aviation”, 30 Kasım 2022, https://www.icao.int/sustainability/Documents/Covid-19/ICAO_coronavirus_Econ_Impact.pdf, ET. 10.12.2022.
- IEA (International Energy Agency) (2022), “Nuclear - Fuels & Technologies”, 21 Aralık 2022, <https://www.iea.org/fuels-and-technologies/nuclear>, ET. 21.12.2022.
- IEA (International Energy Agency) (2022a), “Doğalgaz”, 23 Aralık 2022, <https://www.iea.org/reports/key-world-energy-statistics-2021/supply#natural-gas>, ET. 23.12.2022.
- IEA (International Energy Agency) (2022b). “Electricity”, 22 Aralık 2022, <https://www.iea.org/fuels-and-technologies/electricity>, ET. 22.12.2022.
- IEA (International Energy Agency) (2022c). “Energy Supply”, 12 Aralık 2022, <https://www.iea.org/search?q=energy supply>, 19.12.2022.
- IEA (International Energy Agency) (2022d), “Söktörlere Göre Doğalgaz Kullanımı”, 02 Ocak 2023, <https://www.iea.org/fuels-and-technologies/gas>, ET. 02.01.2023.
- IEA (International Energy Agency) (2022e), “World Energy Statistics 2021 – Analysis”. 15 Aralık 2022, <https://www.iea.org/reports/key-world-energy-statistics-2021/supply#oil>, ET. 15.12.2022.
- IEA (International Energy Agency) (2022), “Data and Statistics”, 14 Aralık 2022. <https://www.iea.org/data-and-statistics>, ET. 14.12.2022.
- İLBAN Oğuzhan ve GÜNGÖR Alev (2020), “Havayolu Ulaştırma Hizmetlerinin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi: Edremit ve Güllük Körfezi Örneği”, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s.s. 70–86.
- İNCEKARA Ahmet ve SAVRUL Mesut (2011), “Küreselleşme, Büyüme ve Ekonomik Entegrasyonlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 61, Sayı 2, s.s. 3–22.
- INVESTING.COM. (2022), “Rusya Borsası RTSI Endeksi (IRTS)”, 01 Aralık 2022, <https://tr.investing.com/indices/rtsi>, ET. 01.12.2022.

- İREN A. Ali ve ATLIĞ Melike (2022), “Neo-Realist Perspektiften Doğu Akdeniz ve Enerji Güvenliği”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, s.s. 325–342.
- KANTÖRÜN Ufuk (2010), “Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye”, *Regional Energy Policies and Turkey, Bilge Strateji*, Cilt 2, Sayı 3, s.s. 87–114.
- KAR Muhsin, AĞIR Hüseyin ve TÜRKMEN Sena (2019), “Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketiminin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Panel Ekonometrik Analizi”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3, s.s. 37–48.
- KARABAĞ Hacer (2020), “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Tarım Politikaları ve Az Gelişmiş Ülkeler Tarımsal Ekonomisi Üzerindeki Etkileri (1945-2000)”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 22, Sayı 40, s.s. 253–299.
- KARAKOÇ Süleyman (2009), “Yeni İletişim Teknolojileri”, *Siyasal Katılım, Demokrasi, Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 16, Sayı 2.
- KARAOSMANOĞLU Ali L. (2014), “NATO’nun Dönüşümü”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 40, s.s. 3–38.
- KARAPINARGES (2022), “Kalyon PV - Güneş Santrali”, 25 Aralık 2022, <https://kalyonpv.com/gunes-santrali.html>, ET. 25.12.2022.
- KAYA Melek (2019), “ABD-Çin Ticaret Savaşları ve Türkiye”, *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jvosst/issue/50156/598111>, ET. 24.01.2023.
- ÜLGER İ. Kaya (2022), “Rusya’nın Ukrayna Saldırısı ve AB İçerisinde Yeniden Yapılanma Arayışları”, *Bilge Strateji*, Cilt 13.
- KEMALOĞLU İlyas (2016), “21. Yüzyılın Başında Rusya Federasyonu”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s.s. 1–14.
- KİBAROĞLU Mustafa (2013), “Enerji mi? Silah mı? Nükleer’in İki Yüzü”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 5, Sayı 58, s.s 11–22.
- KILIÇ Mert (2021), *Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama İlişkisi: Türkiye için bir uygulama* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

- KOÇAKOĞLU M. Ali ve ÖZAYDIN Arif (2020), “Yeni Korumacılık: Ticaret Savaşı Mı? Küresel Liderlik Savaşı Mı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 74, s.s. 630–646.
- KORLA Firdevs (2022), “Ukrayna Krizi Sonrasında Avrupa’da Enerji Sorunsalı: Alternatif Enerji Arz Kaynakları ve Türkiye”, *Journal of Economics and Political Sciences*, Cilt 2, Sayı 1, s.s. 1–19.
- MANGA Müge ve CENGİZ Orhan (2020), “BRICS-T Ülkelerinde Küreselleşme ve Beşeri Sermaye İlişisine Yönelik Ampirik Bulgular”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, s.s. 92–109.
- MFA (T.C. Dışişleri Bakanlığı) (2022), “Rusya Federasyonu’nun Ekonomisi”, 15 Aralık 2022, <https://www.mfa.gov.tr/rusya-ekonomisi.tr.mfa>, ET. 15.12.2022.
- MİLLİYET (2022), “Dünya Enerji Haritaları”, 03 Aralık 2022, <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/dunya-enerji-haritalari-opec-ulkeleri-ve-nukleer-santral-sayilari-ile-ulkelerin-siralamasi>, ET. 03.12.2022.
- MIRCIOĞLU Doğa (2021), “Avrupa Birliği Enerji Politikalarının Uygulanmasında Rusya Faktörü”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, s.s. 96-122.
- NAKİP Mahir (2011), “Yeni Erdoğan Hükümeti ve Türkmenler”, *Kardaşlık Dergisi*, Cilt 51, Sayı 13. s.s. 4-7.
- NAMAZOV Ramil (2020), *Rusya Federasyonunun Enerji Politikasının Uluslararası Politik Ekonomi Açısından Değerlendirilmesi: Putin Dönemi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- NEI (Nuclear Energy Institute) (2022), “Nuclear Energy”, 28 Kasım 2022, <https://www.nei.org/home>, ET. 28 Kasım 2022.
- NTV (2022), “ABD’den Ukrayna’ya 3 Milyar Dolarlık Yeni Silah Yardımı - Son Dakika Dünya Haberleri”. 24 Ağustos 2022, <https://www.ntv.com.tr/dunya/abdden-ukraynaya-3-milyar-dolarlik-yeni-silah-yardimi,jcMbMtMxrEajrSztSxJ9nA>, ET. 04.01.2023.
- OLUÇ İhsan ve GÜZEL İhsan (2021), “Küreselleşme ve Enerji Tüketimi İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 59, s.s. 177–196.

- ÖNCEL Pırl (2020), *İnternetin Ekonomi Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ORAL Ceren ve KIPKIP Elçin (2019), “Ulaştırma Sektörünün Önemi Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım”, *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s.s.58–64.
- ÖZCAN Elvan (2014), *Bir Enerji Koridoru Olarak Türkiye'nin 2000'lerde Rusya İle Enerji İlişkileri* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- ÖZLÜK Duygu (2018), “Gatt ve Dünya Ticaret Örgütü'nün Uluslararası Politik Ekonomideki Rolü”, *Turkish Studies*, Cilt 13, s.s. 1308–2140.
- ÖZTÜRK Serdar ve GÖVDERE Bekir (2010), “Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, s.s. 377–397.
- PAR Kübra (2022), “Batı'da Siyasi İklim Değişiyor Mu”, 07 Kasım 2022, <https://www.haberturk.com/yazarlar/kubra-par-2561/3536343-batida-siyasi-iklim-degisiyor-mu>, ET. 20.01.2023.
- POLAT Hakkı ve AKDURU H. Eda (2021), “Bretton Woods Sonrası Dönemde Küreselleşme ve Neoliberalizm Hareketlerinin Ekonomik Krizlere Etkisi”, *Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s.s. 76–82.
- RASHED Fayrouz (2020), *Küreselleşme, Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis.
- SACIK Sinem Y. (2008), “Büyümenin Bir Kaynağı Olarak Ticari Dışa Açıklık”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, s.s. 273-294.
- SAĞLİCAN Enes, ALMUSTAFA İbrahim, ÇİÇEK İhsan ve AFACAN Engin (2022), “Küresel Çip Krizinin Üzerine Detaylı bir Analiz: Nedenler, Sonuçlar ve Ortaya Çıkan Fırsatlar”, 24-26 Kasım 2022 *ELECO Elektrik Elektronik ve Biyomedikal Mühendisliği Konferansı*, Bursa.
- ŞAHİN Raşit (2019), “Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu'nda Neden Başlamadı”, *Business Economics and Management Research Journal*, Cilt 2, Sayı 1, s.s. 1–16.

- SAMEDOV Nuru (2022), *Rusya-Ukrayna İlişkileri:1991-2021* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- SBB (Strateji ve Bütçe Başkanlığı) (2019), “T.C. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)”, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, ET. 24.02.2023.
- SDE (Stratejik Enstitüsü Düşünce) (2022), “Hollanda Rusya’ya Yönelik Yaptırımları Kaldırdı”, 05 Kasım 2022, <https://www.sde.org.tr/rusya/hollanda-rusyaya-yonelik-yaptirimlari-kaldirdi-haberi-28028>, ET. 19.12.2022.
- SELİM Alp (2022), “Rusya’ya Hangi Yaptırımlar Uygulanıyor”, 07 Mart 2022, <https://medyascope.tv/2022/03/07/rusyaya-hangi-yaptirimlar-uygulaniyor/>, ET. 18.12.2022.
- ŞİŞMAN Mehmet (2008), “İkinci Bretton Woods Çökerken Dünya Ekonomisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Değerlendirmeler”, *İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt 24, Sayı 11, s.s. 65-80.
- TAKTAK Fatih ve İLİ Mehmet (2018), “Güneş Enerji Santrali (GES) Geliştirme: Uşak Örneği”, *Geomatik Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s.s. 1–21.
- TDK (2022), “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”, <https://sozluk.gov.tr/>, ET.29.10.2022
- TRADE MAP (2022), “TOTAL All Products”, https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7C792%, ET. 11.11.2022.
- TEMİZ DİNÇ Dilek ve AKDOĞAN Ece C. (2019), “Renewable energy production, energy consumption and sustainable economic growth in Turkey: A VECM approach”, *Sustainability*, Cilt 11, Sayı 5, s.s. 1273.
- TÜİK (2022a), “Elektrik ve Doğal Gaz Fiyatları”, 30 Eylül 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Elektrik-ve-Dogal-Gaz-Fiyatlari-I.-Donem:-Ocak-Haziran-2022-45567>, ET. 24.12.2022.
- TÜİK (2022b), “Tarımsal Girdi Fiyat Endeksi”, 21 Ekim 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tarimsal-Girdi-Fiyat-Endeksi-Agustos-2022-45780>, ET. 20.12.2022.
- TÜRKMEN Abdurrahman (2021), COVID-19 Korkusu: “Banka Personeli Örneği”, *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s.s. 87–92.
- ULTAN M. Özlem ve SAYGIN Didem (2022), “Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkilerinde Azerbaycan Alternatifi”, *Bilig*, Sayı 101, 87–114.

- UMUTLU Hasan ve BAYRAÇ H. Naci (2020), "Türkiye’de Doğalgaz Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Analizi", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 20, Sayı 40, <https://doi.org/10.30976/susead.738737>, ET. 27.11.2022.
- ÜNAL R. Emre, GÜZEL M. Hüseyin, ŞEN M. Arif, AKSOY M. Hilmi ve KALYONCU Mete (2022), "Sıcaklık ve Güneşlenme Süresine Bağlı Güneş Işınımının Bulanık Mantık Tabanlı Modellenmesi", *9. Ulusal KOP Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, 24-26 Ekim 2022, Konya. <https://www.researchgate.net/publication/366190861>, ET. 26.02.2023.
- ÜZÜMCÜ Adem ve TOPAL Samet (2019), "Türkiye’nin Doğalgaz İthalatı ve İktisadi Büyüme Sürecinin 2000-2018 Dönemindeki Gelişimi", *Uluslararası Enerji Ekonomi Ve Güvenlik Kongresi*, s.s. 99–117, İstanbul.
- VARLIK A. Bilgin (2013), "Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım", *Avrasya Terim Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s.s. 114–129.
- VENN Fiona (2013), *The Oil Crisis*, Routledge, New York.
- VURAL Ayşe (2017), "Yumuşak Güç Stratejisi Çerçevesinde Çin’in Afrika Politikası", *Avrasya Etüdler*, Cilt 51, s.s. 123–152.
- WITS (2022), "Top Exporters and Importers by Country 2020", <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/WLD/Year/2020/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country>, ET. 27.11.2022.
- WORLDBANK (2022a), "GDP Data", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2021&start=1990&view=chart>, ET. 16.12.2022.
- WORLDBANK (2022b), "Total reserves", <https://data.worldbank.org/indicator/FI.RES.TOTL.CD?end=2021&locations=RU-TR&start>, ET. 07.12.2022.
- WORLDOMETER (2022a), "COVID Live - Coronavirus Statistics", <https://www.worldometers.info/coronavirus/>, ET. 07.12.2022.
- WORLDOMETER (2022b), "Doğalgaz Rezervleri", <https://www.worldometers.info/gas/gas-reserves-by-country/>, ET. 23.12.2022.
- WORLDPOPULATIONREVIEW (2022), "Solar Power by Country", <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/solar-power-by-country>, ET. 23.01.2023.

- YAKUT Hatice (2010), *Küreselleşme ve Küreselleşmenin Dünya Ticareti Üzerindeki Etkisi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- YENİŞAFAK (2022a), “Avrupa’dan Rusya’ya Tecrit”, 28 Şubat 2022, <https://www.yenisafak.com/dunya/avrupadan-rusyaya-tecrit-3767116>, ET. 23.12.2022.
- YENİŞAFAK (2022b), “Rusya Mütakabiliyet Gereği İngiliz Avam Kamarası’nın 287 Üyesi Hakkında Yaptırım Kararı Aldı”, 27 Nisan 2022, <https://www.yenisafak.com/dunya/rusya-mutekabiliyet-geregi-ingiliz-avam-kamarasinin-287-uyesi-hakkinda-yaptirim-karari-aldi->, ET. 19.12.2022.
- YILDIRIM Uğur (2020), “Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Enerji Görünümü (1990-2018): Ne Değişti”, *Politik Ekonomik Kuram*, Cilt 4, Sayı 2, s.s. 200-218.
- YILMAZ Mustafa (2020), “Çevresel Güvenlik Bağlamında Nükleer Enerji Politikaları”, *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s.s. 119–130.
- YİRMİBEŞOĞLU Ş. Gözde ve DİNÇER F. C. Yaşar (2018), “Uluslararası Ticaret Bağlamında Klasik Realizm, Neo-Realizm ve Neo-Liberalizm”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt Bahar 2018, Sayı 3 s.s. 114–130.